T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARASI İKTİSAT PROGRAMI

2002-2018 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SEÇİLİ İLLERİN DIŞ TİCARET ANALİZİ

Sinem HAFIZOĞLU

Danışman

Doç. Dr. C. Erdem HEPAKTAN

MANİSA-2020

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSADİ GELİŞME VE ULUSLARASI İKTİSAT PROGRAMI

2002-2018 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SEÇİLİ İLLERİN DIŞ TİCARET ANALİZİ

Sinem HAFIZOĞLU

Danışman

Doç. Dr. C. Erdem HEPAKTAN

MANİSA-2020

TEZ ONAY

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “2002-2018 Yılları Arasında Türkiye’de Seçili İllerin Dış Ticaret Analizi” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2020

Sinem HAFIZOĞLU

İmza

ÖZET

2002-2018 YILLARI ARASINDA TÜRKİYE'DE SEÇİLİ İLLERİN DIŞ TİCARET ANALİZİ

Bu çalışmada 2002:Q1-2018:Q4 yıllarında Türkiye'nin; İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Sakarya, Hatay, Denizli ve Manisa illerinin gerçekleştirmiş olduğu ihracatın ve ithalatın değişkenlerinin birbirlerine bağımlı olup olmadıkları araştırılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde; dış ticaret ve dış ticaretin önemi ile ilgili genel bilgilerden söz edilmiştir, daha sonra uluslararası dış ticaret teorileri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde; Türkiye'nin seçili on ilinin 2002-2018 yılları arasındaki ihracatı ve ithalatı incelenmiş ve illerin 2002-2018 yıllarında karşılaştırmalı olarak ihraç ve ithal ettiği fasıl ürünleri hakkında bilgi verilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde; Türkiye'nin seçili on ilinin ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılıkları araştırılmıştır. İlk olarak ihracat ve ithalat değişkenleri mevsimsellikten arındırılmış ve daha sonra bu değişkenlerin logaritması alınmıştır. İhracat ve ithalat değişkenlerinin birim kök içerdiği tespit edilmiştir. Bu serilerin birinci farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Ayrıca ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki nedensellik ilişkisini ortaya koymak için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Bu test sonucunda ihracat ve ithalat değişkenleri arasında farklı nedensellik yönleri ortaya çıkmıştır. İhracat ve ithalat değişkenlerinin birbirlerine olan ilişkilerin anlamlı olup olmadığını test etmek için en küçük kareler (EKK) yöntemi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda on ilin ihracat ve ithalat değişkenlerinin anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Birim Kök Testi, Granger Nedensellik Testi, Regresyon Analizi.

ABSTRACT

FOREIGN TRADE ANALYSIS OF SELECTED CITY IN TURKEY BETWEEN 2002-2018 YEARS

In this study, it has been analyzed that whether variables of Turkey's import and export whose cities are İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Sakarya, Hatay, Denizli ve Manisa are interdependent or not between 2002:Q1-2018:Q4.

In the first chapter of this study; General informations as to the foreign trade and its importance was mentioned, and then information about international foreign trade theories has been given.

In the second chapter of the study; export and import of selected ten provinces of Turkey were examined between years 2002-2018, and information about the provinces' products which are both exported and imported has been comparatively given in 2002 to 2018.

In the third chapter of this study, Turkey's import and export variables, which was done 2002Q1-2018Q4 period have been analyzed to be independent. Firstly, import and export variables were adjusted seasonally, and then natural logarithm of these variables were taken. It has been determined that the export and import variable have a unit root, and first difference of these variables were taken, hence these variables have been gotten stationary. Moreover, Granger Causality has been tested in order to be determined causality relationship between export and import. As per this test result, difference causality between export and import was occured. The Least Squares method was implemented so as to test whether the relationships between import and export of these cities are independent or not. According to this analysis result, it was concluded the fact that these cities export and import are statistically significant.

Key Words: Export, İmport, Unit Root Test, Granger Causality Test, Regression Analysis.

TEŞEKKÜR

Çalışmamın her aşamasında değerli öneri ve tecrübesiyle bana yol gösteren, bilgilerini benimle paylaşan danışmanım Sayın hocam Doç. Dr. Cemal Erdem HEPAKTAN'a, özellikle tezimin ekonometrik analiz kısmında bana değerli vaktini ayıran kendisini tanımaktan memnun olduğum arkadaşım Hüseyin GÜNSÜZ'e, çalışmalarım sırasında manevi desteği her zaman hissettiğim değerli yol arkadaşlarım Betül BAŞ'a ve Alper NUREL'e sonsuz teşekkür ediyorum.

Bu tezi, tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi her konuda bana destek olan sevgi ve güvenlerini hiçbir zaman eksik etmeyen canım annem Birgül HAFIZOĞLU'na ve canım babam Orhan HAFIZOĞLU'na armağan ediyorum.

SİNEM HAFIZOĞLU

Manisa, 2020

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ ... iii
ÖZET ... iv
ABSTRACT ... v
TEŞEKKÜR METNİ ... vi
İÇİNDEKİLER ... vii
KISALTMALAR DİZİNİ ... x
TABLOLAR LİSTESİ. ... xi
ŞEKİLLER LİSTESİ. ... xiii
GİRİŞ ... 1

BİRİNCİ BÖLÜM
DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1. DIŞ TİCARETİN TANIMI ... 3
1.2. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ ... 4
1.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ ... 4
1.4. DIŞ TİCARET TEORİLERİ ... 6
1.4.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri ... 7
1.4.2. Mutlak Üstünlük Teorisi ... 8
1.4.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi ... 9
1.4.4. Faktör Donatımı (Heckscher- Ohlin) Teorisi ... 11
1.5. HECKSHER-OHLİN TEOREMİNDEN ÇIKARILAN KURAMLAR ... 12
1.5.1. Faktör Donatımı Kuramı ... 12
1.5.2. Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Kuramı ... 13
1.5.3. Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Kuramı ... 14
1.5.4. Rybczynski Kuramı ... 16
1.6. HECKSCHER-OHLİN TEORİSİNE YÖNETİLEN ELEŞTİRİLER ... 17
1.7. LEONTİEF PARADOKSU ... 17
1.8. MODERN DIŞ TİCARET TEORİLERİ ... 18
1.8.1. Nitelikli İşgücü Teorisi ... 19
1.8.2. Teknoloji Açığı Teorisi ... 20
1.8.3. Tercihlerde Benzerlik Teorisi ... 20
1.8.4. Ölçek Ekonomisi Teorisi ... 21
1.8.5. Ürün Dönemleri Teorisi ... 22
1.8.6. Monopolcü Rekabet Teorisi ... 23
1.8.7. Endüstri-içi Ticaret Teorisi ... 24
1.8.8. Taşıma Giderleri ve Dış Ticaret Teorisi ... 26
1.8.9. Çevre Standartları ve Dış Ticaret Teorisi ... 27

İKİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ÖNE ÇIKAN İLLER

2.1. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ÖNE ÇIKAN İLLER....28
2.1.1. İstanbul İlinin Dış Ticareti....32
2.1.1.1. İstanbul İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi....33
2.1.1.2. İstanbul İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi....34
2.1.2. Kocaeli İlinin Dış Ticareti. 36
2.1.2.1. Kocaelil İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi. 37
2.1.2.2. Kocaeli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi.....38
2.1.3. Ankara İlinin Dış Ticareti. 39
2.1.3.1. Ankara İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi.....41
2.1.3.2. Ankara İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi. 42
2.1.4. Bursa İlinin Dış Ticareti....43
2.1.4.1. Bursa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi.....44
2.1.4.2. Bursa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi.....45
2.1.5. İzmir İlinin Dış Ticareti. 46
2.1.5.1. İzmir İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi. 47
2.1.5.2. İzmir İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi. 48
2.1.6. Gaziantep İlinin Dış Ticareti. 50
2.1.6.1. Gaziantep İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi.....51
2.1.6.2. Gaziantep İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi.....52
2.1.7. Sakarya İlinin Dış Ticareti....53
2.1.7.1. Sakarya İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi. 54
2.1.7.2. Sakarya İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi....55
2.1.8. Hatay İlinin Dış Ticareti. 56
2.1.8.1. Hatay İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki 5 Fasılın İhracat Analizi 58
2.1.8.2. Hatay İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki 5 Fasılın İthalat Analizi.....59
2.1.9. Denizli İlinin Dış Ticareti....60
2.1.9.1. Denizli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi....61
2.1.9.2. Denizli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi. 62
2.1.10. Manisa İlinin Dış Ticareti....63
2.1.10.1. Manisa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi. 64
2.1.10.2. Manisa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi. 66
2.2. FASIL VE İL BAZINDA GENEL ANALİZ....67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRKİYE'DE SEÇİLİ İLLERİN İHRACAT VE İTHALAT İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

3.1. LİTERATÜR TARAMASI 70
3.2. VERİ SETİ VE DEĞİŞKENLER 79
3.3. UYGULAMA BULGULARI VE ANALİZ SONUÇLARI 80
3.3.1. Seçili İller Bazında Birim Kök Analizi. 80
3.3.2. Seçili İller Bazında Granger Nedensellik Testi 85
3.3.3. Seçili İller Bazında Regresyon Analizi Testi 87
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 105
KAYNAKÇA 111

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD : Amerika Birleşik Devletleri
ADF : Augmented Dickey-Fuller
EKK : En Küçük Kareler
LNX : Logaritmik İhracat
LNM : Logaritmik İthalat
TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Türkiye'nin 2002-2018 Yılları Arasındaki İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$) 5
Tablo 2: Mutlak Üstünlük Kuramı Örneği....9
Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı Örneği....10
Tablo 4: İllerin 2002 Yılındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....28
Tablo 5: İllerin 2018 Yılındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....29
Tablo 6: 2002-2018 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan ilk 10 İl (Bin $)....30
Tablo 7: 2002-2018 Yıllarında En Fazla ithalat Yapan 10 İl (Bin $)....31
Tablo 8: İstanbul İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....32
Tablo 9: 2002 Yılında İstanbul İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....33
Tablo 10: 2018 Yılında İstanbul İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....34
Tablo 11: 2002 Yılında İstanbul İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....34
Tablo 12: 2018 Yılında İstanbul İlinin En Çok İthal Ettiği Fasıl Dağılımı (Bin $)....35
Tablo 13: Kocaeli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....36
Tablo 14: 2002 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....37
Tablo 15: 2018 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....38
Tablo 16: 2002 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....38
Tablo 17: 2018 Yılında Kocaeli ilinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....39
Tablo 18: Ankara İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....40
Tablo 19: 2002 Yılında Ankara İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....41
Tablo 20: 2018 Yılında Ankara İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....41
Tablo 21: 2002 Yılında Ankara İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....42
Tablo 22: 2018 Yılında Ankara İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....42
Tablo 23: Bursa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....43
Tablo 24: 2002 Yılında Bursa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....44
Tablo 25: 2018 Yılında Bursa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....45
Tablo 26: 2002 Yılında Bursa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....45
Tablo 27: 2018 Yılında Bursa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....46
Tablo 28: İzmir İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....47
Tablo 29: 2002 Yılında İzmir İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....48
Tablo 30: 2018 Yıllında İzmir İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....48
Tablo 31: 2002 Yılında İzmir İlinin En Çok İthal E 5 Ettiği Fasıl Dağılımı (Bin $)....49
Tablo 32: 2018 Yıllında İzmir İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....49
Tablo 33: Gaziantep İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....50
Tablo 34: 2002 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....51
Tablo 35: 2018 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....51
Tablo 36: 2002 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $).... 52
Tablo 37: 2018 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $)....52
Tablo 38: Sakarya İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)....53

Tablo 39: 2002 Yılında Sakarya İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 54
Tablo 40: 2018 Yılında Sakarya İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 55
Tablo 41: 2002 Yılında Sakarya İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 55
Tablo 42: 2018 Yılında Sakarya İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 56
Tablo 43: Hatay İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $) 57
Tablo 44: 2002 Yılında Hatay İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 58
Tablo 45: 2018 Yılında Hatay İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 58
Tablo 46: 2002 Yılında Hatay İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 59
Tablo 47: 2018 Yılında Hatay İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 59
Tablo 48: Denizli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $) 60
Tablo 49: 2002 Yılında Denizli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 61
Tablo 50: 2018 Yılında Denizli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 62
Tablo 51: 2002 Yılında Denizli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 62
Tablo 52: 2018 Yılında Denizli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 63
Tablo 53: Manisa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $) 64
Tablo 54: 2002 Yılında Manisa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 65
Tablo 55: 2018 Yılında Manisa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 65
Tablo 56: 2002 Yılında Manisa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 66
Tablo 57: 2018 Yılında Manisa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin $) 66
Tablo 58: 2018 Yılında İllerin En Çok İhracat Yaptığı Fasıllar. 67
Tablo 59: 2018 Yılında İllerin En Çok İthalat Yaptığı Fasıllar 68
Tablo 60: Dünya'da Dışa Açıklık Konusunu Ele Alan Literatür Çalışmaları 71
Tablo 61: Türkiye'de Dışa Açıklık Konusunu Ele Alan Literatür Çalışmaları 74
Tablo 62: Seçili İller Bazında İhracatın Düzey Seviyesinde ADF Birim Kök Test Analizi. 81
Tablo 63: Seçili İller Bazında İhracatın Birinci Fark Düzeyinde ADF Birim Kök Test Analizi 82
Tablo 64: Seçili İller Bazında İthalatın Düzey Seviyesinde ADF Birim Kök Test Analizi. 83
Tablo 65: Seçili İller Bazında İhracatın Birinci Fark Düzeyinde ADF Birim Kök Analizi. 84
Tablo 66: Seçili İllerin İhracatının İthalata Göre Nedensellik Testi 85
Tablo 67: Seçili İllerin İthalatının İhracata Göre Nedensellik Testi 86
Tablo 68: İstanbul İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli 87
Tablo 69: Kocaeli İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 89
Tablo 70: Ankara İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 91
Tablo 71: Bursa İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 93
Tablo 72: İzmir İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 95
Tablo 73: Gaziantep İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 96
Tablo 74: Sakarya İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 98
Tablo 75: Hatay İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 99
Tablo 76: Denizli İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 101
Tablo 77: Manisa İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli. 103

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Stolper- Samuelson Gelir Dağılımı Kuramı 15
Şekil 2: Rybczynski Kuramı 16
Şekil 3: Ürün Dönemleri Teorisinin Aşamaları 22
Şekil 4: Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkisi. 86
Şekil 5: 2002-2018 Yılları Arasındaki İstanbul İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 89
Şekil 6: 2002-2018 Yılları Arasındaki Kocaeli İlinin İhracat ve İthalat Trendi 91
Şekil 7: 2002-2018 Yılları Arasındaki Ankara İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 92
Şekil 8: 2002-2018 Yılları Arasındaki Bursa İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 94
Şekil 9: 2002-2018 Yılları Arasındaki İzmir İlinin İhracat ve İthalat Trendi 96
Şekil 10: 2002-2018 Yılları Arasındaki Gaziantep İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 97
Şekil 11: 2002-2018 Yılları Arasındaki Sakarya İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 99
Şekil 12: 2002-2018 Yılları Arasındaki Hatay İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 101
Şekil 13: 2002-2018 Yılları Arasındaki Denizli İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 102
Şekil 14: 2002-2018 Yılları Arasındaki Manisa İlinin İhracat ve İthalat Trendi. 104

GİRİŞ

Türkiye ekonomisi 1980'li yılların başında, ekonomik gidişatındaki aksaklıklara çözüm getirebilmek için, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla serbest ve liberal ekonomiye geçiş programını hayata geçirmiştir. Türkiye'nin serbest ekonomiye geçmesiyle birlikte üretim ve tüketim yapısında değişmeler meydana gelmiştir.[1]

1980 sonrası dönemde Türkiye, dışa açık sanayileşme politikası izlemiştir. Bu politika, dışa açılmayla birlikte cari açık artışına yol açmıştır. Çünkü ithal ikame politikası çerçevesinde dış ticareti engelleyici ve sınırlandırıcı politikalar ortadan kaldırılmıştır. Türkiye ekonomisinin dışa açılması ve dış ticaret sınırlarının ortadan kalkması, diğer ülkelerle dış ticaret etkileşimini arttırmıştır. Küreselleşme olgusunun artmasıyla birlikte, ülkeler arasındaki karşılıklı ticaret alışverişi artmaya başlamıştır. Bu karşılıklı alışveriş, ülkelerin kendi kaynaklarının yeterli olmaması veya fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ülkeler ürettikleri fazla malları ihraç etme yoluna gidecek, kendi üretemediği malları ise dışarıdan ithalat edecektir. Ülkeler bu sayede gerçekleştirmiş oldukları dış ticaret ile, diğer ülkelerle etkileşim halinde olacaklardır.[2]

Türkiye'nin dış ticaretinde yıllar itibariyle mal ve mal gruplarına göre değişim ve gelişmeler ortaya çıkmaktadır. Türkiye'deki illerin 2000 yılı sonrasında önemli gelişmeler göstermesi, ülke kalkınması açısından son derece önemlidir. Türkiye'nin İhracat ve ithalat ürünleri fasıl grubu bazında incelendiğinde daha çok dış ticaret kalemleri arasında; motorlu taşıtlar, elektrikli aletler ve makine teçhizatı yer almaktadır.[3]

Makroekonomik bir değişken olan ihracat, ülke ekonomilerinin istikrarının sağlanması ve refah seviyelerinin artması açısından oldukça öneme sahiptir. Türkiye'nin hem ihracat değeri hem de ithalat değeri bakımından en fazla dış ticaret hacmine sahip seçili ilk on ilin; İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Sakarya, Hatay, Denizli, Manisa illerinin ihracat ve ithalat ilişkisinin, yapılan analizler çerçevesinde birbirlerine olan etkilerinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu illerin

[1] Tuncay Çelik ve Salih Çağrı İlkay, "Türkiye'de İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin 1989-2015 Dönemi İçin Test Edilmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss.961-969.

[2] C. Erdem Hepaktan, "Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları", **2. Ulusal İktisat Kongresi,** 20-22 Şubat 2008, İzmir, ss.2-3.

[3] Âdem Karakaş, "Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim: Dış Ticarette Fasıl Bazlı Yapısal DönüşümAnalizi", **Kafkas Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi,** Cilt:4, No:1, 2012, s.8.

seçilmesinin bir diğer nedeni ise, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip iller olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle çalışmada ihracat ve ithalat değerlerinin birbirlerine olan bağımlılığı analiz edilmektedir.

Literatür çalışmaları incelendiğinde, daha çok Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalat değerleri dikkate alınarak analizler yapılmıştır. Fakat illerin ihracat ve ithalat değerlerini konu alan ampirik çalışmaların daha az olduğu görülmüş ve söz konusu çalışmalarda dönem aralığı yıllık olarak belirlendiği için bu çalışmada yüksek frekanslı seriler kullanılıp, dönem aralığı daha geniş tutulmuştur. Bu çalışma da bu eksikliğin giderilmesi için yapılmıştır.

Çalışmada ilk olarak dış ticaret teorileri açıklanmakta, daha sonra 2002:Q1-2018:Q4 dönemleri arasında Türkiye ekonomisinde seçilmiş illerin ihracat ve ithalata konu olan fasıl gruplarına ilişkin incelemesine yer verilmekte, son olarak söz konusu illerin ihracatının ithalata bağımlılıkları uygulanan ekonometrik yöntemler ile ortaya konulmaktadır. Ulaşılan sonuçlara göre ekonomi politikası önerileri ve destekleyici çıkarımlar yapılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
DIŞ TİCARET TEORİLERİ

1.1. DIŞ TİCARETİN TANIMI

Dış ticaret, mal ve hizmetlerin, fikri hakların, tüketicilere ve üreticilere sunulması amacıyla fayda sağlama faaliyetlerin tümünü kapsar. Kısaca, dış ticaret ihracat ve ithalat faaliyetidir. Dış ticaret ülkenin kalkınması ve büyümesi açısından son derece önemlidir. Ülkenin katma değeri yüksek ürünler üretmesi, bunu yüksek teknolojilerle desteklemesi, ülkenin kalkınma seviyesini yükseltecek, diğer ülkelerle rekabet edebilme gücü sağlayacaktır.

Ülkeler arasındaki dış ticaret, küreselleşme süreciyle birlikte din, dil, ekonomik sistem farklılıkları, meydana gelmektedir. Bu farklılık dış ticareti etkiyen faktörler arasındadır.[4]

Ülkelerin aralarında dış ticaret yapmalarına ilişkin nedenler, şöyle ifade edilmektedir:

- Yerli üretimdeki yetersizlik durumunun görülmesidir.
- Uluslararası fiyat değişikliğinin meydana gelmesidir.
- Ülkeler arasındaki mal farklılaşmalarının oluşmasıdır.
- Teknolojik ve gelişmişlik düzeylerinin farklı olmasıdır.[5]

Yukarıdaki maddeler, ülkelerin dış ticaret yapma amaçlarını oluşturmakta ve dış ticarette birbirleriyle olan etkileşimlerini arttırmaktadır.

[4] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** 16.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2007, ss.8-9.
[5] C. Erdem Hepaktan, **Uluslararası İktisat**, Emek Yayınevi, Manisa, 2015, s.1.

1.2. DIŞ TİCARETİN ÖNEMİ

İhracat, mal ve hizmetlerin yurt dışına satılması olarak tanımlanırken; ithalat ise, mal ve hizmetlerin yurt dışından alınması olarak tanımlanmaktadır. Ülkeler açısından ihracat oldukça önemlidir. Çünkü ülkeler dış ticaret politikası gereği ihracatı arttırıp, ithalatın azaltılması politikasını uygulamaya çalışırlar. Böylelikle dış ticaret açığının azaltılması amaçlanır.[6]

Her ülkenin ürettiği malı pazarlayabilmesi, üretim fazlasının dış ülkelere gönderilmesi ve ülkeler arasında fiyat farklılaşması veya ürün farklılaşması gibi nedenler, dış ticaretin temelini oluşturmaktadır.[7]

Dış ticarette fiyat farklılaşması her ülke, diğer ülkelere göre bazı malları nispeten ucuza, bazı malları ise nispeten pahalıya üretir, bazı malları ise hiç üretmezler. Ülkelerin ucuza ürettikleri malların bir kısmını ihraç etmeleri, karşılığında pahalıya ürettikleri malları daha ucuza üreten ülkelerden ithal etmeleri, onlara önemli kazançlar sağlar ve refah düzeylerini artırır.[8]

1.3. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİ

Türkiye ekonomisi, Cumhuriyet'in ilanından günümüze kadar geçen zamanda pek çok ekonomik sorunla mücadele etmiştir. Bu ekonomik sorunlar gerek krizler gerekse savaşlar olarak ekonominin gidişatında aksaklıklara sebep olmuştur. Yaşanan ekonomik sorunlar, ülkenin dış ticaretinde önemli değişmeler meydana getirmiştir. Bu nedenle yaşanan dış ticaret açıkları ve bu açığı kapatmak için döviz ihtiyacının giderek artması, yapısal bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. [9]

Dış ticaret göstergelerinde değişim ve gelişmeler küresel ekonominin gidişatına göre şekillenmektedir. 2009 krizi, ekonominin küçülmesine neden olmuş ve Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir.

---

[6] Zeynel Dinler, **İktisada Giriş,** 19.Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2013, s.350.
[7] Yeşim Şimşek, **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı (1980-2009)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010, s.3.
[8] Arzu, S., Akkoyunlu, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", Hacettepe Üniversitesi, Ekonomi Bölümü**, Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:7, Sayı:21, 1996, ss.71-72.
[9] Mahfi Eğilmez, **Değişim Sürecinden Türkiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme**, 13.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018, ss.148-149.

2011 yılında yurtiçinde görülen yatırım ve tüketim talebindeki değişmeler sonucunda Türkiye'nin ithalatı yüksek oranda artış gösterirken, Türkiye'nin ihracatı ise, yeni pazar arayışı ve dış talepteki toparlanmayla birlikte ithalata göre daha düşük oranda da olsa artış göstermiştir

2012 yılında kriz sonrası dönemle Türkiye'nin ihracatında başlayan istikrarlı artış devam etmiştir.

Aşağıdaki Tablo 1'de Türkiye'nin 2002-2018 yılları arasındaki dış ticaret göstergeleri hakkında bilgi verilmiştir.

Tablo 1: Türkiye'nin 2002-2018 Yılları Arasındaki İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İhracat Değişimi (%) **	İthalat (Değer) $	İthalat Değişimi (%) **	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	36 059 089	15,1	51 553 797	24,5	-15 494 708	87 612 886	70
2003	47 252 836	31,0	69 339 692	34,5	-22 086 856	116 592 528	68
2004	63 167 153	33,7	97 539 766	40,7	-34 372 613	160 706 919	65
2005	73 476 408	16,3	116 774 151	19,7	-43 297 743	190 250 559	63
2006	85 534 676	16,4	139 576 174	19,5	-54 041 499	225 110 850	61
2007	107 271 750	25,4	170 062 715	21,8	-62 790 965	277 334 464	63
2008	132 027 196	23,1	201 963 574	18,8	-69 936 378	333 990 770	65
2009	102 142 613	-22,6	140 928 421	-30,2	-38 785 809	243 071 034	72
2010	113 883 219	11,5	185 544 332	31,7	-71 661 113	299 427 551	61
2011	134 906 869	18,5	240 841 676	29,8	-105 934 807	375 748 545	56
2012	152 461 737	13,0	236 545 141	-1,8	-84 083 404	389 006 877	64
2013	151 802 637	-0,4	251 661 250	6,4	-99 858 613	403 463 887	60
2014	157 610 158	3,8	242 177 117	-3,8	-84 566 959	399 787 275	65
2015	143 838 871	-8,7	207 234 359	-14,4	-63 395 487	351 073 230	69
2016	142 529 584	-0,9	198 618 235	-4,2	-56 088 651	341 147 819	72
2017	156 992 940	10,1	233 799 651	17,7	-76 806 711	390 792 592	67
2018	167 920 613	7,0	223 047 094	-4,6	-55 126 481	390 967 708	75

Kaynak: TÜİK

Tablo 1'de, Türkiye'nin 2002-2018 dönemine ilişkin dış ticaret göstergeleri görülmektedir. Tablo 1'e göre, Türkiye'nin yıllar itibariyle ihracat ve ithalatında dalgalanmalar dikkat çekmektedir. İhracat 2002 yılında %15,1 oranında 36 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2008 kriz yılı olduğu için, krizin etkisiyle 2009 yılında ihracat ve ithalat rakamları azalmıştır. 2009 yılında ihracat %22,6 düşerek, 102,14 milyar dolar olarak gerçekleşirken, ithalat ise 2009 yılında %30,2 oranına düşerek, yaklaşık olarak 141 milyar dolar olmuştur. 2012 yılında ekonomi, yavaşlama dönemine girmiş ithalat %1,8 oranında azalırken, ihracat ise %13 oranında artarak

152,5 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. 2013 yılında %0,4 oranında azalarak 151,9 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. 2014 yılında %3,9 oranında artarak 157,7 milyar dolara yükselen ihracat, 2015 yılında %8,7 oranında gerileyerek 143,8 milyar dolar seviyesinde, 2016 yılında da %0,9 oranında gerilemeyle 142,5 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. 2015 ve 2016 yıllarında azalan Türkiye'nin ihracatı, 2017 yılında %10,2 oranında artarak 157,0 milyar dolar seviyesine, 2018 yılında ise %7 oranında artarak 168,0 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Türkiye'nin 2014, 2015 ve 2016 yıllarında gerileme gösteren ithalatı ise, 2017 yılında %17,7 oranında bir artışla 233,7 milyara yükselirken, 2018 yılında %4,6 oranında düşüş ile 223 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında dış ticaret açığı %28,4 oranında azalarak 55,0 milyar dolar seviyesine inerken, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise 2017 yılında %67'den, 2018 yılında %75'e yükselmiştir. Türkiye'nin dış ticaret hacmi, 2018 yılında yaklaşık olarak 391 milyar dolara seviyesinde gerçekleşmiştir.[10]

1.4. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Dış ticaret teorileri, zaman içinde değişim göstermiştir. Klasik dış ticaret teorileri emek unsurunu tek üretim faktörü olarak görürken, Neo-klasik teoride, fırsat maliyeti kavramı ve sermaye faktörü ele alınmıştır. Daha sonra Neo-klasik teorisinin özellikleri kullanılarak oluşturulan dış ticaretin ülkeler arasında verimlilik farkının nedenini ve refah sonuçlarını faktör donatımı kapsamında açıklayan modern teoriler ortaya çıkmıştır. 1960 yılından sonraki yeni dış ticaret teorilerinde, teknolojik gelişme, bilginin dış ticaretteki önemi ve emeğin niteliği ön planda olmuştur.[11]

Bu çalışmada önce geleneksel dış ticaret teorileri ele alınmakta, daha sonra ise modern dış ticaret teorileri açıklanmaktadır.

[10] Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, "2012-2013 Döneminde Dış Ticaret", 05.01.2012, http://risk.gtb.gov.tr/data/54b61f82f2937043f08dcce4/2012-2013%20D%C3%B6neminde%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret.pdf, (Erişim Tarihi: 30.12.2019), s.2.

[11] Feridun Kaya, **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi** (Güncelleştirilmiş 3. Baskı), İstanbul, 2011, s.30.

1.4.1. Klasik Dış Ticaret Teorisi

Uluslararası ticaretin ilk doktrini olan Merkantilizm, 15. ve 18. Yüzyıllar arasında Avrupa'da ortaya çıkmıştır. Bu doktrinin temel olgusu, ülkede altın ve gümüş gibi değerli madenlerin çok olmasıdır. Bu yüzden ülkede dış ticaret hacminin fazla olması ülkede bulunan altın stokunun fazlalığıyla orantılıdır.[12] Devletin ekonomiye müdahale etmesini savunan Merkantilizm'de, bir taraf kazanırken diğer tarafın ticarette kaybedeceğinden söz edilmiştir. Yani, ihracatın arttırılması, ithalatın sınırlandırılması söz konusudur. Bu nedenle ülkenin zenginleşmesinin nedeni, altın stokunun arttırılmasından geçmektedir. Merkantilizm'in sona ermesi ile, Klasik iktisatçılardan Adam Smith'in ve David Ricardo'nun teorileri ortaya çıkmıştır.[13]

Fizyokrasi ise, 18.yüzyılda merkantilizme tepki olarak Dr. François Quesnay tarafından ortaya çıkmış bir doktrindir. Dr. François Quesnay, 1758 yılında yayımladığı "Ekonomik Tablo" adlı eserinde ekonominin çalışma şeklini, insan vücuduna benzerliği şeklinde ele almıştır. Quesnay, ekonominin doğal kanunlara göre işleyeceğini ve devlet müdahalesinin var olmayacağını savunmuştur. Fizyokratlar'ın en çok üzerinde durduğu konu tarım kesimiydi. Çünkü toplumun zenginliği, tarım kesiminin üretken olmasına ve artı değer elde edilmesine bağlı olmasıydı. Sanayi ve diğer kesimlerin üretkenliği, kısır döngü olarak tanımlamıştır.[14] Merkantilizm altın stokunu ön planda tutan, tarım ekonomisini ele almayan, devlet müdahalesinin olduğu bir sistem iken Fizyokrasi ise, liberal görüş öncülüğünde var olan bir düşünce sistemidir.[15]

Klasik Ekonomi Teorisi, Adam Smith ile başlayan David Ricardo, Robert Malthus, Jean Baptiste, John Stuart Mill, Say gibi iktisatçılardan oluşmaktadır. Merkantilizme tepki olarak ortaya çıkmıştır.

---

[12] Cahit Aydemir ve Hüseyin Haşimi Güneş, "Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:5, Sayı:15, 2006, ss.144-145.

[13] Mahfi Eğilmez**, Makro Ekonomi Türkiye'den Örneklerle**, 9.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016, ss.32-33.

[14] Hüseyin Karakayalı ve İlkay Dilber**, Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri**, Emek Matbaacılık, Manisa, 2013, ss.63-65.

[15] Sadık Acar, **Uluslararası Reel Ticaret Teori, Politika**, 4.Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2012, ss.10-11.

Klasik Ekonomi Teorisinin temel varsayımları kısaca şu şekilde özetlenebilir:

- ✓ Ekonomi tam istihdam düzeyindedir.
- ✓ Toplumdaki bireyler kendi çıkarlarını arttırmakla, toplum çıkarlarını da arttırmaktadır.
- ✓ Her arz kendi talebini yaratır ilkesi geçelidir.
- ✓ Piyasada kısa dönemde çıkan dengesizlikler, devlet müdahalesi olmadan, kendiliğinden düzelmektedir.
- ✓ Dış ticarette iş bölümü ve uzmanlaşmanın olması, ticarette iki ülkenin de yararınadır.
- ✓ Emek faktörünün ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsizdir.
- ✓ Taşıma giderleri sıfırdır.[16]

1.4.2. Mutlak Üstünlük Teorisi

İngiliz İktisatçı Adam Smith, 1776 yılında yayımladığı "Ulusların Zenginliği" adlı eserinde ülkenin refahının artması için iş bölümü ve uzmanlaşmanın söz derece önemli olduğuna vurgu yapmış ve ülkelerin neden dış ticaret yaptığını ve ülkelerin dış ticaret yaptıklarında avantaj elde edip etmediklerini Mutlak Üstünlük Teorisi'nde açıklamıştır. Bir ülke, bir malı birim zamanda ve daha az emek kullanarak diğer ülkelerden daha ucuza üretebiliyorsa, bu malda mutlak üstünlüğe sahiptir. [17]

Mutlak Üstünlük Teorisi'nin anlamı, iki ülke iki mallı bir modelde, iki malın iki ayrı ülkede elde edilme maliyetlerinin farklı olması sonucu ülkelerin birer malı diğer ülkeye göre ucuza üretilebilmesidir. Örneğin; (A) veya (B) ülkelerinin, (x) ve (y) mallarını ürettiklerini düşünelim. A ülkesi x malını ucuza üreterek ihraç etmekte, y malını pahalıya ürettiği içinde ithal etmektedir. B ülkesi ise y malını ucuza üretip ihraç etmekte, x malını pahalıya ürettiği için ithal etmektedir. Bu durumda iki ülkenin iki maldan da mutlak avantaj elde etmesi, ülkelerin refah seviyelerini arttırmaktadır.[18] Mutlak Üstünlük Teorisi, emek değer kuramına göre işlemektedir. Yani üretim

[16] Mahfi Eğilmez, **Makro Ekonomi: Türkiye'den Örneklerle,** 9.Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2009, ss.54-56.
[17] Zeynel Dinler**, İktisada Giriş,** 4. Basım, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 1998, ss.462-463.
[18]Hasan Olalı, **Dış Ticaret Teorileri ve Politikası,** 2.Baskı, Ege Üniversitesi Matbaası, İzmir, 1972, ss.131-132.

maliyetinin o üretim için harcanan emeğe eşit olmasıdır. Ülkelerin aynı emek miktarına sahip olması, emek faktörünün homojen olmasından kaynaklanmaktadır.[19]

Tablo 2: Mutlak Üstünlük Kuramı Örneği

	Türkiye	**ABD**
Buğday	400 (kg)	200 (kg)
Bilgisayar	20(adet)	80 (adet)

Kaynak: Emin Ertürk, **Uluslararası İktisat,** Motif Yayınevi, İstanbul, 1996, s.19.

Tablo 2'deki Mutlak Üstünlük Kuramı örneğinde, iki ülkenin ürettiği ürünler verilmiştir. Her iki ülkede de aynı emek miktarının kullanıldığı varsayımı altında, ABD'de bir birim emek miktarı ile 80 adet bilgisayar üretiliyorken, Türkiye'de bir birim emek miktarı ile 20 adet bilgisayar üretilmektedir. Ayrıca, Türkiye'de bir birim emek miktarı ile 400 kg buğday üretiliyorken, ABD'de bir birim emek miktarı ile 200 kg fındık üretilmektedir.

Mutlak Üstünlük Kuramına göre, Türkiye buğday üretiminde, ABD ise bilgisayar üretiminde mutlak üstünlüğe sahiptir. Türkiye buğday üretimini daha az maliyetli ve daha verimli şekilde gerçekleştirirken, bilgisayarı daha fazla maliyetle üretmektedir. Böylece, Türkiye buğday üretiminde uzmanlaşmalı ve buğdayı ihraç etmelidir. ABD ise, bilgisayar üretimini daha az maliyetle gerçekleştirdiği için bilgisayar üretiminde uzmanlaşmalı ve bilgisayarı ihraç etmelidir. Bir ürünü diğer ülkeden daha fazla maliyetle üreten ülke diğer ülkeyle dış ticaret ilişkisi gerçekleştirerek ülkesine malı ithal etme yoluyla temin etmektedir. A. Smith'e göre, eğer bir ülke her iki malda da mutlak üstünlük elde ederse, dış ticaret mümkün olmamaktadır.[20]

1.4.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

David Ricardo, 1817 yılında yayımladığı "Politik Ekonomin Kuralları ve Vergilendirme" isimli kitabında Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı üzerinde durmuştur. Ricardo, Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı'nda, ticaretin faydasını ve nedenini açıklarken, karşılaştırmalı maliyete göre ele alınmıştır.[21]

[19] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** 17.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2009, s.25.
[20] Emin Ertürk, **Uluslararası İktisat**, 2.Baskı, Motif Matbaası, İstanbul, 1996, s.19.
[21] David Ricardo, **The Principles of Political Economy and Taxation**, 1817, s.85.

David Ricardo, Mutlak Üstünlük Teorisi'nin açıklanmasındaki yetersizlikten dolayı, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ni ortaya atmıştır. Bu teoriye göre, iki ülke iki mallı modelde, bir ülkenin her iki malda mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda bile, avantajlı dış ticaret olanağının mümkün olduğunu ifade etmiştir. Bu duruma göre ticaretin temel kapsamı, bir ülkenin diğerine karşı mutlak üstünlüğü değil, karşılaştırmalı üstünlük değeridir. Bunu aşağıdaki örnekle açıklamaya çalışalım.[22]

Tablo 3: Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı Örneği

	A Ülkesi	**B Ülkesi**
Buğday	6	2
Kumaş	12	6

Kaynak: Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** 4.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1990, ss.26-27.

Tablo 3'te verilen değerlere göre eşit emek ile eşit sürede üretilen mal miktarları mutlak üstünlük kuramına göre açıklandığında, A ve B ülkesi arasında yukarıdaki durumda ticaret yapılamamaktadır. Çünkü A ülkesi her iki malı da B ülkesine göre daha ucuza üretebilmektedir. Mutlak üstünlük kuramı gereği iki ülke aynı malda üstünlük derecesine sahip değildir, A ülkesi her iki malda mutlak üstünlüğe sahiptir.

Tablo 3'teki Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı örneğine göre, A ülkesi buğday üretiminde B ülkesine göre 3 kat üstünlüğe sahipken, kumaş üretiminde 2 kat üstünlüğe sahiptir. Bu teoriye göre, A ülkesi buğday üretiminde uzmanlaşmalı ve onu ihraç etmeli, kumaş üretimini ise B ülkesi gerçekleştirmelidir.[23]

Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'nin eksik yönlerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. Üretim faktörleri içinde yer alan sermaye, müteşebbis, teknoloji faktörlerine yer verilmemiş sadece emek faktörü dikkate alınmıştır. Günümüzde sadece emek faktörü değil, diğer üretim faktörlerinin de üretime katılması söz konusudur.
2. Emek faktörü homojen olarak kabul edilmiş, fakat emek mutlaka farklılık göstermektedir.
3. Emek faktörünün ülke içinde hareketli, ülkeler arasında hareketsiz olarak ele alınmıştır.

[22] Necati Mumcu, **Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme,** İstanbul Üniversitesi Yayın No:259, İstanbul, 1969, ss.25-26.
[23] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** 7.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 1990, ss.26-27.

4. Teoride talep yönü göz ardı edilmiş, sadece arz yönünde inceleme yapılmıştır.

5. Karşılaştırmalı Üstünlük Kuramı, sabit maliyetler kapsamında tam uzmanlaşma üzerinde durmuştur. Bilindiği üzere, tam uzmanlaşma kapsamında, ülkenin ithal ettiği ürünün yurt içi üretiminin olmaması ifade edilmektedir, bu da gerçekçi bir durum değildir. [24]

Klasik İktisat Teorisinde olduğu gibi, Neo-Klasik İktisat Teorisinde de fiyat mekanizması yoluyla ekonominin tam istihdamda dengeye geldiği görüşü savunulmaktadır.[25] Neo- Klasik İktisat Teorisinde sabit maliyet kavramı, Klasik İktisat Teorisinden farklı olarak ele alınmaktadır. Zira, üretim hacmi artışından kaynaklı olarak, maliyetler sabit kalmamakta, değişken maliyet kavramı oluşmaktadır. Klasik İktisatçılara göre emek-değer teorisinde sadece üretim faktörünün emek olarak ele alınması, Neo-Klasik İktisatçılar tarafından eleştirilmiştir. Çünkü üretim faktörünün sadece emek değil, diğer üretim faktörlerinin de dikkate alınması gerektiği ve karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin geçerliliğini koruyabileceği savunulmuştur.

Neo- Klasik İktisatçıların değer teorisinde, marjinal fayda kuramı ön plana çıkmıştır. Bu kurama göre, elde edilen faydanın maksimum seviyeye çıkması hedeflenmektedir. Marjinal faydası artan malı alma şiddeti arttıkça, malın marjinal faydasında azalma meydana gelmektedir.

Neo-Klasik İktisat Teorisinde fırsat maliyeti kavramı ele alınmaktadır. Fırsat maliyeti kavramı, bir malın üretim miktarını arttırmak istendiğinde diğer malın üretim miktarından ne şekilde vazgeçildiğini göstermektedir. Bu teoride, dış ticaret yapan ülkelerin fırsat maliyetleri karşılaştırılmaktadır. Ülkeler fırsat maliyeti daha az olan ürünün üretimini seçmeli ve bu ürünün üretiminde uzmanlaşma yoluna gitmelidir. Eğer ürünün fırsat maliyeti ülke içinde daha fazlaysa, ürün ithal edilmelidir.[26]

1.4.4. Faktör Donatımı (Heckscher-Ohlin) Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi, Heckscher–Ohlin tarafından geliştirilmiştir. Heckscher-Ohlin Teorisine göre, iki ülke iki mallı bir modelde, emek zengini ülkenin emek yoğun, sermaye zengini ülkenin sermaye yoğun malların üretiminde uzmanlaşarak o malları ihraç etmesi gerektiğini ifade eden bir teoridir. Örneğin;

[24] Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi,** 3.Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1991, ss.19-20.
[25] Sadık Acar, **Uluslararası Reel Ticaret: Teorisi, Politikası**, 4.Baskı, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2012, s.54.
[26] Erdem Hepaktan, **Uluslararası İktisat**, Emek Matbaacılık, Manisa, 2015, ss.40-41.

Amerika sermaye faktörüne daha fazla sahip olduğu için, sermaye yoğun malları üreterek uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir. Türkiye'de emek faktörü daha fazla olduğu için, emek yoğun malları üreterek uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir. Eğer ülke içinde ürün kıt faktör ise, diğer ülkelerden ürün ithal edilmelidir. [27]

Hecksher- Ohlin Teorisi, aşağıdaki varsayımlar kapsamında ele alınabilir:[28]

1. Bir ülke üretimini hem emek hem de sermaye faktörlerinin kullanılmasıyla gerçekleştirmektedir.
2. Her ülkenin faktör donatımı ve yoğunluğu birbirlerinden farklıdır.
3. Malın üretim fonksiyonu her ülkede aynıdır.
4. Ölçeğe göre sabit getiri koşulları geçerlidir.
5. Ülkelerin talep koşulları birbirinin aynısıdır.

1.5. HECKSCHER-OHLİN MODELİNDEN ÇIKARTILAN KURAMLAR

Heckscher- Ohlin modelinden dört önemli kuram ortaya çıkartılmış, kısacası bunlara değinecek olursak:[29]

- ✓ Faktör Donatımı Kuramı
- ✓ Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Kuramı
- ✓ Stolper ve Samuelson Gelir Dağılımı Kuramı
- ✓ Rybczynski Kuramıdır.

1.5.1. Faktör Donatımı Kuramı

Bir ülke faktör yoğunluklarına göre, sermaye yoğun veya emek yoğun üretim göstermektedir. Sermaye yoğun üretime sahip ülke sermaye yoğun mallarda uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir. Diğer ülke emek-yoğun üretimine sahipse, o malların üretiminde uzmanlaşmalı ve o malı ihraç etmelidir. Böylece kendi ülkesinde kıt bulunan yani pahalı olan üretim faktörünü diğer ülkelerden ithal etmelidir.[30]

[27] Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi,** 3.Baskı, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991, ss.34-35.
[28] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teorisi Politikası ve Uygulama**, 15.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s.64.
[29] Halil Seyidoğlu, 2003, s.69.
[30] Erdal Ünsal, **Uluslararası İktisat**, 1. Baskı, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005, ss.161-162.

1.5.2. Uluslararası Faktör Fiyatları Eşitliği Kuramı

Faktör fiyat eşitliği kuramına ilk değinen kişi Heckscher- Ohlin olmuştur. [31]Bu kurama göre, serbest ticaret yoluyla ülkeler arasındaki faktör fiyatları eşitliği söz konusu olmaktadır. Ülkeler karşılıklı ticaret yaptıklarında hangi faktöre yoğun olarak sahipse, o faktörün yoğun olarak üretiminde kullanıldığı malı ihraç edecek ve söz konusu o malın üretiminde uzmanlaşacaktır. Buna göre, o ülkede o faktöre olan talep arttığı için o malın faktör fiyatı yükselecektir. Diğer ülkelerde ise, diğer üretim faktörünün fiyatı artacak ve faktör gelirleri yükselecektir. Örneğin; Türkiye emek yoğun üretime sahip olduğu için emek yoğun malların üretimine ağırlık verecektir. Bu nedenle emek talebi artacak ve emeğin fiyatı yükselecektir. Bu durum, kıt olan faktörlerin fiyatlarının düşmesine sebep olacaktır. Türkiye tekstil üretiminde ve Almanya ülkesi ise, çelik üretiminde faaliyet göstermektedir. Bu iki ülkenin faktör fiyat eşitliğini üretimleri doğrultusunda ele alacak olursak, Türkiye tekstil üretimi yoğun olduğu için çelik üretimini kısacak kaynaklarını tekstil üretime kaydıracak emek yoğun malların üretimine ağırlık verecektir. Türkiye de tekstil üretimine ağırlık verdiği zaman bol miktarda sermaye açığı meydana gelecektir. Bu neden emeğin talebi artarken sermayenin talebi daha az artış gösterecektir. Almanya ülkesinde ise, çelik üretimi yani sermaye yoğun malların üretimine ağırlık verecektir. Almanya tekstil üretiminin azaltılması açığa çıkan sermaye çelik üretiminde kolayca çalıştırılacaktır. Çelik üretimin artması sermaye talebini yükseltirken, emek açıkta kalacak ve sermaye göre işgücünün fiyatı düşecektir. Sonuç olarak, ülkelerin bol olarak ürettiği malların fiyatları artacak, kıt olan kaynakların fiyatları düşecektir. Bu süreç ise faktör fiyat eşitliğinin, olacağı noktaya kadar devam edecektir.[32]

[31] Heckscher, E.E. (1919). **The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income**, Economisk Tidskrift. Reprinted in Heckscher, E.E & Ohlin, B. (1991). Heckscher-Ohlin Trade Theory, (Translated, Edited and Introduced by Flam, H. & Flanders, H.J.), Cambridge, Mass: The MIT Press.
[32] Seyidoğlu, 2003, s.70.

1.5.3. Stolper-Samuelson Gelir Dağılımı Kuramı

Serbest ticarette faktör fiyatların eşitlenmesi kuramına ilk değinen Heckscher olmuş, daha sonra Ohlin tarafından eşitlik üzerine yönelim olacağı ifade edilmiş, sonunda Samuelson analitik olarak serbest ticarette faktör eşitlik kuramını geliştirmiştir.[33]

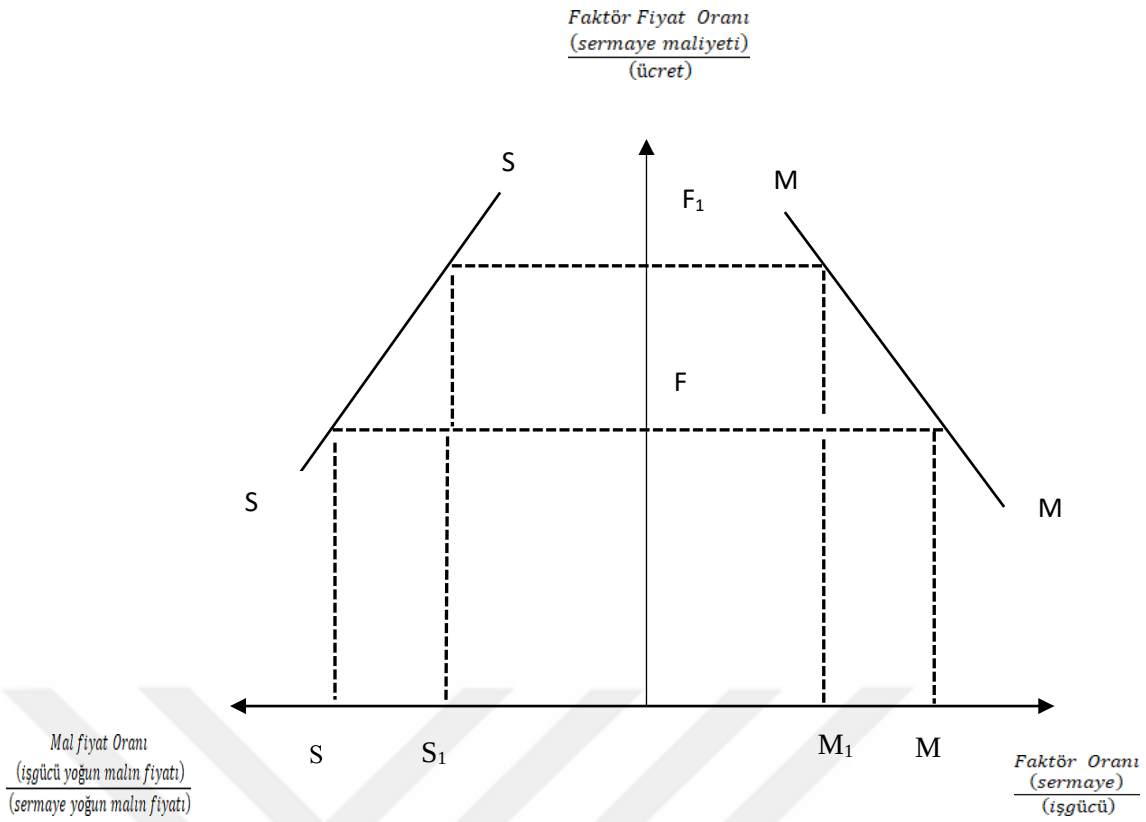
Stolper ve Samuelson'a göre, dış ticarette serbestlik olması her ülkenin yararını ifade ederken, dış ticarette korumacılık her ülkenin zararını ifade etmektedir. Yani bu durum, ülkede bol olan kaynaklar ülke için yarar sağlarken, kıt olan kaynaklar ülkeye zarar verir sonucunu doğurmaktadır.[34]

Samuelson'un gelir dağılımı kuramına göre, karşılıklı ticaret sonucu bir ülke daha yoğun olarak sahip olduğu faktörlerle ürettiği malda uzmanlaşacaktır. Bu nedenle o malın arzı artacak ve o faktörün geliri bu sayede artış gösterecektir. Ülkede bol bulunan faktörün geliri artacak, kıt olan faktörün geliri azalacaktır. Bu nedenle karşılıklı ticaretin fonksiyonel gelir dağılımına etkileri ortaya çıkacaktır. Çünkü bir ülkenin faktör yoğunluğu, gayri safi yurtiçi hasılasına göre dağılımını ifade etmektedir.[35]

Özet olarak, bir ülke emek-yoğun ürünler yönünden zenginse, emeğin ihraç edilmeye başlamasıyla emeğe ödenen ücrette artış meydana gelecektir. Gelir dağılımı açısından emeğe ödenen her ücret karşılığında gelirden alınan pay yükselecektir. Kıt olan sermaye faktörünün fiyatı düşecek, gelir dağılımı açısından alınan payda düşme meydana gelecektir. Emeğe ödenen ücretin artışı, maliyet artışına yol açacak, sermayenin maliyetinin azalışı sonucunda ülkeler marjinal verimliliği fazla olan sermaye faktörünü kullanmaya başlayacaktır. Bu nedenle sermaye faktörünün ülkede yoğun şekilde kullanılması, sermaye / emek oranının yükselmesine sebep olacaktır.[36]

---

[33] Samuelson P., "International Trade and the Equalization of Factor Prices", **Economic Journal,** Vol. 58, 1948, pp.165-184.
[34] Stolper W.F. ve P., Samuelson, "Protection and Real Wages"**, Review of Economic Studies**, Oxford University Press, 1941, pp.58-73.
[35] Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, 3. Baskı, Bilim ve Teknik Yayınevi, İstanbul, 1991, s.41.
[36] James Gerber, **International Economics** (Çeviri; Nihal Tuncer Terregrossa), 6.Basım, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017, s.69.

Şekil 1: Stolper- Samuelson Gelir Dağılımı Kuramı

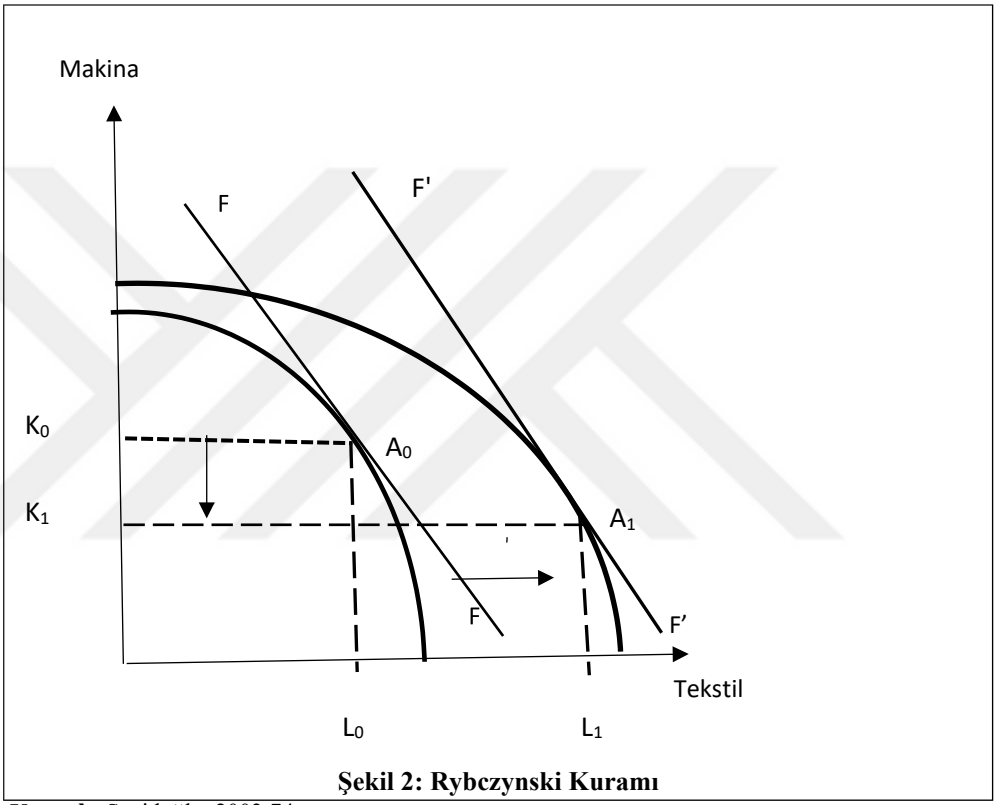
Kaynak: Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, **Uluslararası İktisat Teorisi**, 1.Baskı, Eskişehir, 2012, s.85.

Şekil 1'de Stolper-Samuelson gelir dağılımı kuramı şöyle açıklanmaktadır: SS eğrisi, faktör fiyat oranı ile mal fiyat oranı arasındaki ilişkiyi; MM eğrisi, faktör fiyat oranı ile faktör oranı arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Eğrilerin arasındaki ilişkiye bakıldığında, sermaye maliyeti ile ücret arasında, emek-yoğun malın fiyatı ile sermaye-yoğun malın fiyatı arasında, sermaye ve işgücü arasında ters bir ilişkinin var olduğu görülecektir. Sermaye maliyeti / ücret artışı olduğunda (0F'den $0F_1$'e), sermaye / işgücü oranı azalacak, (0M'den $0M_1$'e), işgücü yoğun malın fiyatı / sermaye yoğun malın fiyatı (0S'den $0S_1$'e) azalma meydana gelecektir. Sonuç olarak, sermayenin işgücüne göre azalması, sermaye maliyetinin ücrete göre yükselmesini, sermaye-yoğun malın fiyatının, emek-yoğun mala göre artması söz konusu olacaktır.[37]

[37] Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, **Uluslararası İktisat Teorisi**, 1.Baskı, Eskişehir, 2012, s.85

1.5.4. Rybczynski Kuramı

Rybczynski Kuramı'na göre; iki mallı ve iki faktörlü model olan, emek ve sermaye faktörünün tam kapasite şeklinde kullanıldığı ve ekonominin tam istihdamda olduğu varsayımı altında, bir faktör arzının artması, yoğun olarak kullanılan malın üretiminde genişlemeye yol açacak ve diğer malın üretiminde ise, arz azalması ve üretim daralması meydana gelecektir.[38]

Şekil 2: Rybczynski Kuramı

Kaynak: Seyidoğlu, 2003:74

Kuram, bir örnek ile açıklanacak olursa; emek-zengini bir ülke olan Türkiye tekstil üretimini gerçekleştirirken, sermaye-zengini bir ülke olan Amerika ise makine üretimini gerçekleştirmektedir. Sermaye arzı sabit kabul edilirken, emek faktöründeki artış sonucu tekstil üretiminde artış görülecektir.[39]

Rybczynski Kuramı, Şekil 2'de açıklanmaktadır. İlk olarak, üretici dengesi A_0 noktasıdır. Üretim faktörlerindeki artışa dayalı gerçekleşen ekonomik büyüme ile birlikte üretim olanakları eğrisi, sağa doğru kaymıştır. Üretici denge noktası A_0'dan

[38] Bakınız: T.M. Rybczynski, Factor Endowments and Relative Commodity Prices**, Economica,** New Series, 1955, Vol:22, No:88, pp.336-341.
[39] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama,** 15. Baskı, Güzem Yayınları, 2003, s.74.

A_1'e geçmiştir. Tekstil üretimi başlangıçta L_0'dan, L_1 noktasına doğru artarken; makine üretimi ise, K_0'dan K_1'e doğru azalmıştır. Bunun nedeni, tekstil üretimini arttırabilmek için gerek duyulan sermaye faktörünün arzının sabit olması nedeniyle, makine üretimi azaltılarak yaratılan sermaye arzının tekstil üretimini arttırmak amacıyla sektörler arası kaynak transferi yoluyla tekstil üretimine yönlendirilmesidir.

1.6. HECKSCHER-OHLİN TEORİSİNE YÖNETİLEN ELEŞTİRİLER

- Heckscher- Ohlin modelinde üretim faktörü olarak sadece emek ve sermaye kullanılmış, diğer üretim faktörleri göz ardı edilmiştir.
- Ülkeler arasında üretim faktörlerinin hareketsiz olması, gerçek hayat ile çelişmektedir.
- Ülkeler arasındaki talep koşullarının aynı olması yine gerçek hayat ile çelişmektedir.
- Serbest ticarette üretim genişlemesiyle birlikte ortaya çıkacak içsel ve dışsal ekonomilerin dikkate alınmaması ve ülkelerde sabit verim koşullarının geçerli olduğunun kabul edilmesi, modelin eleştirilmesine neden olmuştur.
- Üretimde ölçek ekonomilerin oluşması, üretim maliyetlerinin farklı olması sonucunu doğurmuştur.
- Ülkeler de tam istihdam ve tam rekabet koşulları varsayımın geçerli olması modelin eleştirilmesine neden olmuştur.[40]

1.7. LEONTİEF PARADOKSU

Heckscher- Ohlin teorisine göre, sermaye-yoğun mallara sahip olan ülke, sermaye yoğun mallar ihraç edecek, emek yoğun malları ithal etme yoluna gidecektir. Yani, bol olan malların ihraç edilmesi, kıt olan kaynağın ise ithal edilmesi sözkonusu olacaktır.[41] Wassily Leontief 1954 yılında yazdığı makalesiyle, Heckscher-Ohlin teorisini ABD'nin 1947 yılındaki dış ticaret verileri ile girdi-çıktı yöntemiyle test eden ilk kişidir. Leontief çalışmasında, ABD ekonomisinin emek-yoğun mallar ihraç eden ve sermaye-yoğun mallar ithal eden bir ülke olduğunu belirtmiştir. W. Leontief'in

[40] Anadolu Üniversitesi Açık öğretim Fakültesi, **Uluslararası İktisat Teorisi**, 1.Baskı, Eskişehir, 2012, s.81.
[41] Yusuf Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorisi", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** Cilt:4, Sayı:2, 2003, s.178.

çalışmasında ulaştığı sonucun, Heckscher-Ohlin teorisinde ifade edilenin tersine bir durum olması nedeniyle, bu sonuç **"Leontief Paradoksu"** olarak tanımlanmıştır.[42]

Leontief paradoksunda ulaşılan durum, bazı eleştirilere neden olmuştur. Bu eleştiriler, 1947 yılının savaş dönemi sonrası bir yıl olduğu için, ihracat ve ithalat rakamlarının gerçeği yansıtmayacağı ileri sürülmüştür. Daha sonra yapılan eleştirilere göre ise, ABD'nin 1951 yılı verileri kullanılarak hesaplama yapıldığı ve böylece ABD'nin ithalatının sermaye yoğun mallardan, ihracatının ise emek yoğun mallardan oluştuğu sonucuna ulaşıldığı yönündedir.[43]

Çalışmada, faktör yoğunluklarının tersine dönmesinin, yani sermaye yoğun mal üretiminin, emek yoğun mal üretime, emek yoğun mal üretiminin sermaye yoğun üretime dönüşmesi, ücret ve rant değişiminden kaynaklandığı ifade edilmektedir.[44] Leontief'in ulaştığı sonuçların ardından, dış ticaretin sadece emek ve sermayeye göre değil, teknolojinin de çalışmanın içine alındığı modern dış ticaret teorileri ortaya atılmıştır.

1.8. MODERN DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Faktör Donatım Teorisinde, bir ülke hangi üretim faktörüne daha fazla sahipse o üretim faktörünün yoğun olarak kullanıldığı malın üretiminde uzmanlaşmaya gitmektedir. Ülkelerin emek ve sermaye yoğun mallar üretmesi, gelişmişlik seviyelerine bağlıdır. Gelişmiş bir ülke, sermaye yoğun malların üretiminde uzmanlaşma yoluna giderken; gelişmekte olan bir ülke ise, emek yoğun mallarda uzmanlaşma yoluna gitmektedir. Bu nedenle ülkelerin ürettikleri mallar arasında farklılaşma söz konusu olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ticareti ile ilgili olgular incelendiğinde; ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesi dış ticaretin artmasına neden olurken, bilgiye ve teknolojiye dayalı ticaret artışıyla birlikte faktör donatım teorisinin günümüzdeki ticaret olgusunu açıklamakta yetersiz kaldığı görülmüştür. 1960'lı yıllardan sonra dış ticarette yeni teoriler ortaya konulmuştur. Aşağıda yeni teoriler hakkında bilgi verilmektedir.[45]

---

[42] Leontief, W, (1953). **"**Domestic Production And Foreign Trade: The American Capital Position Re-Examined", in J. Bhagwati (Ed) 1969**,** International Trade, **Penguin Modern Economics**, pp.125-126.
[43] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat**: **Teori, Politika ve Uygulama,** 15. Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s.76.
[44] Emin Ertürk**, Uluslararası İktisat: Teori-Politika, İktisadi Birleşme-Parasal İlişkiler,** Motif Matbaası, İstanbul, 1996, ss.35-36.
[45] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama,** 15.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s.81.

1.8.1. Nitelikli İşgücü Teorileri

Donald B. Keesing ve Peter B. Kenen, nitelikli işgücüne sahip sanayi ülkeleri ile yapılan dış ticareti, nitelikli işgücü farklılıklarıyla açıklamaktadır. Bu teoriye göre, nitelikli işgücüne sahip yani mesleki bilgi ve beceri bakımından gelişmiş ekonomiler, nitelikle donatılmış mallarda uzmanlaşıp bu malları ihraç ederken; niteliksiz işgücüne sahip gelişmekte olan ekonomiler emek yönünden zengin ülkeler oldukları için katma değeri düşük ürünleri ihraç etmektedir. Bu bakımdan faktör donatımı teorisiyle, nitelikli işgücü teorisi birbiriyle benzerlik göstermektedir. Bu benzerlik nedeniyle bu teori, **"Neo-Faktör Donatım Teorisi"** olarak da adlandırılmaktadır.[46]

Nitelikli İşgücü Teorisinde, vasıflı işgücünün sermaye ile donatıldığı, Ar-ge harcamalarının büyük paya sahip olduğu, beşerî sermayenin yoğun olarak kullanıldığı mal ve hizmetlerde uzmanlaşan sanayileşmiş ülkelerde mümkün olmaktadır.[47]

Keesing yaptığı analizlerde, dış ticaretin vasıflı işgücü üzerindeki etkisini araştırmak için meslek grupları çerçevesinde bir sınıflandırma yapmıştır. Bu sınıflandırma; bilim adamları ve mühendisler, teknisyenler ve teknik resimler, diğer ustalık gerektiren meslekler, yöneticiler, makinistler, elektrikçiler ve küçük alet yapanlar, diğer el becerisine sahip nitelikli işçiler, memurlar, satış ve hizmet işçileri, yarı nitelikli ve niteliksiz işçiler şeklindedir. Keesing daha sonra ise, ticaret etkilerini araştırmak için on farklı gelişmiş ekonominin vasıflı işgücü katsayısı hesaplamıştır.[48]

Sonuç olarak, sanayileşmiş ülkeler sermaye-yoğun malları ve katma değeri yüksek ürünleri ihraç ederken; sanayileşmemiş ülkeler ekonomisi ise, emek yoğun malları ve katma değeri düşük ürünleri ihraç etmektedirler.[49]

---

[46] Nursen Vatansever Deviren, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", **Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F Mevzuat Dergisi**, Cilt:7, Sayı:81, 2004.

[47] Necati, Mumcu, **Pür Dış Ticaret Teorisi ve İktisadi Gelişme**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969, ss.73-74.

[48] Donald B. Keesing, "Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures", **The Open Economy Essays on International Trade and Finance,** Peter B. Kenen ve Roger Lawrence (ed), Columbia University Press, 1968, pp.5-6.

[49] Zeynel Dinler, **İktisada Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2013, s.570.

1.8.2. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner tarafından 1961'de ortaya atılmış teoride, gelişmiş ülkelerin üretim yeniliklerinde ve üretim sürecinde yeni üretim tekniklerinin kullanması varsayımına dayanır.[50] Teknolojik yenilik, ürünlerde farklılık yaratmakta, yeniliğin meydana geldiği ürünlerde maliyet avantajı sağlamakta olan gelişmiş ülkeler ürettikleri ilk ürünlerde ihracatçı konumuna sahip, gelişmekte olan ülkeler ise bu teknolojilerin ithalatçısı konumunda olacaklardır. Zaman geçtikten sonra gelişmekte olan ülkeler diğer ülkelerin teknolojilerini taklit etme yoluna gitmektedir. Bu ürünleri taklit etmelerin nedeni ihraç ettikleri ürünleri gelişmiş ülkelere göre daha ucuz işgücüne göre üretmelerinden kaynaklanır. Daha sonra bu ülkeler ithalatçı konumda iken üretilen malların ihracatçısı konumuna geçiş yaparlar. Gelişmiş ekonomiler ürünlerini gelişmekte olan ülkelerden ithal etmeye başlar. Çünkü artık ürettikleri teknolojilerin ilk ihracatçısı oldukları zaman çok fazla gelir elde etmişlerdir. Bu nedenle ürünleri daha ucuz iş gücüyle üreten ülkelerden satın alma yolunu tercih ederler. Bu da onları daha yenilikçi ürünler üretmeye yöneltmektedir.[51]

1.8.3. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

İsveçli İktisatçı Staffan Burenstram Linder (1961) tarafından Tercihlerde Benzerlik veya Taleplerin Çakışması olarak da adlandırılan teoride, ülkeler arasındaki zevk ve tercihlerin benzerliğinin gelir düzeylerinden aynı olduğu ülkeler arasında ortaya çıktığı görüşüne dayanmaktadır.[52] Şayet şöyle ki, gelir seviyesi yüksek olan ülkelerin üreteceği ürünler halk tarafından en çok talep edilen ürünler olmaktadır. Aynı zamanda bu ürünler ülkenin ihraç edeceği ürünleri de oluşturmaktadır. Diğer ülkeler yani gelir seviyesi düşük ülkeler, zevk ve tercihlerine göre talep ettikleri ürünleri, ithalat yoluyla gelir seviyesi yüksek olan ülkelerden elde edeceklerdir.[53] Faktör Donatım teorisi talep yönlü bir teori iken, Tercihlerde Benzerlik Teorisi arz yönlü bir teoridir. Teori bu yönüyle faktör donatımı teorisinden ayrışmaktadır.

---

[50] M.V. Posner, "International Trade and Techinacal Change", **Oxford Economic Papers**, Vol:13, No:3, 1961, pp.323-341.

[51] Osman Değer, **Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Eksen Kayması Bağlamından Dış Ticarete Etkileri:2000 Sonrası İçin Türkiye Örneği**, Adnan Menderes Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Aydın, 2015, s.18-19.

[52] Linder, S.B., **An Essay on Trade and Transformation**, New York, John Wiley, 1961, pp.167.

[53] Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, 15.Baskı, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s.86.

1.8.4. Ölçek Ekonomisi Teorisi

Ölçek ekonomisi, firmaların üretim yapılarındaki artış nedeniyle, üretim maliyetlerinin aşağı yönlü azalış göstermesi olarak tanımlanabilir. Ölçek ekonomileri emek yoğun sektörlerden ziyade, sermaye yoğun sektörlerde görülmesi daha olasıdır.[54]

Faktör donatım teorisi, sabit maliyet varsayımı üzerinden hareket ederken; ölçek ekonomisi teorisi firmaların uzmanlaştıkları ürünlerde sahip oldukları avantaja göre, ölçeğe göre artan maliyet veya ölçeğe göre azalan maliyetler yapılarını göz önüne alarak şekillenir.[55] Ölçek ekonomileri, üretim yapılarında artışla birlikte, ölçeğe göre sabit maliyet, ölçeğe göre artan maliyet, ölçeğe göre azalan maliyet olmak üzere 3 farklı maliyet durumu oluşmaktadır.

Girdilerdeki artış miktarı çıktılardaki artış miktarını aynı seviyede arttırıyorsa, ölçeğe göre sabit getiri; girdilerdeki artış miktarı, çıktılardaki artış miktarından daha küçükse ölçeğe göre azalan getiri; girdilerdeki artış miktarı, çıktılardaki artış miktarından daha büyükse ölçeğe göre artan getiri söz konusu olmaktadır. Gelişmiş ekonomiler, üretim yapılarından kaynaklı ölçek ekonomisi avantajından yararlanarak, az maliyetli ürünlerde uzmanlaşmakta, maliyeti üretiminden daha fazla olan ürünleri dış ülkelerden ithal etmektedirler.[56]

Firmalar uzmanlaştıkları ürünlere göre maliyet avantajları elde etmektedir. Ölçek ekonomileri, içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki ayrı bölüme ayrılmaktadır. İşletmenin maliyetlerinin azalması, onun kendi üretim olanaklarından kaynaklanıyorsa buna içsel ölçek ekonomisi denir. İşletmenin maliyetlerinin büyümesi veya küçülmesi, teknolojik faaliyet gelişmelerinin meydana gelmesi veya talebin yükselmesi gibi sonuçlardan kaynaklanıyorsa, buna dışsal ölçek ekonomileri denilmektedir. İçsel ölçek ve dışsal ölçek avantajına sahip firmaların ortalama maliyetlerinde bir azalma meydana gelmektedir.[57] Dışsal ölçek ekonomileri kapsamında, ticaret yapan ülkeler kendi ülkesinde yüksek maliyetle ürettiği bir malı, dış ülkelerden ithal etme yoluna gidip maliyet azalması sağlamakta, bu da ülkede refah

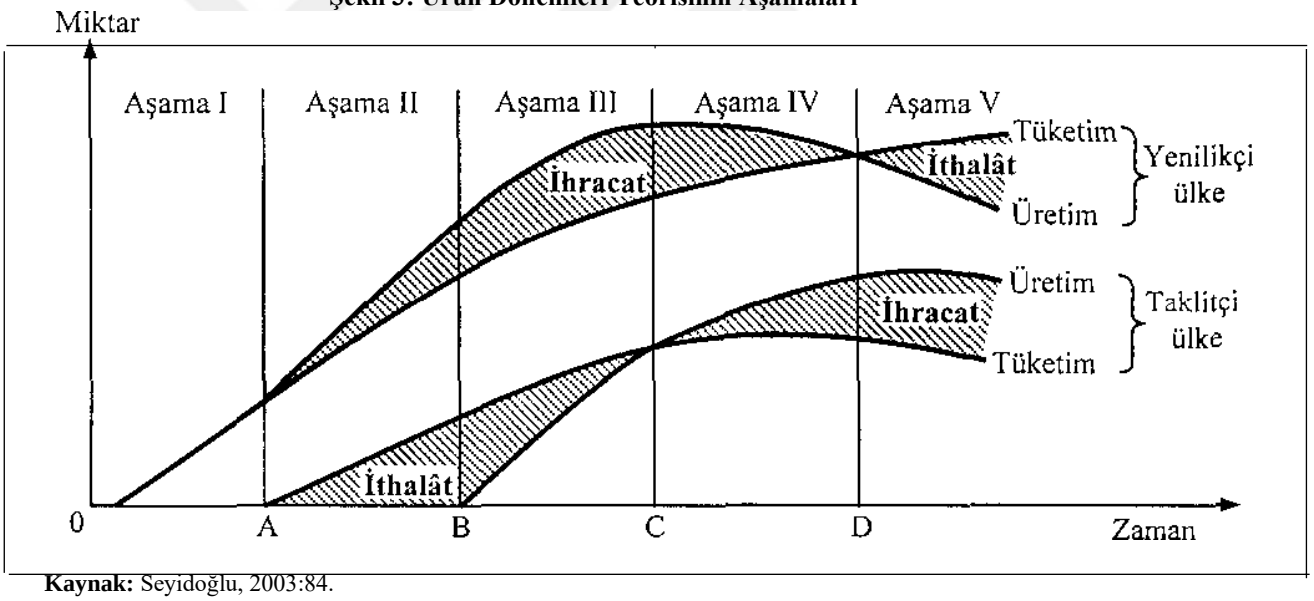
[54] Emin Ertürk, **Uluslararası İktisat: Teori-Politika, İktisadi Birleşme- Parasal İlişkiler**, Motif Matbaacılık, İstanbul, 1996, s.41.
[55] Zeynel Dinler**, İktisada Giriş**, Ekin Basım Yayın Dağıtım, 19.Baskı, Bursa, 2013, s.571.
[56] Oğuz Kaymakçı, Nuri Avcı ve Recep Şen, **Uluslararası Ticarete Giriş**, 1.Baskı, Nobel Basımevi, İstanbul, 2007, s.25.
[57] Paul R. Krugman ve Maurice Obstfeld, **International Economics**, Harper Collins Publishers, 2nd Ed, 1991, pp.123.

seviyesi artışına yol açmaktadır. Böylece, dışsal ölçek ekonomileri ve içsel ölçek ekonomileri, firmalarla daha fazla rekabet etme şansı yaratmaktadır.[58]

1.8.5. Ürün Dönemleri Teorisi

Ürün Dönemleri Teorisi, Raymond Vernon tarafından 1966 yılında ele alınmıştır. Bu teori, teknoloji açığı teorisinin devamı niteliğindedir.[59] Ülkelerin ürün yaşam döngüsü, birbirine göre farklılık göstermektedir. Çünkü bir ülke yaşam döngüsünün başındayken, diğer ülke yaşam döngüsünün sonuna gelmiş olabilir. Ürün dönemleri teorisi, ürün döngüsünde taklitçi veya yenilikçi olan iki ülke arasındaki dış ticareti ele almaktadır. ABD, gelişmiş, teknoloji açıdan ileri, emek tasarrufu sağlayabilen bir ülke olduğu için, bu teoride örnek alınan ülke olmaktadır. Ürün dönemleri teorisinde teknoloji ve Ar-ge harcamaları, ilk sırada yer almaktadır.[60] Aşağıdaki Şekil 3'te, ürün dönemleri teorisi dönemler itibariyle açıklanmaktadır.

Şekil 3: Ürün Dönemleri Teorisinin Aşamaları

Kaynak: Seyidoğlu, 2003:84.

Şekil 3'e göre, ürün yaşamları döngüsünde, birden fazla aşama bulunmaktadır. Bu aşamalar ilk olarak ürünün tanıtılma aşamasıdır. İlk aşama, üretilen ürünün özelliklerinin ortaya konulduğu ve piyasada ürün talebinin ölçüldüğü aşamadır. Maliyet kavramı, yeni ürün için yapılan Ar-ge harcamalarından oluşmaktadır.

[58] Erdem Hepaktan, **Uluslararası İktisat**, Emek Matbaacılık, Manisa, 2015, ss.93-94.
[59] Raymond Vernon, "International Investment and Internatıonal Trade in the Product Cycle," **Quarterly Journal of Economics**, Vol:80, No:2, May 1966, pp.190-207.
[60] Oğuz Kaymakçı, Nuri Avcı ve Recep Şen, **Uluslararası Ticarete Giriş**, 1.Baskı, Nobel Basımevi, İstanbul, 2007, ss.31-33.

Gelişmiş ekonomiler, ürünün özelliklerini fark etmekte ve ürünü ithal etmektedir. İhraç eden ülke ürünün ilk aşamasında, katma değeri yüksek ürün ürettiği için yüksek gelir elde etmektedir.

İkinci aşamada, ürünün tanıtılmasıyla birlikte dış talep doğrultusunda ürünün ihracatına başlanır. Ürün özelliklerinin tamamen bitmediği, az çok teknolojinin ön plana çıktığı aşamadır. Maliyet kavramı, ürünün üretilme aşamasındaki makinaların üretime yeterli olmaması, yeni makine alımı ve pazarlama vb. maliyetleri içermektedir.

Üçüncü aşamada, yenilikçi ülke, ucuz işgücünün olduğu ülkelere üretimini kaydırma yoluna gider. Ürünün niteliklerinin ve tekniklerinin tamamlandığı aşamadır.

Dördüncü aşamada, gelişmekte olan ülkeler, ürünün ihracatını yaparlar. Gelişmiş ülke ise, ithal etme aşamasına geçer. Çünkü gelişmiş ülke ürünü, az gelişmiş ülkeden daha ucuz maliyetle elde etmektedir.

Beşinci aşama ise, yenilikçi ülkenin artık daha farklı ürünleri geliştirme ve üretme yoluna geçiş aşamasıdır.[61]

Ürün dönemleri teorisinde, dinamik karşılaştırmalı üstünlük ve ölçek ekonomileri ön plandayken; Heckscher- Ohlin teorisinde, dinamik karşılaştırmalı üstünlük ve ölçek ekonomileri söz konusu değildir.[62]

1.8.6. Monopolcü Rekabet Teorisi

1933 yılında Edward H. Chamberlin tarafından ortaya atılan Monopolcü rekabet teorisinde, ölçek ekonomisi ve endüstri-içi ticarete önem veren sanayileşmiş ülkelerin birbiriyle olan ticareti açıklanmaktadır.[63] Ölçek ekonomisi benzer olan firmaların, yüksek gelirler elde edebilmesi için, daha düşük maliyette ürünlerini ürütmeleri gerekmektedir. Endüstri- içi ticarette ise, sanayileşmiş ülkelerin birbirinden farklı olan ürünleri karşılıklı olarak ihraç ve ithal etmesi şeklinde ifade edilmektedir.[64]

---

[61] Yusuf Bayraktutan, "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2003, s.181.

[62] Oğuz Kaymakçı, Nuri Avcı ve Recep Şen, **Uluslararası Ticarete Giriş**, 1.Baskı, Nobel Basımevi, İstanbul, 2007, s.40.

[63] Ayrıntılı bilgi için bkz. Elhanan Helpman, "International Trade in the Presence of Product Differention, Economics of Scale and Monopolistic Competition", **Journal of International Economics**, Vol: 11, 1981, ss.305-340; Paul R. Krugman, "Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade", **Journal of International Economics**, No: 9, 1979, ss.469-479; Kelvin Lancaster, "Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition; **Journal of International Economics**, Vol: 10, 1980, ss.151-175.

[64] Zeynel Dinler, **İktisatta Giriş,** 5.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, ss.571-572.

Faktör donatım teorisinde ve klasik dış ticaret teorisinde tam rekabet piyasası geçerli olduğu varsayımıyla, üretilen ürünler homojen kabul edilmektedir. Fakat günümüzde ürünler, homojen nitelik değil, heterojen nitelik taşımakta, yani birbirlerinden farklılaşan ürünlerden oluşmaktadır.[65] Bu bağlamda, Monopolcü rekabet piyasasında ortaya çıkan sonuç, dış ticarette ihracat ve ithalat yapıldığında benzer özellik taşıyan firmaların birbirlerinden farklı ve farklılaştırılmış ürünler üretmesi şeklindedir. Örneğin, Dünya'da pek çok firma telefon üretmektedir. Ancak, ürünlerdeki farklılaşma; marka, özellik, kalite, biçim ve kullanış bakımından farklılık göstermektedir.[66]

1.8.7. Endüstri-İçi Ticaret Teorisi

Endüstri-içi ticaret kısaca, benzer endüstriye sahip ülkelerin hem ihracat hem de ithalat yapma durumları şeklinde tanımlanmaktadır. Monopolcü firmalar, benzer endüstriye sahip ülkelerin farklılaştırılmış ürünler için yaptığı dış ticaret amacını ortaya koyarken, aynı faktör donatımına ve aynı teknolojik seviyeye sahip ülkelerde endüstri-içi ticaret yaparlar. Endüstri-içi ticaret, tüketiciler ve üreticiler açısından avantaj sağlamaktadır. Bu avantaj, tüketiciler için tercihlerinde zenginlik sağlarken, üreticiler için ise, ölçek ekonomisi açısından katkı sağlamaktadır. Endüstri-içi ticaret, sanayileşmiş ülkelerde yaygın olarak görülmektedir. Gelir seviyeleri aynı olmayan ülkeler, kendi üretimini sağlayamadığı ürünleri diğer ülkelerden temin etmektedir. Bu da ülkelerin endüstri-içi ticareti tercih ettiklerini göstermektedir. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasıyla birlikte, dış ticarette üye ülkeler arasında kısıtlamaların olmaması ve gümrük tariflerinin kaldırılması, ilk kez endüstri-içi ticarete dikkat çekmektedir. Dış ticaret kısıtlamalarının kaldırılması, ülkelerin ticaret hacmini büyütmekte ve dış ticaret daha çok önem kazanmaktadır.[67]

Aşağıdaki endüstri-içi ticaretin ölçüm yöntemi olarak bilinen Grubel-Lloyd endeksi gösterilmiştir.

---

[65] Nursen Vatansever Deviren, "Yeni Dış Ticaret Teorileri", **Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F Mevzuat Dergisi**, Cilt:7, Sayı:81, 2004.
[66] Cihan Dura, "Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:16, 2000, ss.12-13.
[67] Bela Balassa, **"**Trade Creation and Trade Diversion in the European Common Market", **Economic Journal**, Vol:77, No:305, 1 March 1967, pp.1-21.

Grubel- Lloyd Endeksi, Endüstri-içi ticaretin ölçüm yöntemlerin biridir. Bu endeks, ülkenin endüstri-içi ticaretinin yapısı hakkında bilgi vermektedir. Aşağıdaki formül yardımıyla Grubel-Lloyd endeksini hesaplanmaktadır:[68]

$$GL = 1 - \frac{\sum_{i=1}^{N} \left| \frac{X_i - M_i}{X_i + M_i} \right|}{\sum_{i=1}^{N}}$$

Formülde yer alan X_i ve M_i belli ürünün ihracat ve ithalat miktarını göstermektedir. Endeks değerleri 0 ile 1 arasında değişiklik göstermektedir. X_i ve M_i yani ihracat ve ithalat değerleri birbirine ne kadar yakın çıkarsa Grubel- Lloyd endeksi de o kadar yakın bir değer almaktadır.

Eğer ülke malı sadece ihraç veya ithal ediyorsa, endeksin alacağı değer 0 olacaktır. Eğer endeks 1 değerini almışsa, ülkede söz konusu mala ilişkin olarak aynı değerde ihracat ve ithalat yapıldığı ifade edilir. Endeksin 1 değerini alması, Endüstri-içi ticaretin en yüksek seviyesini göstermektedir.

Endüstri- içi ticareti iki gruba ayırmaktadır:[69]

- Yatay endüstri-içi ticaret
- Dikey endüstri içi ticaret

Yatay endüstri-içi ticaret, endüstri aynı olmak kaydıyla, aynı kalitedeki ürünlerin ticaretini ifade ederken; dikey endüstri-içi ticaret ise, aynı endüstri olmak şartıyla, farklı kalitedeki ürünlerin ticaretini ifade etmektedir. İki endüstri arasındaki farklar belirtilecek olursa; dikey endüstri-içi ticaret karşılaştırmalı üstünlük teorisine göre ele alınırken, yatay endüstri içi ticaret ise modern ticaret teorileri kapsamında ele alınmaktadır.

İhracat ve ithalat değerleri arasındaki fark %15'ten fazlaysa, dikey endüstri içi ticaretle ilişkilendirilirken; ihracat ve ithalat değerleri arasındaki fark %15'ten azsa, yatay endüstri içi ticaretle ilişkilendirilmektedir.

[68] Grubel-Loyd endeksi Grubel ve Lloyd tarafından ortaya atılmıştır. Daha ayrıntılı inceleme için bakınız: Grubel, H., Lloyd, P., **Intra-Industry Trade: "The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products London"**: MacMillan Press, 1975, pp.205.

[69] Nevzat Şimşek, "Türkiye'nin Yatay ve Dikey Endüstri Dış Ticareti", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:20, Sayı:1, 2005, s.44.

1.8.8. Taşıma Giderleri ve Dış Ticaret Teorisi

Taşıma giderlerinin sıfır kabul edilmesi, uluslararası dış ticaret teorisinin varsayımları arasında yer almaktadır. Ülkeler arasında dış ticaret gerçekleştiğinde, taşıma giderleri önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü ülkeler arasındaki mesafenin artması, bir yerden bir yere ulaştırılan ürünlerin taşıma masraflarının artmasına yol açar, bu da dış ticareti engelleyici bir neden olmaktadır. Dış ticarette taşıma giderleri, ihracatçı ve ithalatçı ülkelere göre fiyatlarda farklılık göstermektedir. Bu yüzden taşıma giderleri, ticaret hacmine etki etmektedir. İthalatçı açısından taşıma giderleri incelendiğinde, ülkedeki ürünün fiyatına taşıma giderleri de eklenerek, diğer ülkede farklı bir fiyat oluşmaktadır. Bu nedenle, ticaret öncesine göre farklı bir fiyat ortaya çıkmaktadır.

Ürünleri bir yerden başka bir yere taşınırken zarar görmemesi için, endüstrinin kuruluş yeri ve yer seçimi oldukça önemlidir.

Endüstrinin kuruluşu ve yer seçimi için üç alternatif endüstri oluşmaktadır:

1. Kaynağa yönelimli endüstri
2. Piyasaya yönelimli endüstri
3. Serbest endüstriler

Kaynağa yönelimli endüstriler, büyük hacim kaplayan ya da ağırlığı fazla olan maddeleri işleyerek, hafif ve kolay taşınabilen mamuller haline getiren endüstri olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu özellikleri bakımında bu endüstriler, taşıma giderlerinde tasarruf etmek amacıyla kaynağa yakın yerde kurulmaktadır. Büyük miktardaki hammaddeyi bulunduğu yerden işleyeceği fabrikaya götürmek gibi zararlardan kurtulmak için, kaynağa yakın yerde fabrikanın kurulması tercih edilmektedir.

Piyasaya yönelimli endüstri, ağırlığı artan ürünler için piyasaya yakınlık açısında önemlidir. Otomobil ve içecek gibi ürünler, piyasaya yönelimli endüstriye örnek verilebilir.

Serbest endüstriler, petrol ve konfeksiyon gibi ürünlerden oluşmaktadır. Bu ürünler kaynağa yakın veya fabrikaya yakın bir yere kurulmayabilir.

Sınır ticareti, taşıma giderlerinin neden olduğu bir diğer unsur olarak ele alınmaktadır. Birbirine sınırı olan ülkelerin aralarındaki ticaretin gelişmesinin sebebi,

ülkenin ürünlerini daha uzak yerlerden getirmek yerine sınırı bulunan ülkeden getirmesinin daha avantalı olmasıdır.[70]

1.8.9. Çevre Standartları ve Dış Ticaret Teorisi

Dış ticarete etki eden diğer bir faktör de çevre standartlarının ülkeler arasında farklılık göstermesidir. Gerçek hayatta çevre kirliliği ve küresel ısınma, günümüzde ülkelerin karşılaştığı temel sorunlar arasındadır. Bu nedenle ülkelerde, çevreyi korumak ve sahip çıkmak için çevre standartları ve bunlara ilişkin yasal düzenlemelere gidilmektedir. Bu standartlar ve düzenlemelerle birlikte, hava, su, toprak kirliliğinin minimum düzeyde gerçekleşmesini ve zararlı maddelerin bertaraf edilmesini sağlamak amaçlanmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, çevre standartlarının uygulaması farklılık göstermektedir. Gelişmekte olan ülkeler çevre standartlarına daha az önem verirken, gelişmiş ülkeler çevre standartlarına daha fazla önem vermektedir. Gelir seviyesi yüksek ülkelerde yaşayan bireyler, temiz bir çevre istediğinden, üretim endüstrisi temiz bir alana doğru kaydırılmaktadır. Doğal çevremizin yaşanabilir olması için, herkesin payına düşeni biraz olsun yapması, çevreyi koruması, temiz tutması ve çevre standartlarını benimsemesi gerekmektedir.[71]

[70] Seyidoğlu, 2003, s.93.
[71] Dominick Salvatore, **International Economics,** Fordham University Press, New-York, USA, 2013, pp.175.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ÖNE ÇIKAN İLLER

Türkiye'nin 2002 ve 2018 yıllarına ilişkin olarak, dış ticaret hacmi en yüksek on ilinin dış ticaret göstergeleri, TÜİK verilerinden yararlanılarak Tablo 4'te ve Tablo 5'te sunulmuştur.

2.1. TÜRKİYE'NİN DIŞ TİCARETİNDE ÖNE ÇIKAN İLLER

Aşağıdaki Tablo 4 ve Tablo 5'te 2002 ve 2018 yıllarında Türkiye'nin en fazla dış ticaret hacmine sahip illerin sıralaması verilmiştir. 2002 yılında en fazla dış ticaret hacmine sahip ilk üç il sırasıyla; İstanbul, Bursa, İzmir'dir. 2002 yılı itibariyle İstanbul, %57'lik payı ile Türkiye'nin en yüksek dış ticaret hacmine sahip olan ilidir. Hatay ili ise, Türkiye'nin dış ticaret hacminde %0,9 payı ile onuncu sırada yer almaktadır. 2002 yılı itibariyle, Türkiye'nin illerinin yaptığı ihracat incelendiğinde, yaklaşık 21 milyar dolar ile İstanbul ili ilk sırada, daha sonra Bursa 3,4 milyar dolar ile ikinci sırada, İzmir 2,7 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır. İthalat rakamlarına bakıldığında ise, İstanbul yaklaşık 29 milyar dolar ile ilk sırada, Ankara 4,3 milyar dolar ile ikinci sırada, Bursa 2,5 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almaktadır.

Tablo 4: İllerin 2002 Yılındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

Sıra	İller	İhracat $	İthalat $	Dış Tic. Açığı **	Dış Tic. Hacmi **	Dış Tic. Payı (%) **
1	**İstanbul**	20 970 063	28 928 990	-7 958 927	49 899 053	57,0
2	**Bursa**	3 456 516	2 580 337	876 179	6 036 853	6,9
3	**İzmir**	2 777 767	2 288 330	489 438	5 890 123	6,7
4	**Ankara**	1 515 106	4 375 017	-2 859 912	5 066 097	5,8
5	**Kocaeli**	1 268 868	1 124 125	144 743	2 392 994	2,7
6	**Gaziantep**	619 536	658 227	- 38 691	1 277 763	1,5
7	**Adana**	461 040	618 770	-157 730	1 079 811	1,2
8	**Denizli**	680 541	319 344	-361197	999 885	1,1
9	**Sakarya**	428 029	527 905	-99 876	955 934	1,1
10	**Hatay**	349 548	434 545	-84 997	784 093	0,9

Kaynak: TÜİK

Tablo 4'e göre, 2002 yılı itibariyle, Türkiye'deki illerden, İstanbul, Ankara, Gaziantep, Adana, Denizli, Sakarya, Hatay dış ticaret açığı veren iller olurken; Bursa, İzmir ve Kocaeli ise, dış ticaret fazlası veren iller olmuştur.[72]

Tablo 5'te, 2018 yılında illerin dış ticaret göstergeleri verilmiştir.

Tablo 5: İllerin 2018 Yılındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin $)

İller	İhracat $	İthalat $	Dış Tic. Açığı **	Dış Tic. Hacmi **	Dış Tic. Payı (%) **
İstanbul	84 913 687	120 429 420	- 35 515 733	205 343 107	52,5
Kocaeli	8 960 586	14 073 664	- 5 113 079	23 034 250	5,9
Ankara	7 606 584	13 444 138	- 5 837 554	21 050 723	5,4
Bursa	11 153 402	8 518 026	2 635 376	19 671 428	5,0
İzmir	10 164 080	9 088 693	1 075 387	19 252 773	4,9
Gaziantep	6 872 020	4 881 807	1 990 212	11 753 827	3,0
Sakarya	5 639 480	3 182 613	2 456 867	8 822 093	2,3
Hatay	2 846 890	4 071 558	- 1 224 668	6 918 448	1,8
Denizli	3 113 844	1 991 945	1 121 899	5 105 789	1,3
Manisa	2 291 350	2 809 133	- 517 783	5 100 483	1,3

Kaynak: TÜİK

Tablo 5'e göre, İstanbul ili, 2018 yılında en fazla dış ticaret hacmine sahip ilimiz olarak birinci sırada yer almaktadır. İstanbul ilini takiben, ikinci sırada Kocaeli, üçüncü sırada Ankara, dördüncü sırada Bursa ve beşinci sırada İzmir ili gelmektedir. Dış ticaret hacmi payları incelendiğinde %52,5 oranında İstanbul birinci sırada, %5,9 ile Kocaeli ikinci sırada ve %5,4 ile Ankara üçüncü sıradadır. En yüksek ihracat yapan ilk üç il sırasıyla; yaklaşık 85 milyar dolar ile İstanbul, yaklaşık 11,1 milyar dolar ile Bursa ve 10,1 milyar dolar ile İzmir ili olmuştur. En fazla ithalat yapan ilk üç il sıralaması ise, 120,4 milyar dolar ile İstanbul, 14 milyar dolar ile Kocaeli, 13,4 milyar dolar ile Ankara şeklindedir. 2018 yılında İstanbul, Kocaeli, Ankara, Hatay, Manisa illeri dış ticaret açığı verirken; dış ticaret fazlası veren illerimiz Bursa, İzmir, Gaziantep ve Denizli illeri olmuştur.

2002 ve 2018 yılına ilişkin dış ticaret rakamlarının sunulduğu Tablo 4 ve Tablo 5 incelendiğinde, dikkat geçen durumlar şu şekilde özetlenebilir. 2002 yılında Adana en fazla dış ticaret yapan ilk on sıralamasında yer alırken, 2018 yılında Adana ili yerini Manisa iline bırakmıştır. Denizli ve Gaziantep illeri 2002 yılında dış ticaret açığı veren iller olurken, 2018 yılında Denizli ve Gaziantep dış ticaret fazlası veren illerimiz olmuştur. İllerin sıralaması yıllar itibariyle değişiklik göstermektedir.[73]

[72]Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (14.12.2019).
[73]Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (14.12.2019).

Tablo 6'da 2002 ve 2018 yıllarında en fazla ihracat yapan illerin sıralaması verilmiştir. 2002-2018 yıllarında en fazla ihracat yapan ilk üç il aynı yerini korurken, diğer iller kendi aralarında değişiklikler göstermiştir. 2002 yılında Kayseri ve Adana ili ilk on il içinde yer alırken, 2018 yılında bu illerin yerlerini Hatay ve Manisa illeri almıştır.

Tablo 6: 2002-2018 Yılları Arasında En Fazla İhracat Yapan ilk 10 İl (Bin$)

Sıra	İl	2002	İhracat Payı (%) **	İl	2018	İhracat Payı (%) **
1	İstanbul	20 970 063	58,2	İstanbul	84 913 687	50,6
2	Bursa	3 456 516	9,6	Bursa	11 153 402	6,6
3	İzmir	2 777 767	7,7	İzmir	10 164 080	6,1
4	Ankara	1 515 106	4,2	Kocaeli	8 960 586	5,3
5	Kocaeli	1 268 868	3,5	Ankara	7 606 584	4,5
6	Denizli	680 541	1,9	Gaziantep	6 872 020	4,1
7	Gaziantep	619 536	1,7	Sakarya	5 639 480	3,4
8	Adana	461 040	1,3	Denizli	3 113 844	1,9
9	Sakarya	428 029	1,2	Hatay	2 846 890	1,7
10	Kayseri	351 569	1,0	Manisa	2 291 350	1,4
10 ilin Toplamı		**32 529 035**	90,2	**10 ilin Toplamı**	**143 561 923**	85,5
2002 Yılı Genel Toplamı		**36 059 089**		**2018 Yılı Genel Toplamı**	**167 920 613**	

Kaynak: TÜİK

Tablo 6'daki 2002 yılı ihracat değerlerine bakıldığında, İstanbul yaklaşık 21 milyar dolar ile birinci sırada, Bursa 3,4 milyar dolar ile ikinci sırada ve İzmir 2,7 milyar dolar ile üçüncü sırada yer almıştır. 2018 yılında en fazla ihracat yapan iller İstanbul, Bursa, İzmir ve Kocaeli illeri olmuştur. 2002 yılında İstanbul ili ihracat payı %58,2 iken, 2018 yılında %50,6 oranına düşmüştür. 2018 yılı itibariyle İstanbul ili, Türkiye'nin toplam ihracatının %50,6'sını oluşturmaktadır.[74]

2002 yılında Türkiye'nin toplam ihracatı 36 milyar dolara ulaşırken, ilk on ilin toplam ihracat rakamı 32,5 milyar dolar gerçekleşmiştir. 2018 yılında toplam ihracat yaklaşık 168 milyar dolara ulaşırken, ilk on ilin toplam ihracatı ise 143,5 milyar dolar seviyesindedir. 2002 yılında on ilin 32,5 milyar dolarlık ihracat rakamı, 2018 yılında 143,5 milyar dolara yükselmiştir. [75]

[74]TİM, "Yeni Vizyon, Yeni Yol Haritası ihracat Raporu", 2019, https://www.immib.org.tr/files/kio/temp/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritas%C4%B1%20%C4%B0hracat%202019%20Raporu.pdf , (Erişim Tarihi: 25.01.2020), s.11.

[75]Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Aşağıda Tablo 7'de 2002- 2018 yıllarında en fazla ithalat yapan ilk on il sıralaması verilmiştir.

Tablo 7:2002-2018 Yıllarında En Fazla ithalat Yapan 10 İl (Bin$)

Sıra	İl	2002	İthalat Payı (%) **	İl	2018	İthalat Payı (%) **
1	İstanbul	28 928 990	56,1	İstanbul	120 429 420	54,0
2	Ankara	4 375 017	8,5	Kocaeli	14 073 664	6,3
3	Bursa	2 580 337	5,0	Ankara	13 444 138	6,0
4	İzmir	2 288 330	4,4	İzmir	9 088 693	4,1
5	Kocaeli	1 124 125	2,2	Bursa	8 518 026	3,8
6	Gaziantep	658 227	1,3	Gaziantep	4 881 807	2,2
7	Adana	618 770	1,2	Hatay	4 071 558	1,8
8	Sakarya	527 905	1,0	Sakarya	3 182 613	1,4
9	Zonguldak	445 767	0,9	Manisa	2 809 133	1,3
10	Hatay	434 545	0,8	Adana	2 268 035	1,0
İlk 10 ilin Toplamı		**41 982 013**	81,4	**İlk 10 ilin Toplamı**	**182 767 088**	81,9
2002 Yılı Genel Toplam		**51 553 797**		**2018 Yılı Genel Toplam**	**223 047 094**	

Kaynak: TÜİK

Tablo 7'deki verilere göre, 2002 ve 2018 yıllarında en fazla ithalat yapan on il incelendiğinde ilk sırayı yine İstanbul alırken, diğer illerin sıralaması değişiklik göstermektedir. 2002 yılında en fazla ithalat yapan on il içerisinde Zonguldak ili yer alırken, 2018 yılında bu ilin yerini, Manisa ilinin aldığı görülmektedir. Adana ili 2002 yılında 7. sırada iken, sıralamada gerileyerek 2018 yılında 10. sıraya gelmiştir. Bursa ili 2002 yılında 3.sırada iken, 2018 yılında 5.sırada yer almıştır. 2002 yılında Kocaeli ili 5. sıradayken, 2018 yılında 2.sıraya yükselmiştir. 2002 yılında toplam ithalat 51,5 milyar dolarken, on ilin toplam ithalatı yaklaşık 42 milyar dolardır. 2018 yılında toplam ithalat 223 milyar dolarken on ilin ithalat toplamı 182 milyar dolara ulaşmıştır.[76]

İllerin ihracat ve ithalat değerlerinde farklılıklarının görülmesi, bulundukları bölgesel ve kentsel yapılarından kaynaklı olduğu sonucunu doğurmaktadır.[77] Türkiye ekonomisin dış ticaretinde on ilin ihracat ve ithalatının önemi çok büyüktür. Zira, 2018 yılı itibariyle Türkiye'nin ihracatındaki ilk on ilin Türkiye'nin ihracatı içerisindeki payı %85 düzeyinde iken; aynı yıl itibariyle Türkiye'nin ithalatındaki ilk on ilin Türkiye'nin ithalatı içerisindeki payı %81,9 düzeyindedir.

[76]Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

[77] Mehmet Akif Kara**,** "Türkiye'de İl Düzeyinde Dış Ticaretin Mekânsal Analizi", **Yaşar Üniversitesi Dergisi,** Cilt:13, Sayı:51, 2018, s.293.

2.1.1. İstanbul İlinin Dış Ticareti

Türkiye'de illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri bölgelerarasındaki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Ülkenin batısında yer alan illerin gelişmişlik seviyesiyle, doğusunda yer alan illerin gelişmişlik seviyeleri arasında farklılıklar söz konusudur. İstanbul ilinde sanayi, ticaret ve ulaşım faaliyet alanlarının yer alması, Marmara Bölgesinin sosyoekonomik gelişmişliğinin hızlı şekilde gelişme göstermesi sonucu doğurmaktadır.[78]

Tablo 8: İstanbul İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	20 970 063	28 928 990	-7 958 927	49 899 053	72
2003	27 599 988	41 401 975	-13 801 987	69 001 963	67
2004	36 834 410	60 816 541	-23 982 132	97 650 951	61
2005	41 716 339	70 136 135	-28 419 796	111 852 474	59
2006	47 012 604	81 264 152	-34 251 548	128 276 756	58
2007	59 645 232	98 977 139	-39 331 908	158 622 371	60
2008	73 503 523	111 310 505	-37 806 982	184 814 028	66
2009	55 539 993	78 756 263	-23 216 269	134 296 256	71
2010	53 149 408	98 454 135	-45 304 728	151 603 543	54
2011	61 433 612	123 925 183	-62 491 570	185 358 795	50
2012	76 624 010	119 604 914	-42 980 904	196 228 924	64
2013	78 719 221	144 136 313	-65 417 092	222 855 534	55
2014	82 047 960	136 021 887	-53 973 928	218 069 847	60
2015	77 009 984	118 040 297	-41 030 312	195 050 281	65
2016	76 071 914	116 097 055	-40 025 142	192 168 969	66
2017	81 296 883	134 212 594	-52 915 711	215 509 477	61
2018	84 913 687	120 429 420	-35 515 733	205 343 107	71

Kaynak: TÜİK

Tablo 8'de, İstanbul ilinin dış ticaret göstergeleri yıllar itibariyle sunulmuştur. İhracatın arttığı dönemde benzer olarak ithalatın da arttığı görülmektedir. İhracatın en yüksek olduğu yıl 2018 yılıdır. 2018 yılında İstanbul'un ihracatı 84 milyar dolar olmuştur. İthalatın en yüksek olduğu yıl ise, 144 milyar dolar tutarı ile 2013 yılıdır. En yüksek dış ticaret hacmi ise, 2013 yılında 222 milyar dolar ile gerçekleşmiştir. 2002-2018 döneminde, ithalatın ihracattan fazla olması ilin sürekli dış ticaret açığı vermesine neden olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı yıllar itibariyle değişiklik

[78] Ali Sait Albayrak, Şeref Kalaycı, Abdülmecit Karataş, "Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Temel Bileşenler Analiziyle İncelenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2004, ss.101-104.

göstermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2018 yılı için %71 oranında gerçekleşmiştir.[79][80]

2.1.1.1. İstanbul İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Aşağıdaki Tablolarda 2002-2018 yılında İstanbul ilinde en çok ihracat ve ithalat yapılan beş fasıl grubu ele alınmıştır. Bu beş fasıl gruplarının toplamı, İstanbul ilinin toplam ihracat ve toplam ithalat değerlerine oranlanarak beş fasıl grubuna ilişkin oranlar hesaplanmıştır. Tablo 9 ve Tablo 10'daki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasındaki İstanbul ilinin ihracatında öne çıkan ürünler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Tablo 9'daki 2002 yılı için en çok ihracat yapılan fasıl gruplarına bakıldığında, 2002 yılı ihracat yapılan 5 fasıl ürünleri sırasıyla; örme giyim eşyası ve aksesuarı, örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı, elektrikli makina ve cihazlar, demir ve çelik, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletlerdir. 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ihracatının toplamı 11,3 milyar dolar gerçekleşirken, 2002 yılında İstanbul ilinin toplam ihracatı ise yaklaşık 21 milyar dolar gerçekleşmiştir. İlk beş fasıl grubunun toplamı, İstanbul ilinin 2002 yılındaki toplam ihracatına oranlandığında, ilk beş fasıl oranı %54 seviyesindedir.

Tablo 9: 2002 Yılında İstanbul İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	**İSTANBUL'UN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL**	
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	3.755.741
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	2.424.983
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	2.188.044
72	Demir ve çelik	1.897.266
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.091.236
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		11.357.270
2002 YILI İSTANBUL İHRACATI (TOPLAM)		20.970.063
İLK 5 FASILIN ORANI		%54

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

2002- 2018 yılında İstanbul ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl grubu, Tablo 9 ve Tablo 10'daki gibidir.

[79] Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü, "81 İl Sanayi Durum Raporu", 2017, http://investinmalatya.gov.tr/tr/files/02019-01-31_13-50-45-1548931845.pdf, (Erişim Tarihi: 25.01.2020), ss.174-177.

[80] Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046 , (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Tablo 10: 2018 Yılında İstanbul İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	İSTANBUL'UN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	13.415.457
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	8.098.435
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	7.326.464
72	Demir ve çelik	7.084.613
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	6.445.551
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		42.370.520
2018 YILI İSTANBUL İHRACATI (TOPLAM)		84.913.687
İLK 5 FASILIN ORANI		%50

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 10'daki fasıl grupları incelendiğinde, 2018 yılında ihracat yapılan beş fasıl ürünleri sırasıyla; motorlu kara taşıtları, kazanlar makinalar, örme giyim ve aksesuarı, demir ve çelik, kıymetli veya yarı kıymetli taşlar öne çıkmaktadır. 2018 yılında yapılan toplam ihracat yaklaşık olarak 85 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl grubunun toplamı 11 milyar dolarken, 2018 yılında beş fasıl grubunun toplamı 42 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılına ilişkin İstanbul ilinin, beş fasıl grubunun ihracatının İstanbul'un toplam ihracatı içindeki payı %54 iken, 2018 yılında beş fasıl grubunun oranı %50 seviyesine düşmüştür. [81]

2.1.1.2. İstanbul İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

2002- 2018 yılında İstanbul ilinin en çok ithal ettiği beş fasıl grubu karşılaştırmalı olarak Tablo 11 ve Tablo 12'deki gibidir.

Tablo 11: 2002 Yılında İstanbul İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	İSTANBUL'UN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	4.251.414
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	3.255.288
72	Demir ve çelik	2.008.364
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitüm enli maddeler, mineral mumlar	1.924.546
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	1.525.825
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		12.965.437
2002 YILI İSTANBUL İTHALATI (TOPLAM)		28.928.990
İLK 5 FASILIN ORANI		%45

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

[81]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

Tablo 11'deki verilere göre, 2002 yılında İstanbul ilinin en çok ithalat ettiği beş ürünlük fasıl grubu içerisinde, 4,2 milyar dolar ile, kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ilk sırada yer almıştır.

Tablo 12: 2018 Yılında İstanbul İlinin En Çok İthal Ettiği Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	**İSTANBUL'UN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL**	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	10.048.277
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	16.455.032
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	5766.192
72	Demir ve çelik	10.459.844
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	10.552.956
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		48.282.301
2018 YILI İSTANBUL İTHALATI (TOPLAM)		120.429.420
İLK 5 FASILIN ORANI		%40

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 12'de görüldüğü üzere, 2018 yılında en çok ithalat edilen fasıl grubu, motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler olmuştur. 2002 yılında İstanbul'da toplam ithalat yaklaşık olarak 29 milyar dolarken, 2018 yılında toplam ithalat 120 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl grubu ithalatının toplamı yaklaşık 13 milyar dolar iken, 2018 yılında beş fasıl grubu ithalatının toplamı 48 milyar dolara çıkmıştır. 2002 yılında beş fasıl grubunun ithalatının toplam ithalata oranı %45 seviyesinde iken, 2018 yılında ise, beş fasıl grubunun ithalatının toplam ithalata oranı %40 seviyesine gerilemiştir. Dış ticaret fasıl oranlarında yıllar itibariyle artış görülmekle birlikte, ithalat miktarlarındaki artış, ekonominin dış ticaret açığı vermesine sebep olmuştur. Bu süreçte, ithalat ve ihracat ürünlerinin sermaye yoğun teknoloji ürünlere geçiş yaptığı görülmektedir.[82]

[82] Âdem Karakaş, "Türkiye Ekonomisi Yapısal Değişim: Dış Ticarette Fasıl Bazlı Yapısal Dönüşüm Analizi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Cilt:4, No:1, 2012, s. 6-7.

2.1.2. Kocaeli İlinin Dış Ticareti

Türkiye açısından son derece önemli bir yere sahip olan Kocaeli ili, ulaşım altyapısının elverişli olması, sanayi gelişmişliği, uluslararası pazarlara yakınlığı dış ticaretini öne çıkaran özelliklerindendir. Dış ticaretinde öne çıkan sektörler başlıca şu şekildedir; elektrik teçhizatı, kauçuk ve plastik üretimi, kimyasal ürünler, gıda ürünü imalatı, tekstil üretimi, motor kara taşıtları, maden ocakları imalatı vb.'dir.[83]

Tablo 13: Kocaeli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	1 268 868	1 124 125	144 743	2 392 994	113
2003	1 589 870	1 708 730	- 118 860	3 298 599	93
2004	2 187 294	2 779 217	- 591 923	4 966 512	79
2005	3 328 344	3 254 174	74 170	6 582 518	102
2006	4 929 636	4 108 567	821 069	9 038 202	120
2007	5 860 399	5 476 995	383 404	11 337 394	107
2008	8 468 835	7 238 844	1 229 991	15 707 679	117
2009	4 577 506	4 876 918	- 299 412	9 454 424	94
2010	9 486 701	10 422 721	- 936 021	19 909 422	91
2011	12 341 023	12 703 284	- 362 261	25 044 307	97
2012	12 597 593	11 733 558	864 035	24 331 150	107
2013	9 105 919	9 292 185	- 186 266	18 398 103	98
2014	8 897 257	9 445 200	- 547 943	18 342 457	94
2015	7 402 941	8 439 894	-1 036 953	15 842 835	88
2016	6 527 579	8 063 742	-1 536 162	14 591 321	81
2017	8 180 038	11 637 006	-3 456 968	19 817 043	70
2018	8 960 586	14 073 664	-5 113 079	23 034 250	64

Kaynak: TÜİK

Tablo 13'teki veriler incelendiğinde, 2002-2018 yılları arasındaki Kocaeli ilinin dış ticaret değerleri gösterilmiştir. Kocaeli ilinin ihracat ve ithalat değerleri, yıllar itibariyle artış ve azalış seyri göstermektedir. İhracat, 2012 yılında 12,5 milyar dolarla zirve noktasına ulaşmıştır. İthalatın zirve noktası ise, 2018 yılında 14 milyar dolar ile gerçekleşmiştir. Kocaeli linin dış ticaret açığı veya dış ticaret fazlası vermesi, yıllar itibariyle değişiklik göstermiştir. Kocaeli ili 2002, 2005, 2006, 2007, 2008 ve 2012 yıllarında dış ticaret fazlası vermiş, diğer yıllarda ise, dış ticaret açığı vermiştir. Kocaeli ili için dış ticaret hacmi, 2011 yılında en yüksek değere ulaşmıştır. İhracatın

[83]Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2020), ss.236-237.

ithalatı karşılama oranı, en yüksek seviyeye %113 ile 2002 yılında ulaşmıştır. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı, %64 seviyesine düşmüştür.[84]

2.1.2.1. Kocaeli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Tablo 14 ve Tablo 15'teki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasındaki Kocaeli ilinin ihracatında öne çıkan ürünler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracatı yapılan beş fasıl grubu sırasıyla; mineral yakıtlar, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, demir ve çelik ve kazanlar, makinalardır. 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ihracatı 990 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2002 yılında Kocaeli ilinin toplam ihracatı ise 1,2 milyar dolar gerçekleşmiştir. İlk beş fasıl grubunun ihracat toplamı, Kocaeli ilinin 2002 yılındaki toplam ihracatına oranlandığında ilk beş fasıl oranı %78 seviyesindedir.

Tablo 14: 2002 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	**KOCAELİ'NİN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL**	
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitüm enli maddeler, mineral mumlar	595.676
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	155.027
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	95.115
72	Demir ve çelik	93.327
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	50.922
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		990.067
2002 YILI KOCAELİ İHRACATI (TOPLAM)		1.268.868
İLK 5 FASILIN ORANI		%78

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

2018 yılında Kocaeli ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl grubu Tablo 15'teki gibidir.

[84]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Tablo 15: 2018 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	KOCAELİ'NİN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitüm enli maddeler, mineral mumlar	2.488.038
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	895.277
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	653.444
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	624.127
72	Demir ve çelik	606.457
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		5.267.343
2018 YILI KOCAELİ İHRACATI (TOPLAM)		8.960.586
İLK 5 FASILIN ORANI		%59

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 15'teki verilere göre, 2002 ve 2018 yıllarında aynı fasıl grubu ihracatının olduğu, fakat ihracat değerlerinin yıllara göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. 2018 yılında Kocaeli ihracatı toplam 8,9 milyar dolara ulaşmıştır. 2018 yılında beş fasıl toplamı 5,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında beş fasıl oranı %78 iken, 2018 yılında beş fasıl oranı %59'a düşmüştür.

2.1.2.2. Kocaeli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

2002- 2018 yılında Kocaeli ilinin en çok ithalat yaptığı beş fasıl grubu, karşılaştırmalı olarak Tablo 16 ve Tablo 17'deki gibidir.

Aşağıda Tablo 16'da Kocaeli ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği beş fasıl grubu sırasıyla; demir çelik, kazanlar, makinalar, plastikler ve mamuller, motorlu kara taşıtları ve organik kimyasal ürünlerdir.

Tablo 16: 2002 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	KOCAELİ'İNİN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
72	Demir ve çelik	236.281
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	153.343
39	Plastikler ve mamulleri	114.755
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	79.450
29	Organik kimyasal ürünler	74.295
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		658.124
2002 YILI KOCAELİ İTHALATI (TOPLAM)		1.124.125
İLK 5 FASILIN ORANI		%59

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 17'ye göre, 2018 yılında Kocaeli ilinin en çok ithalat yaptığı fasıl grubunda mineral yakıtlar, mineral yağlar ilk sırada yer almıştır.

Tablo 17: 2018 Yılında Kocaeli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	KOCAELİ'NİN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitüm enli maddeler, mineral mumlar	3.848.036
72	Demir ve çelik	1.884.681
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.018.189
39	Plastikler ve mamulleri	982.195
74	Bakır ve bakırdan eşya	944.585
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		8.677.686
2018 YILI KOCAELİ İTHALATI (TOPLAM)		14.073.664
İLK 5 FASILIN ORANI		%62

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 16 ve Tablo 17'deki veriler incelendiğinde, 2002 yılında Kocaeli ilinin toplam ithalatı 1,1 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2018 yılında toplam ithalat yaklaşık olarak 14 milyar dolara yükselmiştir. Beş fasıl grubunun toplam ithalatı 2002 yılında 658 milyon dolardan, 2018 yılında 8,6 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl ithalatının toplam ithalata oranı %59 iken, 2018 yılında beş fasıl ithalatının toplam ithalata oranı %62 seviyesine yükselmiştir. Kocaeli iline ait ihracat ve ithalat fasıl gruplarının daha çok sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. [85]

2.1.3. Ankara İlinin Dış Ticareti

Ankara ilinin sanayi kollarını küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır. Sanayi sektöründe demir, metal ve gıda sektörü ön plandadır. Savunma sanayi sektöründe Aselsan, Roketsan ve Havelsan gibi firmalar öncülük etmektedir. İlin dış ticareti kara, hava yolları ile gerçekleşmektedir. Ankara ilinin dış ticareti; mobilya, ana metal sanayi, kauçuk ve plastik üretimi, kimyasal ürünler, gıda sektörü, elektrik imalatı gibi ürün sektörlerinden oluşmaktadır.[86]

[85]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[86]Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2020), s.45.

Tablo 18: Ankara İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	1 515 106	4 375 017	-2 859 912	5 890 123	35
2003	1 979 820	3 511 053	-1 531 233	5 490 873	56
2004	2 227 510	3 952 208	-1 724 698	6 179 718	56
2005	2 645 499	4 722 939	-2 077 439	7 368 438	56
2006	3 596 924	5 478 995	-1 882 071	9 075 919	66
2007	4 240 969	6 819 203	-2 578 233	11 060 172	62
2008	5 361 209	7 869 443	-2 508 234	13 230 651	68
2009	4 911 248	7 303 001	-2 391 753	12 214 248	67
2010	5 622 350	9 053 788	-3 431 439	14 676 138	62
2011	6 597 118	11 917 402	-5 320 284	18 514 520	55
2012	7 137 756	10 489 473	-3 351 717	17 627 229	68
2013	7 672 284	10 669 411	-2 997 126	18 341 695	72
2014	8 102 722	10 989 501	-2 886 779	19 092 223	74
2015	7 048 777	9 710 506	-2 661 729	16 759 283	73
2016	6 463 475	10 837 711	-4 374 236	17 301 186	60
2017	6 741 888	12 445 753	-5 703 865	19 187 641	54
2018	7 606 584	13 444 138	-5 837 554	21 050 723	57

Kaynak: TÜİK

Tablo 18'de, 2002-2018 yılları arasında Ankara ilinin dış ticaret değerleri verilmiştir. Ankara ilinin ihracat ve ithalat değerleri yıllar itibariyle artış ve azalış göstermiştir. İhracat, 2014 yılında 8,1 milyar dolar ile zirve noktasına ulaşmıştır. İthalat ise, 2018 yılında 13,4 milyar dolar ile zirve noktasına ulaşmıştır. Ankara ilinin dış ticaret dengesi incelendiğinde ithalat ihracattan fazla olduğu için, dış ticaret açığı veren ilimiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Ankara ilinin dış ticaret hacmi 2018 yılında, önceki yıllara göre en yüksek değerine ulaşmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı, 2014 yılında %74 pay ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2018 yılında ise, ihracatın ithalatı karşılama oranı %57 seviyesinde gerçekleşmiştir. [87]

Ankara ilinin Türkiye'nin ihracatına katkısı açısından düşük bir paya sahip olduğu görülmektedir. 2002 yılında Ankara'nın toplam ihracatı 1,5 milyar dolarken, Türkiye'nin ihracatında %4,2'lik bir paya sahiptir. 2002-2018 yıllarında Ankara ilinin ihracatında önemli artışlar olmasına rağmen, ülkeye ve bölgeye düşük bir katkı sağlamaktadır. Ankara ilinin dış ticaret rakamlarına yıllar itibariyle bakıldığında, 2002-2018 yılları arasında ihracat değerini aşan ithalat değeri nedeniyle dış ticaret açığı veren bir ilimiz olarak karşımıza çıkmaktadır.[88]

[87]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).
[88]Ankara Kalkınma Ajansı, "Ankara Dış Ticaret Analizi", 2013, http://www.ankaraka.org.tr/archive/files/Dis-Ticaret-Analiz.pdf, (Erişim Tarihi: 10.02.2020), ss.27-30.

2.1.3.1. Ankara İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Tablo 19 ve Tablo 20'deki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasındaki Ankara ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında en çok ihracatı yapılan 5 fasıl grubu sırasıyla; demir veya çelikten eşya, motorlu kara taşıtları, inorganik kimyasallar, kazanlar, makinalar ve tuz ve kükürt, topraklardır.

Tablo 19: 2002 Yılında Ankara İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	ANKARA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
73	Demir veya çelikten eşya	324.401
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	243.051
28	İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	104.251
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	101.027
25	Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	83.511
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		856.241
2002 YILI ANKARA İHRACATI (TOPLAM)		1.515.106
İLK 5 FASILIN ORANI		%57

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Aşağıdaki yer alan Tablo 20'de, 2018 yılında Ankara ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl gösterilmiştir. Fasıl grupları arasında, 2018 yılında en çok motorlu kara taşıtları ihracatı gerçekleşmiştir.

Tablo 20: 2018 Yılında Ankara İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	ANKARA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	1.308.775
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.024.258
28	İnorganik kimyasallar, kıymetli metal, radyoaktif element, metal ve izotopların organik-anorganik bileşikleri	719.385
73	Demir veya çelikten eşya	704.445
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	596.489
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		4.353.352
2018 YILI ANKARA İHRACATI (TOPLAM)		7.606.584
İLK 5 FASILIN ORANI		%57

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 19 ve Tablo 20'deki değerlere göre, 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ihracat toplamı 856 milyon dolar olarak gerçekleşirken, 2018 yılında ise, bu beş fasıl grubunun toplamı 4,3 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında Ankara ilinin toplam ihracatı 1,5 milyar dolarken, 2018 yılında Ankara ilinin toplam

ihracatı 7,6 milyar dolara ulaşmıştır. Beş fasıl grubunun toplam içerisindeki payı, 2002 ve 2018 yılında değişmemiş, %57 seviyesinde kalmıştır.

2.1.3.2. Ankara İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

Aşağıdaki Tablo 21'de görüldüğü üzere, Ankara ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grubu 1,4 milyar dolar ile kazanlar, makinalardır.

Tablo 21: 2002 Yılında Ankara İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	ANKARA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.402.382
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	639.762
73	Demir veya çelikten eşya	301.373
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	288.231
98	Zati eşya, kumanya ve başka yerde belirtilmeyen diğer eşyalar	263.375
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		2.895.123
2002 YILI ANKARA İTHALATI (TOPLAM)		4.375.017
İLK 5 FASILIN ORANI		%66

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 22'deki verilere göre, 2018 yılında Ankara ilinin en çok ithalat ettiği fasıl grubu arasında, elektrikli makine ve cihazlar ilk sırada yer almıştır.

Tablo 22: 2018 Yılında Ankara İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	ANKARA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	1.877.809
27	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.722.031
71	Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar	1.505.951
72	Canlı hayvanlar	951.895
87	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	747.928
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		6.805.614
2018 YILI ANKARA İTHALATI (TOPLAM)		13.444.138
İLK 5 FASILIN ORANI		%51

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 21 ve Tablo 22'deki değerler incelendiğinde, 2002 yılında Ankara ilinin toplam ithalatı 4,3 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2018 yılında toplam ithalat 6,8 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl grubunun ithalatı 2,8 milyar dolardan, 2018 yılında 6,8 milyar dolara çıkmıştır. Beş fasılın ithalatı toplamının

toplam ithalata oranı 2002 yılında %66 iken, 2018 yılında %51 seviyesine düşmüştür.[89]

2.1.4. Bursa İlinin Dış Ticareti

Bursa, Türkiye'nin iller itibariyle dış ticaret hacmi sıralamasında İstanbul, Kocaeli ve İzmir'den sonra dördüncü sırada yer almaktadır. Bursa ilinin dış ticareti; ipek kumaş, makine, otomotiv, tekstil ve gıda sektörü ağırlıklıdır. Bursa ilinin sanayi yapısının gelişimi, ülke ekonomisi açısından oldukça önemlidir. Sanayi kolunun ihracat artışına, döviz girişine, istihdam olanaklarının genişlemesine ve üretim yapısına katkı sağlamaktadır.[90]

Tablo 23: Bursa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	3 456 516	2 580 337	876 179	6 036 853	134
2003	4 354 024	3 392 500	961 524	7 746 524	128
2004	5 421 397	4 891 593	529 804	10 312 990	111
2005	5 732 086	5 235 651	496 436	10 967 737	109
2006	7 350 590	6 192 742	1 157 848	13 543 332	119
2007	9 075 663	7 645 632	1 430 032	16 721 295	119
2008	11 113 948	8 828 726	2 285 221	19 942 674	126
2009	9 056 713	7 080 296	1 976 417	16 137 008	128
2010	10 676 160	9 850 882	825 279	20 527 042	108
2011	11 692 298	11 913 636	-221 338	23 605 934	98
2012	11 123 307	10 316 105	807 202	21 439 412	108
2013	8 927 814	7 975 064	952 750	16 902 879	112
2014	9 308 257	8 105 703	1 202 554	17 413 960	115
2015	8 634 502	8 050 555	583 947	16 685 057	107
2016	9 765 910	8 710 001	1 055 909	18 475 910	112
2017	10 536 085	9 123 638	1 412 447	19 659 723	115
2018	11 153 402	8 518 026	2 635 376	19 671 428	131

Kaynak: TÜİK

Tablo 23'te 2002-2018 yılları arasında Bursa ilinin ihracat ve ithalat değerleri sunulmuştur. Bursa ilinin yıllar itibariyle ihracat ve ithalat değerlerinde dalgalanma görülmektedir. İthalatın en yüksek olduğu 2011 yılında ithalat yaklaşık 12 milyar dolardır. İhracat ise, 2011 yılında 11 milyar dolar gerçekleşmiştir. 2011 yılında Bursa

[89]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[90]Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, "Bursa Ekonomisine Genel Bakış", (08.01.2020), http://www.btso.org.tr/?page=bursaeconomy/bursaeconomy.asp, (Erişim Tarihi: 20.10.2019).

ilinin ithalat değeri, ihracat değerinden yüksek gerçekleşmiştir. Bu sebeple Bursa, ilk defa 2011 yılında dış ticaret açığı vermiştir. Diğer yıllarda Bursa ili, dış ticaret fazlası veren ilimiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da ülke ekonomisinin gelişimi açısından son derece önem arz etmektedir. Bursa ilinin dış ticaret hacmi, en yüksek değerine 2011 yılında 23 milyar dolarlık değeri ile ulaşmıştır. İthalatın ihracatı karşılama oranı 2018 yılında %1,31 olarak gerçekleşmiştir. [91]

2.1.4.1. Bursa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 24 ve Tablo 25'teki verilere göre, 2002-2018 yılları arasında Bursa ilinin ihracatında öne çıkan ürünler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında en çok ihracatı yapılan 5 fasıl grubu sırasıyla; motorlu kara taşıtları, kazanlar, makinalar, dokunabilir maddelerden hazır eşya, sentetikler, örme giyim eşyası ve aksesuarıdır. 2002 yılında Bursa ilinin ilk beş fasıl grubunun toplam ihracatı 2,6 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2002 yılında Bursa ilinin toplam ihracatı ise 3,4 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı itibariyle, ilk beş fasıl grubun ihracatı toplamının, Bursa ilinin toplam ihracatına oranı %77 seviyesindedir.

Tablo 24: 2002 Yılında Bursa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	BURSA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	1.559.759
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	438.211
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	284.118
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	226.154
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	150.678
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		2.658.920
2002 YILI BURSA İHRACATI (TOPLAM)		3.456.516
İLK 5 FASILIN ORANI		%77

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

2018 yılında Bursa ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl grubu, Tablo 25'teki gibidir.

[91]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Tablo 25: 2018 Yılında Bursa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	BURSA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	4.032.789
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	2.050.721
94	Mobilyalar, yatak takımları, aydınlatma cihazları, reklam lambaları, ışıklı tabelalar vb., prefabrik yapılar	707.194
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	486.563
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	384.486
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		7.661.753
2018 YILI BURSA İHRACATI (TOPLAM)		11.153.402
İLK 5 FASILIN ORANI		%69

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 25'te görüldüğü gibi, 2018 yılında en çok ihraç edilen fasıl grubu, 4 milyar dolar ile motorlu kara taşıtları olurken, 2018 yılında toplam ihracat 11,14 milyar dolar olmuştur. 2002 yılına göre ihracat değeri artış göstermiştir. 2018 yılında beş fasılın ihracat toplamı, 7,6 milyar dolardır. 2002 yılında Bursa ilinin ihracatında ilk beş fasılın, Bursa ilinin toplam ihracatının %77'sini oluştururken, 2018 yılında bu oran %69 seviyesine düşmüştür.

2.1.4.2. Bursa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

2002- 2018 yılında Bursa İlinin en çok ithalat yaptığı beş fasıl grubu, karşılaştırmalı olarak Tablo 26 ve Tablo 27'deki gibidir.

Tablo 26: 2002 Yılında Bursa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	BURSA'NIN 2002YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	931.044
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	328.938
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	174.837
29	Organik kimyasal ürünler	134.023
39	Plastikler ve mamulleri	129.274
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		1.698.116
2002 YILI BURSA İTHALATI (TOPLAM)		2.580.337
İLK 5 FASILIN ORANI		%66

Kaynak: TÜİK Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 26'daki verilere göre, 2002 yılında Bursa ilinin en çok ithal ettiği fasıl grubunda; kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ilk sırada yer almıştır.

Tablo 27: 2018 Yılında Bursa ilinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	BURSA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	1.923.911
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	1.040.323
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	917.202
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	648.403
39	Plastikler ve mamulleri	640.069
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		5.169.908
2018 YILI BURSA İTHALATI (TOPLAM)		8.518.026
İLK 5 FASILIN ORANI		%61

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 26 ve Tablo 27'deki değerlere göre, 2002 ve 2018 yılında benzer fasıl gruplarının ithalatı gerçekleşmiştir. 2018 yılında, 2002 yılından farklı olarak, fasıl grubuna elektrikli makine ve cihazlar eklenmiştir. 2002 yılında Bursa ilinin toplam ithalatı 2,5 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2018 yılında Bursa ilinin toplam ithalat 8,5 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun toplam ithalatı 1,6 milyar dolar iken, 2018 yılında ilk beş fasıl grubunun toplam ithalatı 5,1 milyar dolar olmuştur. 2002 yılında beş fasıl grubunun ithalatının Bursa ilinin toplam ithalatına oranı %66 iken, 2018 yılında beş fasıl grubunun ithalatının Bursa ilinin toplam ithalatına oranı %61'dir ve azalış eğilimi göstermiştir.[92]

2.1.5. İzmir İlinin Dış Ticareti

İzmir limanının işlerliğinin yüksek olması ve ulaşım ağlarının yakınlığı açısından hem yurt içi ticarette hem de dış ticarette İzmir ili önemli bir yere sahiptir. İzmir ilinin sanayi yapısını, metal eşya, makine, gıda, tütün, dokuma, giyim eşyası, ayakkabı, deri, kimya, ağaç ürünleri oluşturmaktadır. İzmir ilinin dış ticarete konu olan sektörler arasında; tütün, tekstil, zeytin ve zeytinyağı, kuru meyveler, kauçuk eşya ve bitkisel mamuller yer almaktadır.[93]

[92]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[93]Türkiye Kalkınma Bankası, "İzmir İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması", 2012, https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/izmir-yatirim-alanlari-on-fizibilite-raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 14.03.2020), ss.156-157.

Tablo 28: İzmir ilinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	2 777 767	2 288 330	489 438	5 066 097	121
2003	3 473 936	3 306 953	166 983	6 780 889	105
2004	4 110 487	4 693 704	- 583 217	8 804 191	88
2005	4 645 381	4 986 251	- 340 870	9 631 632	93
2006	5 448 577	5 459 051	- 10 474	10 907 628	100
2007	6 431 020	7 033 574	- 602 554	13 464 593	91
2008	7 823 319	8 313 179	- 489 860	16 136 498	94
2009	6 118 729	6 268 049	- 149 320	12 386 778	98
2010	6 682 458	8 419 249	-1 736 791	15 101 707	79
2011	8 071 550	10 621 060	-2 549 510	18 692 610	76
2012	8 658 628	10 576 850	-1 918 221	19 235 478	82
2013	9 484 108	10 366 784	- 882 677	19 850 892	91
2014	9 615 988	9 931 126	- 315 137	19 547 114	97
2015	8 108 513	8 695 609	- 587 096	16 804 121	93
2016	8 330 122	8 811 052	- 480 930	17 141 174	95
2017	9 253 968	9 832 569	- 578 602	19 086 537	94
2018	10 164 080	9 088 693	1 075 387	19 252 773	112

Kaynak: TÜİK

Tablo 28'de, 2002-2018 yılları arasında İzmir ilinin dış ticaret değerleri görülmektedir. İzmir ilinin ihracat ve ithalat değerleri, yıllar itibariyle dalgalı bir seyir göstermektedir. İhracatın en yüksek gerçekleştiği yıl, 10,1 milyar dolar ile 2018 yılı olurken; ithalatın en yüksek gerçekleştiği yıl ise, 10,6 milyar dolar ile 2011 yılı olmuştur. İzmir ilinin dış ticaret dengesine bakıldığında sadece, 2002, 2003 ve 2018 yıllarında dış ticaret fazlası verirken; diğer yıllarda ise, dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. İzmir ilinin dış ticaret hacmi, 2013 yılında en yüksek değerine ulaşmıştır. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı, %112 olmuştur.[94]

2.1.5.1. İzmir İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 29 ve Tablo 30'daki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasında İzmir ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracat yapılan beş fasıl grubu sırasıyla; örme giyim eşyası, tütün, yenilen meyveler, örülmemiş giyim eşyası ve demir ve çeliktir.

[94]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (14.12.2019).

Tablo 29:2002 Yılında İzmir İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	İZMİR'İN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	338.435
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	272.410
8	Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar	265.875
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	236.504
72	Demir ve çelik	144.713
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		1.257.937
2002 YILI İZMİR İHRACATI (TOPLAM)		2.777.767
İLK 5 FASILIN ORANI		%45

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 30'da 2018 yılında İzmir ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl gösterilmiştir. 2018 yılında en çok ihracatı yapılan fasıl grubu, örme giyim eşyası olmuştur.

Tablo 30: 2018 Yılında İzmir İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	İZMİR'İN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	949.296
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	938.420
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	738.007
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	637.524
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	612.453
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		3.875.700
2018 YILI İZMİR İHRACATI (TOPLAM)		10.164.080
İLK 5 FASILIN ORANI		%38

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 29 ve Tablo 30'daki verilere göre, 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ihracatı 1,2 milyar dolar olarak gerçekleşirken, 2018 yılında ise ilk beş fasıl grubunun ihracatı 3,8 milyar dolar olmuştur. 2002 yılında İzmir ilinin toplam ihracatı, 2,7 milyar dolar iken; 2018 yılında İzmir ilinin toplam ihracatı 10,2 milyar dolara ulaşmıştır. İzmir ilinin ihracatında ilk beş fasıl grubunun toplam ihracatı içerisindeki payı 2002 yılında %45 seviyesindeyken, 2018 yılında %38 seviyesine gerilemiştir.

2.1.5.2. İzmir İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 31'de, İzmir ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grupları görülmektedir. Söz konusu fasıl gruplarının ithalatı içerisinde, 281 milyon dolar ile kazanlar, makinalar vb. ilk sırada yer almaktadır.

Tablo 31: 2002 Yılında İzmir İlinin En Çok İthalat Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	İZMİR'İN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	281.436
24	Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş maddeler	171.367
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	165.852
39	Plastikler ve mamulleri	149.333
72	Demir ve çelik	133.846
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		901.834
2002 YILI İZMİR İTHALATI (TOPLAM)		2.288.330
İLK 5 FASILIN ORANI		%39

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 32'deki verilere göre, 2018 yılında İzmir ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları sunulmaktadır. Söz konusu fasıl gruplarının ithalatı içerisinde, mineral yakıtlar vb. birinci sırada yer almaktadır.

Tablo 32: 2018 Yılında İzmir İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	İZMİR'İN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
87	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	1.190.559
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	850.126
27	Plastikler ve mamulleri	756.989
39	Demir ve çelik	694.199
72	Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan, kâğıttan veya kartondan eşya	466.320
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		3.958.193
2018 YILI İZMİR İTHALATI (TOPLAM)		9.018.693
İLK 5 FASILIN ORANI		%44

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 31 ve Tablo 32'deki veriler değerlendirildiğinde, 2002 yılında İzmir ilinin toplam ithalatı 2,2 milyar dolar iken, 2018 yılındaki toplam ithalatı 9,1 milyar dolara yükselmiştir. Beş fasıl grubunun toplam ithalatı 2002 yılında 901 milyon dolardan, 2018 yılında yaklaşık olarak 4 milyar dolara çıkmıştır. Söz konusu beş fasıl grubunun toplam ithalattaki payı 2002 yılında %39 iken, 2018 yılında %44'e yükselmiştir.[95]

[95]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019)

2.1.6. Gaziantep İlinin Dış Ticareti

Türkiye'nin Güney Doğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Gaziantep ili, ticaretin hem iç hem de dış merkezini oluşturmaktadır. Küçük, orta ve büyük ölçekli sanayi kollarının olması ilin dış ticaret yapısına katkı sağlamaktadır. İlinin dış ticaretinde öne çıkan ürünler başlıca şu şekildedir; makine halısı, iplik, fıstık, kırmız pul biber, şekerleme ve gofret vb.dir.[96]

Tablo 33: Gaziantep İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	619 536	658 227	- 38 691	1 277 763	94
2003	866 153	1 000 182	- 134 029	1 866 336	87
2004	1 295 292	1 332 130	- 36 838	2 627 422	97
2005	1 652 554	1 686 155	- 33 601	3 338 709	98
2006	1 857 722	1 846 300	11 422	3 704 022	101
2007	2 447 656	2 269 084	178 572	4 716 740	108
2008	3 237 061	2 793 357	443 704	6 030 418	116
2009	2 952 993	2 128 417	824 576	5 081 410	139
2010	3 518 434	3 430 558	87 876	6 948 992	103
2011	4 759 952	4 723 312	36 640	9 483 264	101
2012	5 579 875	5 053 993	525 881	10 633 868	110
2013	6 515 194	5 608 041	907 153	12 123 235	116
2014	6 658 802	5 808 439	850 362	12 467 241	115
2015	6 330 321	4 884 123	1 446 198	11 214 445	130
2016	6 418 991	4 816 682	1 602 309	11 235 673	133
2017	6 580 702	5 236 442	1 344 260	11 817 143	126
2018	6 872 020	4 881 807	1 990 212	11 753 827	141

Kaynak: TÜİK

Tablo 33'teki verilere göre, Gaziantep ilinin 2002-2018 yılları arasındaki dış ticaret göstergeleri verilmiştir. İhracat ve ithalat değeri bakıldığında sadece 2009 yılında krizden kaynaklı azalma göstermiştir. 2010-2018 yılları itibariyle ihracat ve ithalat değerlerinde artış ve azalışlar dikkat çekmektedir. İhracatın en yüksek değerinin gerçekleştiği yıl, 6,8 milyar ile 2018 yılı olurken; ithalatın en yüksek değerinin gerçekleştiği yıl ise, 5,8 milyar dolar ile 2014 yılı olmuştur. Gaziantep ilinin sadece 2002, 2003, 2004, 2005 yılları arasında dış ticaret dengesi açık vermiştir. Diğer yıllarda ise, ilin dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. İhracatın ithalatı karşılama

[96]Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2020), s.179.

oranı 2002 yılında %94 iken, 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %141'e yükselmiştir.[97]

2.1.6.1. Gaziantep İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 34 ve Tablo 35'teki verilere göre, 2002-2018 yılları arasında Gaziantep ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracatı yapılan beş fasıl grubu sırasıyla; halılar, sentetik lifler, dokunabilir maddeler, dördüncü sırada; pamuk ve pamuk ipliği ve beşinci sırada; plastik ve mamullerdir.

Tablo 34:2002-2018 Yıllarında Gaziantep İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	GAZİANTEP'İN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	126.973
55	Sentetik ve suni devamsız lifler	75.991
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	68.497
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	51.294
39	Plastikler ve mamulleri	45.770
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		368.525
2002 YILI GAZİANTEP İHRACATI (TOPLAM)		619.536
İLK 5 FASILIN ORANI		%59

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 34'te Gaziantep ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl gösterilmiştir. 2018 yılında en çok ihracat yapılan fasıl; halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamalarıdır.

Tablo 35: 2018 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	GAZİANTEP'İN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
57	Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları	1.546.347
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	672.824
39	Plastikler ve mamulleri	593.236
54	Sentetik ve suni filamentler, şeritler ve benzeri sentetik ve suni dokumaya elverişli maddeler	437.928
56	Vatka, keçe ve dokunmamış mensucat, özel iplikler, sicim, kordon, ip, halat ve bunlardan mamul eşya	342.804
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		3.593.139
2018 YILI GAZİANTEP İHRACATI (TOPLAM)		6.872.020
İLK 5 FASILIN ORANI		%52

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri,2018.

Tablo 34 ve 35'teki değerlere göre, Gaziantep ilinin 2002 yılından farklı olarak, 2018 yılında ihracat yapılan fasıl grubuna, hububat ve vatka, keçe, dokunmamış

[97]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

mensucat ürünleri eklenmiştir. 2002 yılında Gaziantep ilinin ihracat toplamı 619 milyon dolarken, 2018 yılında ihracat toplamı 6,8 milyara yükselmiştir. 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ihracatı 368 milyon dolar gerçekleşirken, 2018 yılında beş fasıl grubu ihracatı 3,5 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl grubunun toplam ihracata oranı %59 iken, 2018 yılında beş fasıl grubunun toplam ihracata oranı %52'ye gerilemiştir.

2.1.6.2. Gaziantep İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 36'da Gaziantep ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grubu, 186 milyon dolar ile kazanlar, makinalardır.

Tablo 36: 2002 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	GAZİANTEP'İN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	186.708
39	Plastikler ve mamulleri	152.318
55	Sentetik ve suni devamsız lifler	112.452
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	46.285
53	Dokumaya elverişli diğer bitkisel lifler, kâğıt ipliği ve kâğıt ipliğinden	18.910
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		516.673
2002 YILI GAZİANTEP İTHALATI (TOPLAM)		658.227
İLK 5 FASILIN ORANI		%78

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 37'deki verilere göre, 2018 yılında Gaziantep ilinin en çok ithal ettiği fasıl grubu, plastik ve mamulleri olmuştur.

Tablo 37: 2018 Yılında Gaziantep İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	GAZİANTEP'İN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
39	Plastikler ve mamulleri	1.630.223
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	482.845
29	Organik kimyasal ürünler	401.041
55	Sentetik ve suni devamsız lifler	384.988
15	Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar, yemeklik katı yağlar, hayvansal ve bitkisel mumlar	303.870
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		3.202.967
2018 YILI GAZİANTEP İTHALATI (TOPLAM)		4.881.807
İLK 5 FASILIN ORANI		%66

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 36 ve Tablo 37'de görüldüğü üzere, 2002 yılında Gaziantep ilinin toplam ithalatı 658 milyon dolar iken, 2018 yılında toplam ithalatı ise 5 milyar dolar olmuştur. 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun toplam ithalatı 516 milyon dolar iken, 2018 yılında ilk beş fasıl grubunun toplam ithalatı 3,2 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında

Gaziantep ilinin ithalatındaki ilk beş fasıl ithalatının payı %78 iken, 2018 yılında bu oran %66'ya düşmüştür.[98]

2.1.7. Sakarya İlinin Dış Ticareti

Sakarya ilinde yer alan küçük ve orta ölçekli sanayi kuruşları, makine imalatı ve gıda imalatı sektörlerinden oluşmaktadır. Sanayi çeşitlenmesi ve üretim kapasitesinin ihracatta rekabet edebilme gücünün olması, ülkenin dış ticaret yapısı açısından önem arz etmektedir. Büyük ölçekli ekonomilerin başında ise; otomotiv, gıda ve tekstil sektörleri gelmektedir. Sakarya ilinin sosyo-ekonomik yapısı, tarım, sanayi, ticaret ve ulaştırma sektörlerinden oluşmaktadır. Dış ticaret kapsamında yer alan ürünler; mobilya, kauçuk ve plastik, metal, motor kara taşıtları, tekstil vb.'dir.[99]

Tablo 38: Sakarya İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	428 029	527 905	- 99 876	955 934	81
2003	843 017	751 905	91 112	1 594 923	112
2004	2 093 254	1 193 818	899 436	3 287 071	175
2005	2 712 960	1 555 407	1 157 553	4 268 367	174
2006	2 981 394	1 930 986	1 050 408	4 912 380	154
2007	3 522 655	2 018 569	1 504 086	5 541 224	175
2008	2 912 889	1 708 866	1 204 023	4 621 755	170
2009	1 722 375	908 949	813 426	2 631 324	189
2010	1 678 285	1 005 238	673 047	2 683 523	167
2011	2 011 778	1 368 469	643 309	3 380 247	147
2012	1 820 384	1 149 585	670 799	2 969 969	158
2013	2 250 874	1 639 155	611 719	3 890 028	137
2014	2 603 843	1 663 830	940 013	4 267 672	156
2015	1 943 278	1 488 594	454 684	3 431 872	131
2016	2 553 889	2 113 319	440 570	4 667 208	121
2017	5 254 589	3 086 411	2 168 178	8 341 000	170
2018	5 639 480	3 182 613	2 456 867	8 822 093	177

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan Tablo 38'de, Sakarya ilinin 2002-2018 yılları arasındaki dış ticaret değerleri verilmiştir. Tablo 38'e göre, yıllar itibariyle ihracat ve ithalat rakamlarında dalgalı bir seyir görülmektedir. Sakarya ilinin en yüksek ihracat ve

[98]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[99]Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2020), ss.376-377.

ithalat değeri, 2018 yılında gerçekleşen değerleridir. Sakarya ilinin 2018 yılındaki ihracatı 5,6 milyar dolar, ithalatı 3,1 milyar dolar olmuştur. Sakarya ilinin dış ticaret dengesi sadece 2002 yılında açık verirken; 2003-2018 yılları arasında fazla vermiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı, 2002 yılında %81 ile en düşük değerini almıştır. En yüksek oran ise, 2009 yılında %189 ile gerçekleşmiştir. 2018 yılında ise, ihracatın ithalatı karşılama oranı %177 olmuştur.[100]

2.1.7.1. Sakarya İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki 5 Fasılın İhracat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 39 ve Tablo 40'daki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasında Sakarya ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracatı yapılan beş fasıl grubu sırasıyla; motorlu kara taşıtları, kazanlar ve makinalar, elektrikli makine ve cihazlar, mineral yakıtlar ve hububattır.

Tablo 39: 2002 Yılında Sakarya İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	**SAKARYA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL**	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	304.248
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	44.738
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	26.941
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	15.843
19	Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları, pastacılık ürünleri	5.026
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		396.796
2002 YILI SAKARYA İHRACATI (TOPLAM)		428.029
İLK 5 FASILIN ORANI		%93

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 40'da Sakarya ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl gösterilmiştir. 2018 yılında Sakarya ilinde, en çok ihracatı gerçekleştirilen fasıl grubu, motorlu kara taşıtları olmuştur.

[100]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Tablo 40: 2018 Yılında Sakarya İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	SAKARYA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	5.120.274
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	86.745
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	49.621
73	Demir veya çelikten eşya	42.752
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	34.809
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		5.334.201
2018 YILI SAKARYA İHRACATI (TOPLAM)		5.639.480
İLK 5 FASILIN ORANI		%95

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 39 ve Tablo 40'da görüldüğü üzere, Sakarya ilinin 2002 yılında toplam ihracatı 428 milyon dolarken, 2018 yılında toplam ihracatı 5,6 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl toplamının ihracatı 396 milyon dolarken, 2018 yılında beş fasıl toplamının ihracatı 5,6 milyara yükselmiştir. Sakarya ilinin 2002 yılındaki ilk beş fasıl toplamının toplam ihracata oranı %93'e tekabül ederken. 2018 yılında bu oran %95 seviyesine yükselmiştir.

2.1.7.2. Sakarya İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 41'de görüldüğü üzere, Sakarya ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grubunda, 138 milyon dolarlık ithalat değeri ile motorlu kara taşıtları ilk sıradadır.

Tablo 41 2002 Yılında Sakarya İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	SAKARYA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	138.556
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitüm enli maddeler, mineral mumlar	128.347
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	120.035
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	55.520
39	Plastikler ve mamulleri	18.208
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		460.666
2002 YILI SAKARYA İTHALATI (TOPLAM)		527.905
İLK 5 FASILIN ORANI		%87

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 42'deki verilere göre, 2018 yılında da Sakarya ilinin en çok ithal ettiği fasıl grubu motorlu kara taşıtları olmuştur.

Tablo 42: 2018 Yılında Sakarya İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	SAKARYA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	943.334
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	742.308
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	632.586
72	Demir ve çelik	214.359
90	Optik, fotoğraf, sinema, ölçü, kontrol, ayar, tıbbi, cerrahi alet ve cihazlar, bunların aksam, parça ve aksesuarı	192.839
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		2.725.426
2018 YILI SAKARYA İTHALATI (TOPLAM)		3.182.613
İLK 5 FASILIN ORANI		%86

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 41 ve Tablo 42'de görüldüğü üzere, Sakarya ilinin 2002 yılında toplam ithalatı 527 milyon dolar iken, 2018 yılında ise toplam ithalatı 3,1 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl grubunun ithalatının toplamı 460 milyon dolar iken, 2018 yılında beş fasıl grubunun ithalatının toplamı 2,7 milyar dolara çıkmıştır. 2002 yılında Sakarya ilinin ilk beş fasıl ithalatı toplam ithalatının %87'ini oluştururken, 2018 yılında ise bu oran %86 seviyesiyle hemen hemen aynı kalmıştır.[101]

2.1.8. Hatay İlinin Dış Ticareti

Hatay ilinin dış ticaret yapısı, pamuk, pamuk yağı, zeytin yağı, irmik ve bakliyat gibi tarım ürünlerinden oluşmaktadır. Demir-Çelik sanayisinin gelişimiyle, İskenderun Demir-Çelik fabrikasının üretimiyle, büyük ve orta ölçekli kuruluşların varlığıyla, Hatay ili dış ticarette önemini korumuştur. E-5 karayolunun ve Avrupa ülkeleri ile Türkiye'nin Ortadoğu ülkelerinin ticaret bağlantısının Hatay ili üzerinden geçmesi, İskenderun limanının taşımacılık sektörünü geliştirmiştir. İstihdam artışı ile katma değer ürün üretimi de ilin dış ticaret yapısına katkı sağlamıştır. Otomotiv sanayisinde ilk Türk filtre üretiminin %63'ünün Hatay ilinde gerçekleşmesi, Hatay ili açısından önemli yatırımlardan biridir.[102]

[101] Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[102]Türkiye Cumhuriyeti Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Sanayi ve Verimlilik Genel Müdürlüğü "81 İl Sanayi Durum Raporu", 2017, http://investinmalatya.gov.tr/tr/files/02019-01-31_13-50-45-1548931845.pdf, (Erişim Tarihi: 25.01.2019), ss.119-125.

Tablo 43: Hatay İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	349 548	434 546	-84 997	784 093	80
2003	462 282	485 943	-23 661	948 225	95
2004	654 914	656.423	-1 509	1 311 337	100
2005	745 358	1 091.555	-346 197	1 836 913	68
2006	933 919	1 14.385	-780 466	2 648 304	54
2007	1 199 654	2 485.294	-1 285 640	3 684 948	48
2008	1 762 181	3 344.522	-1 582 341	5 106 703	53
2009	1 417 802	2 718.461	-1 300 659	4 136 263	52
2010	1 698 405	3 131.655	-1 433 250	4 830 060	54
2011	2 050 555	4 594.570	-2 544 015	6 645 125	45
2012	2 039 566	4 420.192	-2 380 626	6 459 758	46
2013	2 097 846	3 904.332	-1 806 486	6 002 178	54
2014	2 115 434	3 357.784	-1 242 350	5 473 218	63
2015	1 826 646	3 232.425	-1 405 779	5 059 071	57
2016	1 744 917	2 570.899	-825 982	4 315 816	68
2017	2 333 076	3 852.350	-1 519 274	6 185 426	61
2018	2 846 890	4 071.558	-1 224 668	6 918 448	70

Kaynak: TÜİK

Tablo 43'te, Hatay ilinin 2002-2018 yılları arasındaki dış ticaret değerleri verilmiştir. Tablo 43'e göre, ihracat ve ithalat değerlerinde yıllar itibariyle dalgalanmaların olduğu Hatay ilinin, 2002-2018 yılları arasında sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Belirtilen dönemde, Hatay ilinin ihracat değeri 2018 yılında en yüksek değeri olan 2,8 milyar dolara ulaşmıştır. En yüksek ithalat değeri ise, 2011 yılında 4,5 milyar dolar ile gerçekleşmiştir. Dış ticaret hacmi 2002 yılında 784 milyon dolarken, 2018 yılında yaklaşık olarak 7 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında, yıllara göre aşağı ve yukarı yönlü dalgalanmalar dikkat çekmektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranı en yüksek %100 olarak 2003 yılında gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle ihracatın ithalatı karşılama oranında da dalgalanmalar dikkat çekmektedir. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %70 oranında gerçekleşmiştir. Hatay ilinin 2002-2018 yılları arasında sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmektedir.[103][104] Hatay ili, 2018 yılında ihracatını yükselten iller

[103]Doğaka, "Hatay İli İhracatı Araştırma Raporu", 2014, https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www.dogaka.gov.tr_891_HL4O73FI_Hatay-ili-ihracati-Arastirma-Raporu.pdf , (Erişim Tarihi: 12.02.2020), s.17.

[104]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

arasına girmeyi başarmıştır. Türkiye ekonomisinde, 2018 yılında 17 il, ihracatını 1 milyar dolar seviyesinin üzerine çıkarmıştır.[105]

2.1.8.1. Hatay İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 44 ve Tablo 45'teki verilere göre, 2002-2018 yılları arasında Hatay ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracat yapılan ilk beş fasıl grubunda birinci sırada; yenilen meyveler, ikinci sırada; yenilen sebzeler, üçüncü sırada; demir ve çelik, dördüncü sırada; demir ve çelikten eşya, beşinci sırada; kazanlar ve makinalar yer almıştır.

Tablo 44: 2002 Yılında Hatay İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	HATAY'IN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
8	Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar	121.774
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	61.153
72	Demir ve çelik	29.926
73	Demir veya çelikten eşya	21.453
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	16.895
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		251.201
2002 YILI HATAY İHRACATI (TOPLAM)		349.548
İLK 5 FASILIN ORANI		%72

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 45'te Hatay ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl gösterilmiştir. 2018 yılında en çok ihracatı yapılan fasıl grubu, demir ve çelik olmuştur.

Tablo 45: 2018 Yılında Hatay İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	HATAY'IN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
72	Demir ve çelik	1.286.786
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	370.170
73	Demir veya çelikten eşya	366.625
7	Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular	117.385
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	103.277
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		2.244.243
2018 YILI HATAY İHRACAT (TOPLAM)		2.846.890
İLK 5 FASILIN ORANI		%79

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 44 ve Tablo 45'teki değerlere göre, 2002 yılında Hatay ilinin toplam ihracatı 349 milyon dolar iken, 2018 yılında toplam ihracatı 2,8 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında ilk beş fasılın ihracatı toplamı 251 milyon dolarken, 2018 yılında ilk beş fasılın ihracatı toplamı 2,2 milyar dolara yükselmiştir. Hatay ilinin 2002

[105]TİM, "Yeni Vizyon ve Yeni Yol Haritası İhracat Raporu", 2019, https://www.immib.org.tr/files/kio/temp/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritas%C4%B1%20%C4%B0hracat%202019%20Raporu.pdfİ , (25.01.2020), s.11.

yılında ilk beş fasıl ihracatının toplam ihracata oranı %72 iken, 2018 yılında bu oran %79 seviyesine yükselmiştir.[106]

2.1.8.2. Hatay İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

Tablo 46'da görüldüğü üzere, Hatay ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grubu 271 milyon dolar ile mineral ve yakıtlar olmuştur.

Tablo 46: 2002 Yılında Hatay İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	HATAY'IN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	271.449
72	Demir ve çelik	63.205
26	Metal cevherleri, cüruf ve kül	25.199
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	14.355
41	Ham postlar, deriler (kürkler hariç) ve köseleler	8.886
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		383.094
2002 YILI HATAY İTHALATI (TOPLAM)		434.546
İLK 5 FASILIN ORANI		%88

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Aşağıda yer alan Tablo 47'deki verilere göre, 2018 yılında Hatay ilinin en çok ithal ettiği fasıl grubu, yaklaşık olarak 2 milyar dolar ile demir ve çelik olmuştur.

Tablo 47: 2018 Yılında Hatay İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	HATAY'IN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
72	Demir ve çelik	1.992.184
27	Mineral yakıtlar, mineral yağlar ve bunların damıtılmasından elde edilen ürünler, bitümenli maddeler, mineral mumlar	1.082.842
26	Metal cevherleri, cüruf ve kül	443.182
31	Gübreler	100.232
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	69.721
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		3.688.161
2018 YILI HATAY İTHALATI (TOPLAM)		4.071.558
İLK 5 FASILIN ORANI		%91

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 46 ve Tablo 47'deki değerlere göre, Hatay ilinin 2002 yılında toplam ithalat değeri 434 milyon dolar iken, 2018 yılındaki toplam ithalat değeri 4 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında beş fasıl grubunun ithalatının toplamı 383 milyon dolar iken, 2018 yılında beş fasıl grubunun ithalatının toplamı 3,6 milyar dolara çıkmıştır. Hatay ilinin 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ithalat toplamı, toplam

[106]Antakya Ticaret ve Sanayi Odası, "Hatay Sosyo- Ekonomik Raporu", 2018, http://www.antakyatso.org.tr/dokumanlar/2017%20yayinlar%20veriler/ekonomik%20rapor%202018/EKONOM%C4%B0K%20RAPOR%202018.pdf , (Erişim Tarihi: 16.02.2020), s.65.

ithalatının %88'ini oluştururken, 2018 yılında ilk beş fasıl grubunun ithalat toplamı toplam ithalatının %91'ini oluşturmuştur.[107]

2.1.9. Denizli İlinin Dış Ticareti

Denizli, gelişmiş sanayi yapısının yanı sıra, ekonomik ve sosyal gelişmişlik seviyesi ile Türkiye'nin önemli illerinden biridir. İlin sanayi yapısını; dokumacılık, bakırcılık, değirmencilik vb. meslek dalları oluşturmaktadır. Tekstil-konfeksiyon, mermer-traverten, cam, bakır, üzüm, şarap, kâğıt vb. ürünler, ilin dış ticaret yapısı içerisinde yer alan önemli ürünlerdir.[108]

Tablo 48: Denizli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergesi (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	680 541	319 344	361 197	999 885	213
2003	866 083	476 042	390 041	1 342 125	182
2004	1 196 291	489 713	706 578	1 686 004	244
2005	1 415 355	720 875	694 480	2 136 230	196
2006	1 635 422	1 012 591	622 831	2 648 013	162
2007	2 010 063	1 376 425	633 638	3 386 488	146
2008	2 196 710	1 634676	562 034	3 831 386	73
2009	1 587 500	1 146 484	441 016	2 733 984	138
2010	2 127 923	1 730 988	396 935	3 858 911	123
2011	2 639 582	2 262 650	376 932	4 902 232	117
2012	2 622 545	2 262 295	360 250	4 884 840	116
2013	2 741 457	2 208 190	533 267	4 949 647	124
2014	2 815 481	2 176 670	638 811	4 992 151	129
2015	2 516 246	1 902 001	614 245	4 418 247	132
2016	2 403 335	1 666 338	736 997	4 069 673	144
2017	2 778 975	2 022 645	756 330	4 801 620	137
2018	3 113 844	1 991 945	1 121 899	5 105 789	156

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan Tablo 48'de, Denizli ilinin 2002-2018 yılları arasındaki dış ticaret değerleri görülmektedir. Yıllar itibariyle ihracat ve ithalat rakamlarındaki dalgalanmalar dikkat çekmektedir. En yüksek ihracat değeri, 2018 yılında 3,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. İthalatın en yüksek değere ulaştığı yıl ise, 2011 yılı olmuştur. Denizli'nin dış ticaret hacmi 2002 yılındaki 999 milyon dolar olarak

[107]Doğaka, Hatay İli İhracatı Araştırma Raporu, 2014, https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www.dogaka.gov.tr_891_HL4O73FI_Hatay-ili-ihracati-Arastirma-Raporu.pdf, (Erişim Tarihi: 12.02.2020), ss.19-20.

[108] Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf, (Erişim Tarihi: 16.02.2020), ss.134-136.

gerçekleşirken, 2018 yılında 5,1 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı yıllara göre artış ve azalışlar göstermektedir. İhracatın ithalatı karşılama oranının zirve yaptığı yıl, %213 oranı ile 2002 yılı olmuştur. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %156 olarak gerçekleşmiştir. Denizli ilinin 2002-2018 yılları arasındaki ihracat değeri ithalat değerinden fazla olduğu için dış ticaret fazlası veren bir il olarak ifade edilmektedir.[109][110]

2.1.9.1. Denizli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Tablo 49 ve Tablo 50'deki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasında Denizli ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu, karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracatı yapılan beş fasıl grubunda birinci sırada; örülmemiş giyim, ikinci sırada; dokunabilir maddelerden hazır eşya, üçüncü sırada; örme giyim eşyası, dördüncü sırada; pamuk ve beşinci sırada, tuz, kükürt yer almıştır.

Tablo 49: 2002 Yılında Denizli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	DENİZLİ'NİN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
62	Örülmemiş giyim eşyası ve aksesuarı	219.987
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	203.289
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	75.487
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	37.054
25	Tuz, kükürt, topraklar ve taşlar, alçılar, kireçler ve çimento	23.798
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		559.615
2002 YILI DENİZLİ İHRACATI (TOPLAM)		680.541
İLK 5 FASILIN ORANI		%82

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 50'de, 2018 yılında Denizli ilinin en çok ihracat yaptığı beş fasıl grubu verilmiştir. Buna göre, 2018 yılında Denizli'de, en çok dokunabilir maddelerden hazır eşya fasıl grubu ihracatı gerçekleşmiştir.

[109]Denizli Ticaret Odası Yayınları, "Ekonomik Yönüyle Denizli", 2019, https://www.dto.org.tr/wpcontent/uploads/Ekonomik-Rapor-2019.pdf , (Erişim Tarihi: 16.02.2020), ss.26-28.

[110]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Tablo 50: 2018 Yılında Denizli İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	DENİZLİ'NİN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
63	Dokunabilir maddelerden hazır eşya, takımlar, kullanılmış giyim ve dokunmuş diğer eşya, paçavralar	600.150
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	455.589
72	Demir ve çelik	448.728
74	Bakır ve bakırdan eşya	412.497
61	Örme giyim eşyası ve aksesuarı	174.689
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		2.091.653
2018 YILI DENİZLİ İHRACAT (TOPLAM)		3.113.844
İLK 5 FASILIN ORANI		%67

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 49 ve Tablo 50'deki değerlere göre, 2002 yılında Denizli ilinin toplam ihracatı 680 milyon dolar iken, 2018 yılında 3,1 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında ilk beş fasıl toplamının ihracatı 559 milyon dolarken, 2018 yılında ilk beş fasıl toplamının ihracatı 2 milyar dolara yükselmiştir. Denizli ilinin 2002 yılında ilk beş fasıl ihracatı toplamının toplam ihracata oranı %82 iken, 2018 yılında ilk beş fasıl ihracatı toplamının toplam ihracata oranı %67 olmuştur.[111]

2.1.9.2. Denizli İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki 5 Fasılın İthalat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 51'de görüldüğü üzere, Denizli ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grubu, 93 milyon dolarlık ithalatı ile kazanlar, makinalar olmuştur.

Tablo 51: 2002 Yılında Denizli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	DENİZLİ'NİN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	93.564
74	Bakır ve bakırdan eşya	73.516
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	64.693
72	Demir ve çelik	18.670
39	Plastikler ve mamulleri	9.972
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		260.415
2002 YILI DENİZLİ İTHALATI (TOPLAM)		319.344
İLK 5 FASILIN ORANI		%82

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 52'deki verilere göre, 2018 yılında Denizli ilinin en çok ithal ettiği fasıl grubu, 1 milyar dolarlık ithalatı ile bakır ve bakırdan eşyalar olmuştur.

[111]Türker Batmaz, "Küreselleşme- Bölgeselleşme Sürecinin Yerel Ekonomiler Üzerinde Oluşturduğu Etkiler: Denizli Örneği, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:37, 2019, ss.296-297.

Tablo 52: 2018 Yılında Denizli İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	DENİZLİ'NİN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
74	Bakır ve bakırdan eşya	1.032.301
72	Demir ve çelik	229.279
52	Pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat	228.702
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	83.447
23	Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler	60.621
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		1.634.350
2018 YILI DENİZLİ İTHALATI (TOPLAM)		1.991.945
İLK 5 FASILIN ORANI		%82

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 51 ve Tablo 52'deki değerlere göre, Denizli ilinin 2002 yılındaki toplam ithalatı 319 milyon dolar iken, 2018 yılında gerçekleşen toplam ithalatı yaklaşık olarak 2 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında ithalatın ilk beş fasıl grubunun toplamı 260 milyon dolar iken, 2018 yılında ithalatın ilk beş fasıl grubunun toplamı 1,6 milyar dolara çıkmıştır. Denizli ilinin 2002 ve 2018 yıllarında ithalatın ilk beş fasıl toplamının toplam ithalata oranı %82 olarak gerçekleşmiştir. [112]

2.1.10. Manisa İlinin Dış Ticareti

Manisa ilinin ekonomisinde tarım, sanayi ve ticaret sektörleri önemli bir yer tutmaktadır. İlin küçük, orta ve büyük ölçekli sanayi kuruluşlarının olması sanayi sektörünü son derece geliştirmektedir. Sanayi sektörlerinde elektronik sektörü, beyaz eşya sektörü ve ilin otomotiv sektörünün yan sanayi ürünleri ticaret hacminin genişlemesini sağlamaktadır. Manisa ilinin dış ticareti; tütün, üzün zeytin, taze meyve ve sebze tarım vb. ürünlerden oluşmaktadır. [113]

[112]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[113]Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf , (Erişim Tarihi: 16.02.2020), s.316.

Tablo 53: Manisa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri (Bin$)

YILLAR	İhracat (Değer) $	İthalat (Değer) $	Dış Ticaret Dengesi **	Dış Ticaret Hacmi **	İhracatın ithalatı Karşılama Oranı (%) **
2002	311 945	221 231	90 714	533 176	141
2003	412 158	268 180	143 977	680 338	154
2004	526 213	352 571	173 642	878 784	149
2005	568 812	425 033	143 779	993 844	134
2006	655 596	519 594	136 003	1 175 190	126
2007	867 461	695 887	171 574	1 563 348	125
2008	1 018 691	844 642	174 048	1 863 333	121
2009	911 957	598 545	313 412	1 510 502	152
2010	3 445 906	2 963 095	482 811	6 409 000	116
2011	4 164 819	3 632 199	532 620	7 797 018	115
2012	4 198 433	3 618 465	579 968	7 816 897	116
2013	1 844 589	2 926 372	-1 081 783	4 770 961	63
2014	1 980 798	3 398 109	-1 417 311	5 378 907	58
2015	1 839 282	3 303 398	-1 464 116	5 142 680	56
2016	1 874 348	2 702 136	- 827 789	4 576 484	69
2017	1 993 511	3 169 725	-1 176 214	5 163 235	63
2018	2 291 350	2 809 133	- 517 783	5 100 483	82

Kaynak: TÜİK

Tablo 53'te, Manisa ilinin 2002-2018 yılları arasındaki dış ticaret değerleri verilmiştir. Yıllar itibariyle ihracat ve ithalat rakamlarındaki dalgalı seyir dikkati çekmektedir. İhracat zirve noktasına 4,1 milyar dolar ile 2012 yılında ulaşırken, ithalat ise en yüksek değerine 3,6 milyar dolar ile 2011 yılında ulaşmıştır. Manisa ilinin dış ticaret dengesi 2012 yılı sonuna kadar fazla verirken, 2013-2018 yılları arasında ise açık vermiştir. 2018 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %82 olarak gerçekleşmiştir.[114]

2.1.10.1. Manisa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İhracat Analizi

Tablo 54 ve Tablo 55'teki değerlere göre, 2002-2018 yılları arasında Manisa ilinin ihracatında öne çıkan fasıl grubu karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. 2002 yılında ihracat yapılan beş fasıl grubunda birinci sırada; kazanlar, makinalar ikinci sırada; yenilen meyveler, üçüncü sırada; sebzeler, meyveler, dördüncü sırada; motorlu kara taşıtları ve beşinci sırada, plastik ve mamulleri yer almıştır.

[114]Türkiye İstatistik Kurumu, İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (Erişim Tarihi: 14.12.2019).

Tablo 54: 2002 Yılında Manisa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	MANİSA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	84.254
8	Yenilen meyvalar ve yenilen sert kabuklu meyvalar	63.000
20	Sebzeler, meyvalar, sert kabuklu meyvalar ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar	54.391
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	28.891
39	Plastikler ve mamulleri	24.341
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		254.877
2002 YILI MANİSA İHRACATI (TOPLAM)		311.945
İLK 5 FASILIN ORANI		%82

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 55'te, Manisa ilinin 2018 yılında en çok ihracatını gerçekleştirdiği beş fasıl yer almaktadır. En çok ihracatı yapılan fasıl grubu, kazanlar ve makinalardır.

Tablo 55: 2018 Yılında Manisa İlinin En Çok İhracat Yaptığı 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	MANİSA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İHRACAT YAPTIĞI 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	472.340
87	Motorlu kara taşıtları, traktörler, bisikletler, motosikletler ve diğer kara taşıtları, bunların aksam, parça, aksesuarı	394.981
8	Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler	342.692
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	257.207
39	Plastikler ve mamulleri	143.010
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		1.610.230
2018 YILI MANİSA İHRACAT (TOPLAM)		2.291.350
İLK 5 FASILIN ORANI		%70

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Tablo 54 ve Tablo 55'teki değerlere göre, 2002 yılında Manisa'nın toplam ihracatı 311 milyon dolar iken, 2018 yılında toplam ihracatı 2,2 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında ilk beş fasılın ihracatının toplamı 254 milyon dolarken, 2018 yılında ilk beş fasılın ihracatının toplamı 1,6 milyar dolara yükselmiştir. Manisa ilinin 2002 yılında beş fasıl ihracatının toplam ihracata oranı %82 iken, 2018 yılında beş fasıl ihracatının toplam ihracata oranı %70 seviyesinde gerçekleşmiştir.

2.1.10.2. Manisa İlinin 2002-2018 Yılları Arasındaki İlk 5 Fasılın İthalat Analizi

Aşağıda yer alan Tablo 56'da görüldüğü üzere, Manisa ilinin 2002 yılında en çok ithal ettiği fasıl grubu 52 milyon dolar ile kazanlar, makinalar olmuştur.

Tablo 56: 2002 Yılında Manisa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	MANİSA'NIN 2002 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTİĞİ 5 FASIL	
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	57.236
39	Plastikler ve mamulleri	43.441
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	17.350
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	13.000
83	Adi metallerden çeşitli eşya (kilit, kasa, mobilya tertibatı, vb.)	11.065
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		142.092
2002 YILI MANİSA İTHALATI (TOPLAM)		221.231
İLK 5 FASILIN ORANI		%64

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002.

Tablo 57'deki verilere göre, 2018 yılında Manisa ilinin en çok ithal ettiği fasıl grubu, 1,2 milyar dolar ile elektrikli makine ve cihazlar olmuştur.

Tablo 57: 2018 Yılında Manisa İlinin En Çok İthal Ettiği 5 Fasıl Dağılımı (Bin$)

FASILLAR	MANİSA'NIN 2018 YILINDA EN ÇOK İTHAL ETTĞİ 5 FASIL	
85	Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme-verme, televizyon görüntü-ses kaydetme-verme cihazları, aksam-parça-aksesuarı	1.294.658
84	Kazanlar, makinalar, mekanik cihazlar ve aletler, nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları	348.781
39	Plastikler ve mamulleri	281.353
76	Alüminyum ve alüminyumdan eşya	195.528
72	Demir ve çelik	107.842
İLK 5 FASIL (TOPLAM)		2.228.162
2018 YILI MANİSA İTHALATI (TOPLAM)		2.809.113
İLK 5 FASILIN ORANI		%79

Kaynak: TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018.

Yukarıda yer alan Tablo 56 ve Tablo 57'deki verilere göre, Manisa ilinin 2002 yılında toplam ithalat değeri 221 milyon dolar iken, 2018 yılında toplam ithalat değeri 2,7 milyar dolara yükselmiştir. 2002 yılında ilk beş fasıl grubunun ithalat toplamı 142 milyon dolar iken, 2018 yılında ilk beş fasıl grubunun ithalat toplamı 2,2 milyar dolara çıkmıştır. Manisa ilinin 2002 yılında ilk beş fasıl ithalatının toplamı toplam ithalatın %64'ünü oluştururken, 2018 yılında ise, bu oran %79 seviyesine yükselmiştir.[115]

[115]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

2.2. FASIL VE İL BAZLI GENEL ANALİZ

Aşağıda yer alan Tablo 58 ve Tablo 59'da illerin en çok hangi fasıl ürünü ihraç ya da ithal ettiği gösterilmiştir. Bu tablolarda illerin ihracat ve ithalatlarında ilk beş fasıl grubu içerisinde yer alan ürünler arasından ikişer ürün seçilmiş ve analiz bu şekilde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 58: 2018 Yılında İllerin En Çok İhracat Yaptığı Fasıllar

ÜRÜNLER	İSTANBUL	KOCAELİ	ANKARA	BURSA	İZMİR	GAZİANTEP	SAKARYA	HATAY	DENİZLİ	MANİSA
Motorlu Kara Taşıtları	X	X	X	X			X			X
Kazanlar, Makinalar	X		X	X	X		X			X
Demir ve Çelik								X		
Örme Giyim					X					
Elektrikli Makina ve Cihazlar, Ses Kaydetme									X	
Örülmemiş Giyim Eşyası										
Hububat, un, nişasta veya süt müstahzarları						X				
Mineral yakıtlar, mineral yağlar		X								
Yenilen meyveler ve sert kabuklu meyveler								X		
Dokunabilir maddelerden hazır eşya									X	
Plastikler ve mamulleri										
Mobilyalar, yatak takımları										
Sentetik ve suni filamentler, şeritler										
Kıymetli ve Yarı Kıymetli Taşlar										
Halılar ve diğer dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamaları						X				

Kaynak: TÜİK

Yukarıda yer alan Tablo 58'deki illerin ihraç ettiği fasıl grupları hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; dış ticaret hacminin, ihracatın ve ithalatın en yüksek olduğu il sıralamasında birinci sırada yer alan İstanbul ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları; motorlu kara taşıtları ve kazanlar, makinalar olmuştur. Kocaeli ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, mineral yakıtlar ve demir-çeliktir. Ankara ilinin en çok ihraç

ettiği fasıl grupları, motorlu kara taşıtları ve kazanlar, makinalardır. Bursa ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, motorlu kara taşıtları ve kazanlar, makinalardır. İzmir ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, örme giyim eşyası ve kazanlar, makinalardır. Gaziantep ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, halılar ve dokumaya elverişli maddelerden yer kaplamalarıdır. Sakarya ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, motorlu kara taşıtları ve kazanlar, makinalardır. Hatay ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, demir ve çelik, yenilen meyveler ve sert kabuklu meyvelerdir. Denizli ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, dokunabilir maddelerden hazır eşya ve elektrikli makinalar, cihazlardır. Manisa ilinin en çok ihraç ettiği fasıl grupları, kazanlar, makinalar ve motorlu kara taşıtlarıdır.[116]

Tablo 59: 2018 Yılında İllerin En Çok İthalat Yaptığı Fasıllar

ÜRÜNLER	İSTANBUL	KOCAELİ	ANKARA	BURSA	İZMİR	GAZİANTEP	SAKARYA	HATAY	DENİZLİ	MANİSA
Mineral yakıtlar, mineral yağlar		X			X			X		
Kazanlar, makinalar	X		X	X	X	X				X
Demir ve çelik		X						X	X	X
Elektrikli makina ve cihazlar, ses kaydetme			X	X			X			X
Motorlu kara taşıtları	X						X			
Plastikler ve mamulleri						X				
Kıymetli ve yarı kıymetli taşlar										
Organik kimyasal ürünler										
Optik, fotoğraf, sinema										
Eczacılık ürünleri										
Alüminyum ve alüminyumdan eşya										
Bakır ve bakırdan eşya									X	
Demir veya çelikten eşya										
Kauçuk ve kauçuktan eşya										
Kâğıt ve karton, kâğıt hamurundan										

Kaynak: TÜİK

[116]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllerin Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

Yukarıda yer alan Tablo 59'daki illerin en çok ithalat ettiği ürünler hakkında kısaca bilgi vermek gerekirse; İstanbul ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, motorlu kara taşıtları ve kazanlar, makinalardır. Kocaeli ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, mineral yakıtlar, demir-çeliktir. Ankara ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, elektrikli makinalar ve kazanlar, makinalardır. Bursa ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, kazanlar, makinalar ve elektrikli makinalar, cihazlardır. İzmir ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, mineral yakıtlar ve kazanlar, makinalardır. Gaziantep ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, plastik ve mamulleri ile kazanlar, makinalardır. Hatay ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, demir-çelik ve mineral yakıtlardır. Sakarya ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, motorlu kata taşıtları ve elektrikli makinalardır. Denizli ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, bakır ve bakırdan eşya ile demir-çeliktir. Manisa ilinin en çok ithal ettiği fasıl grupları, elektrikli makinalar, kazanlar ve makinalardır.[117]

Kısaca, Türkiye'nin illerinin ve fasıl gruplarının dış ticareti, yıllar itibariyle artış yönlü bir değişim göstermiştir. Bu değişimlere bakıldığında, üretim yapısının emek yoğun üretimden sanayi üretimine doğru gittiği görülmektedir. Türkiye'nin fasıl grubu bazındaki ihracatında en yüksek kalemler, motorlu kara taşıtları, kazanlar, makinalar ve demir çelik olurken; fasıl grubu bazındaki ithalatında en yüksek kalemler ise, mineral yakıtlar, kazanlar, makinalar ve demir- çelik olmuştur. İller arasında dikkat çeken durum, Hatay ilinin 2018 yılında ihracat rakamını 1 milyar dolar düzeyine çıkarmış olmasıdır. Manisa ili, dış ticaret hacmini arttırarak 2018 yılında illerin dış ticaret göstergeleri arasındaki sıralamaya girmeyi başarmıştır. Fasıl kalemlerinin ülkeler açısından ihracat ve ithalatına bakıldığında ise, Türkiye'nin, Almanya ve İngiltere ile motorlu kara taşıtları ihracatını gerçekleştirdiğini, Birleşik Arap Emirlikleri ile kıymetli metaller, mücevher ve demir çelik ihracatını gerçekleştirdiğini söyleyebiliriz. Çin ile metal, makina ve elektronik eşya ithalatı yapılırken, Almanya ile motorlu taşıt ve makine parçaları ithalatı yapılmıştır.[118]

[117]Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllerin Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (Erişim Tarihi: 08.04.2019).

[118]Türkiye'nin Son 10 Yılda İhracat ve İthalat İlişkileri, **Bloomberght,** 2018, https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2127019-turkiye-nin-son-10-yilda-ihracat-ve-ithalat-iliskileri, (Erişim Tarihi: 04.06.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SEÇİLİ İLLERİN İHRACAT VE İTHALAT İLİŞKİSİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Çalışmanın bu bölümünde, 2002 yılının ilk çeyreğinden 2018 yılının son çeyreğine (2002:Q1-2018:Q4) kadar olan ilgili dönemlerde İstanbul, Kocaeli, Bursa, Ankara, İzmir, Gaziantep, Sakarya, Hatay, Denizli ve Manisa illerinin ihracat ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılığı analiz edilmektedir. Bu nedenle ilk olarak ihracat ve ithalat bağımlılığını konu alan Türkiye'deki ve Dünya'daki literatür çalışmalarına yer verilmiş, daha sonra veri seti ve değişkenlerinin tanımlanması yapılmış, son olarak elde edilen sonuçlar çerçevesinde politika öneriler verilmiştir.

3.1. LİTETATÜR TARAMASI

Son dönemlerde dışa açıklık ve ekonomik büyüme üzerine yapılan teorik ve ampirik çalışmalar son derece fazladır. Bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü hakkında uzmanların farklı görüşleri ortaya çıkmıştır.[119] Literatürde ihracat ve dışa açıklık ilişkisini ele alan çalışmaların az sayıda olduğu görülmektedir. Buna karşın, literatürde, ticari açıklık ve dışa açıklık ilişkisi, dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi, ekonomik kriz ve finansal kriz ilişkisi, ticari dışa açıklık ve enflasyonun gelir dağılımı ilişkisi, dışa açıklık ve enflasyon ilişkisi, dışa açıklık ve büyüme ilişkisi, dışa açıklığın reel döviz kuru ve dış borç ilişkisini konu alan çalışmalar daha çok inceleme alanı bulmuştur.[120]

Tablo 60'da Türkiye'de ve Dünya'da dışa açıklığı, ihracatı, ithalatı, ekonomik büyümeyi, döviz kurunu, enflasyonu, finansal açıklığı konu alan çalışmalar aşağıda gösterilmiştir.

[119] Figen Büyükakın ve Lamarana Jallow **"**Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Gambiya Örneği"**, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2019, s.449.
[120] Enez Kan, **Türkiye'de Seçilmiş İller Bazında İhracat ve İthalat İlişkisi,** Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2014, ss.57-58.

Tablo 60: Dünya'da Dışa Açıklık Konusunu Ele Alan Literatür Çalışmaları

YAZAR	YIL	DEĞİŞKENLER	SONUÇLAR
Keho, Y. (2017)	1965-2014 dönemleri arasında Fildişi Sahili örneklemi	Değişkenler; Sermaye Stoku, Ekonomik büyüme, İşgücü, Ticari Dışa açıklık verileri kullanılmıştır.	1965-2014 dönemi arasındaki Fildişi Sahilleri, ticari dışa açıklık, sermaye stoku, işgücü ve ekonomik büyüme değişkenlerine eş-bütünleşme, Granger Nedensellik testi, Toda- Yamam oto ve Otoregresif Gecikme testi uygulanmıştır. Bu test ticari dışa açıklık büyüme arasındaki ilişkinin kısa ve uzun dönemde pozitif yönlü bir ilişki durumu ortaya çıkmıştır.
Defever ve Suedekum (2014)	1980-1997 dönemleri arasındaki 91 ülkeye ait örneklem	Dışa açıklık ve ihracat arasındaki değişkenler kullanılmıştır.	1980-1997 dönemleri arasında 91 ülkeye ait örnek ile yapılan çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler olarak ikiye ayrılmış ve finansal dışa açıklığı ihracat değişkeni üzerinde etkisi panel veri analizi yardımıyla test edilmiştir. Bu test sonucu finansal açıklık gelişmiş ülkelerin ihracatını yükseltmekte, gelişmemiş ülkelerin ihracatını düşürmekte olduğu sonucuna varılmıştır.
Kenndey (2013)	2000-2010 dönemleri arasında 51 ülkeye ait örneklem	Finansal dışa açıklık ve büyüme arasındaki değişkinler kullanılmıştır.	2000-20010 dönemleri arasında 51 ülkeye ait örneklem ile finansal dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişki regresyon analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu inceleme sonucunda finansal dışa açıklık ve büyüme arasında ilişki olumlu çıkmıştır.
Hou ve Cheng (2010)	1973-2007 dönemleri arasında Tayvan ülke örneği	Finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri ele alınmıştır.	1973-2007 dönemleri arasındaki Tayvan ülkesine ait finansal dışa açıklık ve büyüme verileri Dıckey Fuller testi ile analiz edilmiştir. Bu test sonucunda, finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri arasında iki yönlü ilişki sonucuna ulaşılmıştır.
Omisakin vd. (2009)	1970-2006 dönemleri arasındaki Nijerya ülkesi örnek alınmıştır.	İki değişken olan ticari açıklık ve büyüme arasındaki ilişki ele alınmıştır.	1970-2006 dönemleri arasındaki ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki verilere Toda- Yamamoto nedensellik ve ADRL sınır testi analizi yapılmıştır. Bunun sonucunda uzun dönemde dışa açıklık ve büyüme değişkenleri pozitif ilişkiye ulaşılmıştır. Kısa dönemde dışa açıklıktan büyüme değişkenine

			doğru tek yönlü giden bir ilişki sonucu ortaya çıkmıştır.
Janiak (2006)	1974-1988 döneminde ABD ekonomisi 418 sektör örneklemi alınıp incelenmiştir.	Dış ticaret ve istihdam arasında değişken verileri kullanılmıştır.	1974-1988 döneminde ABD ekonomisinin istihdam ve dış ticareti 48 sektör incelemeye alınarak genelleştirilmiş Moment Kuramıyla test etmiştir. İki değişken arasında ilişkinin yönünü negatif olduğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni ise, ticaretin serbestleşme sonucuna bağlanmıştır.
Dritsakis ve Adamopoulos (2004)	1990-2000 dönemleri arasında Yunanistan ülkesi ele alınarak inceleme yapılmıştır.	Ticari Dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1990-2000 dönemleri arasındaki ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri Granger Nedensellik testi yapılmıştır. İki değişken arasında tek yönlü etkileşim ortaya çıkmıştır.
Jin (2003)	1953-1990 dönemleri Kuzey Kore ülkesi ele alınmıştır.	İki değişken kullanılmış, ekonomik büyüme ve dışa açıklık arasındaki ilişki incelenmiştir.	1953-1990 dönemleri arasındaki büyüme ve dış açıklık değişkenlerine Granger nedensellik testi analizi yapılmıştır. Kuzey Kore Dış ticarette serbestlik ve dış ticaret serbestliğinin azaldığı dönemler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Model analizi bu yönde gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak değişkenler arasında nedensellik sonucunun güçlü olduğu sonucuna varılmıştır.
Arize (2002)	1973-1998 dönemleri arasındaki 50 ülkeye ait örneklem	İthalat ve ihracat arasındaki değişkenler ele alınmıştır.	1973-1998 dönemleri arasındaki 50 ülkenin eş bütünleşme ve kırılma testleriyle ihracat ve ithalat arasındaki ilişki test edilmiştir. Bu test gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından incelenmiş ve ülkelerin gelişmişlik seviyesinde yükseliş olduğu zaman ihracatın ithalata bağımlılığı artış olduğu sonucuna ortaya çıkmıştır.
Sun ve Parikh (2001),	1985-1995 dönemi Çin 29 eyalet örneklem alınmıştır.	İhracat, yabancı sermaye girişleri ve ekonomik büyüme değişken verileri kullanılmıştır.	1865-1998 dönemi arasında Çin'in 29 eyaletin yapılan çalışmada panel data analizi testi kullanılmıştır. Bu test ile değişkenlerin birbirleri arasında olumlu yönde etkilerinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Ahmad ve Anoruo'nun (2000)	1960-1997 dönemi Malezya, Singapur, Filipinler, Endonezya ve Tayland ülkeleri ele alınmıştır.	Büyüme, ihracat ve ithalat değişkenlerini ele alınarak analiz yapılmıştır.	1960-1997 dönemleri yapılan çalışmada toplam değerleri alınarak büyüme, ihracat ve ithalata eş bütünleşme testi ve hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Ülkelerin eş-bütünleşme analizinde nedensellik ilişkisinin var olduğu ve dışa açıklık ve büyüme değişkenleriyle hata düzeltme modelli

			uygulanarak çift yanlı nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
Bahmani Oskooee ve Niroomand(1999)	1960-1992 dönemi 59 ülke örneklemi	Dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır	1960-1992 yılları arasındaki 59 ülke için nedensellik analizi yapılmış ve 19 ülkede dışa açıklık ve büyüme değişkenleri pozitif ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.
Abeysinghe (1998)	1975-1996 dönemi Singapur ülkesi ele alınmıştır.	Büyüme değişkeni çeyrek dönemlik ve dış ticaret değişkeni aylık dönemlik ele alınmıştır	1975-1996 dönemi arasındaki Singapur'un büyüme ve dış ticaret değişkenleri eş bütünleşme modeli ile incelenmiştir. Sonuç olarak, Büyüme ve dış ticaret değişkenleri arasında etkileşim olduğu sonucuna varılmıştır.
Edward (1998)	1960-1990 dönemleri arasında 93 ülke örneklemi	Dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1960-1990 dönemleri arasındaki En Küçük Kareler yöntem testi uygulanarak, ülkelerde dışa açıklık seviyesi yüksek olması yeni buluşların ve üretim tekniklerinin ortaya çıkması amacıyla faktör verimliliği artmakta ve bunun sonucu ekonomik büyümeyi yükseltmektedir.
Abeysinghe (1998)	1975-1996 dönemi Singapur ülkesi ele alınmıştır.	Büyüme değişkeni çeyrek dönemlik ve dış ticaret değişkeni aylık dönemlik ele alınmıştır	1975-1996 dönemi arasındaki Singapur'un büyüme ve dış ticaret değişkenleri eş bütünleşme modeli ile incelenmiştir. Sonuç olarak, Büyüme ve dış ticaret değişkenleri arasında etkileşim olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 60 ve Tablo 61'deki literatür çalışmaları incelendiğinde, özellikle dışa açıklık ve büyüme konusunu ele alan çalışmaların daha çok olduğu görülmektedir.

Tablo 61: Türkiye'de Dışa Açıklık Konusunu Ele Alan Literatür Çalışmaları

YAZAR	YIL VE ÜLKE	DEĞİŞKENLER	SONUÇLAR
Özcan, Özmen ve Özcan (2018)	1992-2015 dönemi 18 yükselen ülke ekonomisi örneklemi	Ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme verileri kullanılmıştır.	1992-2015 dönemi arasındaki dışa açıklık, kişi başı gayri safi yurt içi hasıla, sabit sermaye yatırımları, yabancı sermaye yatırımları gibi değişkenler arasındaki ilişkiler Dumitrescu-Hurlin Panel Nedensellik ve Emirmahmutoğlu-Köse panel nedensellik testleri yardımı ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, ticari dışa açıklık ile ekonomik büyüme arasında Granger nedensellik ilişkisine rastlanmaktadır. Bireysel Granger nedensellik testi sonuçları ise Çin, Filipinler, Güney Afrika ve Romanya'da ticari dışa açıklığın ekonomik büyümenin farklı anlam düzeylerinde Granger nedeni olduğunu göstermektedir.
Gövdere ve Can (2016)	1970-2011 dönemleri için Türkiye örneklemi	Ticari ve finansal açıklık, büyüme, enerji tüketimi, sabit sermaye yatırımları değişkenleri kullanılmıştır.	1970-2011 dönemleri için Türkiye'de ticari açıklık ve finansal açıklık ve büyüme değişkenlerine ARDL- Sınır Testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda ticari açıklık ve büyüme arasında ilişkinin anlamlı, finansal açıklık ve büyüme ilişkisinin anlamsız sonuç elde edilmiştir.
Ümit (2016)	1989-2014 dönemleri için Türkiye Örneklemi üzerine çalışma yapılmıştır.	Finansal ve ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1989-2010 dönemleri için Türkiye'de finansal ve ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri üçer aylık veriler olarak alınmış ve bu değişkenlere Toda-Yamamoto nedensellik testi analizi uygulanmıştır. Bu uygulama sonucunda ticari açıklık büyümeyi negatif etkileşim söz konusuyken, ekonomik büyüme ve finansal açıklık ilişkisi pozitif sonuç elde edilmiştir.

Kar vd. (2014)	1987-2007 dönemleri için Türkiye örneklemi	Ticari açıklık, finansal gelişme ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1987-2007 dönemleri için Türkiye'nin finansal gelişme, ekonomik büyüme ve ticari açıklık değişkenlerine doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik analizi kullanılmıştır. Bu nedensellik testi sonucunda ticari açıklık ve büyüme ilişkisinin tek yönlü ilişki varlığına ve finansal gelişmenin büyümeye sebep olduğu sonucuna varılmıştır.
Çetin ve Seker (2014)	1996-2011 dönemi için 24 OECD ülke örneklemi	Ticari açıklık, finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırım değişkenleri kullanılmıştır.	1996-2011 dönemi için 24 OECD ülke örnekleminde yola çıkılarak, değişkenlere, lineer panel veri modeli, Granger nedensellik testi uygulanarak, finansal açıklık ve ticari dışa açıklığı doğrudan yabancı yatırımları etkilediği ortaya konulmuştur.
Aydoğmuş ve Topçu (2013)	1974-2011 dönemi için Türkiye örneklemi	Dış ticaret ve ekonomik büyüme değişkeni	1974-2014 dönemindeki dış ticaret ve büyüme değişkenlerine eş bütünleşme testi uygulanmıştır. Değişkenler arasında pozitif yönlü ilişki ortaya çıkmıştır.
Mercan ve Peker (2013)	1992-2011 dönemi için Türkiye örneklemi alınmıştır.	Finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1992-2011 dönemlerindeki Türkiye'nin finansal açıklık büyüme değişkenlerine eş-bütünleşme analizi uygulanarak finansal dışa açıklık ve büyümenin ilişkisi anlamsız çıkmış, ticari dışa açıklık ve büyüme ilişkisi anlamlı bir ilişkisi sonucu elde edilmiştir.
Özel (2012)	1992-2010 dönemleri arasındaki Türkiye Örneklemi	Ticari ve finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme değişkeni kullanılmıştır.	1992-2010 dönemleri Türkiye'nin ticari ve finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri üçer aylık veriler şeklinde alınmış olup Eş bütünleşme, Granger nedensellik analizi ve hata düzeltme modelleri kullanılarak sonucu elde edilmiştir. Yapılan analiz sonucu finansal dışa açıklık, ticari dışa açıklık ve büyüme arasında iki yönlü bir etkileşim oluşmuştur. Finansal açıklık ve büyüme değişken ilişkisinin olumsuzluk düzeyi yüksek çıkmıştır. Bu değişkenler arasında olumlu sonuç elde edilmiştir.

Mercan vd. (2012)	1989-2010 dönemi için BRIC ülkeleri ve Türkiye örneklemi	Dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1989-2010 dönemleri için Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Türkiye ülkelerinin dışa açıklık ve büyüme değişkenlerin yıllık veriler kullanılarak Panel data analizi uygulanmıştır. Bunun sonucunda dışa açıklık büyüme değişkenini arttıracağı sonucuna varılmıştır. Finansal açıdan ve doğrudan yabancı yatırımlardaki yükselme ekonomik büyümeyi arttıracağı tespit edilmiştir.
Kıran ve Güriş (2011)	1992-2006 arası dönemleri için Türkiye örneklemi	Finansal ve ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1992-2006 arası dönemleri için Türkiye'nin ticari dışa açıklık, finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenlerine Toda- Yamamoto nedensellik analizi yapılmıştır. Bu analiz sonucunda ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri iki yönlü ilişki söz konusuyken, finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme anlamsız ilişki sonucu elde edilmiştir.
Türedi ve Berber (2010)	1970-2007 dönemleri için Türkiye örneklemi alınmıştır.	Finansal kalkınma, ticari dışa açıklık ve ekonomik büyüme ilişkisi kullanılmıştır.	1970-2007 dönemleri için finansal kalkınma, ticari dışa açıklık ve büyüme yıllık veriler alınmış, değişkenlerine Johansen-Juselius Ko-entegrasyon ve Var nedensellik analizi testi yapılmıştır. Bunun sonunca finansal kalkınma ve ekonomik büyüme ilişkisi tek yönlü etkisi mevcut olup, ticari dışa açıklık büyüme değişkeninin çift yönlü olarak etkilendiği sonucu ortaya çıkmıştır.
Aktaş (2010)	1989-2008 dönemi Türkiye için örneklemi	Döviz kuru, ithalat ve ihracat değişkenleri kullanılmıştır.	1989-2008 dönemi için döviz kuru, ithalat ve ihracat değişkenleri için Var analiz modeli kullanılarak döviz kurunda bir oynaklığın dış ticaret dengesinin etkilemediği ve değiştirmediği sonucuna varılmıştır.

Korkmaz vd. (2010)	1980-2003 dönemleri için 42 ülke örneklemi	Finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1980-2003 dönemleri için 42 ülke örneklemi alınmıştır. Finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenlerine Panel Tahmin Teknikleri analiz uygulanmıştır. Böylece finansal dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkinin iki yönlü olduğu tespit edilmiştir.
Aktaş (2009).	1996-2006 dönemleri için Türkiye örneklemi	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1996-2006 dönemlerindeki ithalat, ihracat ve büyüme verilerine Johansen'nın Eş bütünleşme ve Hata Düzeltme Modeli uygulanmıştır. İhracat, ithalat ve büyüme değişkenleri arasında tek yönlü etkileşimin olduğu ortaya çıkmıştır.
Taşçı vd. (2009)	1980-2006 dönemi için seçilmiş Latin Amerika ülkeler ve Türkiye örneklemi	Dışa açıklık ve enflasyon değişkenleri ele alınmıştır.	1980-2006 dönemi için seçilmiş Latin Amerika ülkeleri ve Türkiye'nin enflasyon ve dışa açıklık değişkenleri yıllık veriler ile Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bu uygulama sonucu enflasyon ve dışa açıklık ilişkisi pozitif etkileşim düzeyi elde edilmiştir. Döviz kuru ve ithalat hacmi ilişkisi negatif düzey tespit edilmiştir.
Geni vd. (2008)	1980-2006 dönemi Türkiye örneği	İthalat, ihracat ve ekonomik büyüme değişkenleri ile inceleme yapılmıştır.	1980-2006 dönemi arasında Türkiye'nin ithalat, ihracat ve ekonomik büyüme ilişki Regresyon modeli ve Granger nedensellik analiziyle test edilmiştir. Bu uygulama sonucunda diğer ülkelerden alınan sermaye ve ara malı ithalatın gerçekleşmesi sanayi endeksinin etkileşimini sağlamaktadır. Bu nedenle bu değişkenler arasındaki ilişki de ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir.

Yapraklı (2007)	1990-2006 dönemleri için Türkiye örneklemi	Finansal dışa açıklık, ticari dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1990-2006 döneminde Türkiye'nin dışa açıklık ve büyüme değişkenlerine eş bütünleşme ve Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Bunun sonucunda, finansal ve ticari açıklığın büyümeyi farklı düzeyde etkilediği ortaya çıkmıştır. Finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenini pozitif açıdan etkilerken, ticari dışa açıklık ekonomik büyümeyi negatif düzeyde etkilediği sonucu elde edilmiştir.
Utkulu ve Kahyaoğlu (2005)	1990-2004 dönemi arasındaki Türkiye Örneklemi alınmıştır.	Ticari dışa açıklık Finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1990-2004 dönemi Türkiye'nin ticari dışa açıklık finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri (Tar ve Star) modellemesi ve Markow Rejim Değişimi Modellemesi ile analiz yapılmıştır. Bu analiz sonucunda resesyon oluşması finansal açıklıktan ötürü geldiğini büyümenin pozitif yönlü etkileşimi ise ticari açıklıktan kaynakladığı sonucuna ulaşılmıştır.
Onur (2005)	1980-2002 dönemleri için Türkiye örneklemi	Finansal Dışa açıklık ve büyüme değişkenleri kullanılmıştır.	1980-2002 dönemleri için Türkiye'de finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenlerine Granger Nedensellik testi uygulanmıştır. Böylece, finansal dışa açıklık ve büyüme değişkenleri arasında pozitif etkileşimin olduğu sonucuna varılmıştır.
Atamtürk (2004)	1975-2003 dönemleri için Türkiye örneklemi	Finansal dışa açıklık ve büyüme verileri kullanılmıştır.	1980-2002 dönemleri için Türkiye'nin büyüme ve finansal dışa açıklık değişkenlerine Granger nedensellik analizi uygulanmıştır. Finansal dışa açıklık ve ekonomik büyüme değişkenleri tek yönlü ilişki sonucu elde edilmiştir.
Aydın vd. (2004)	1987-2003 dönemi için Türkiye örneklemi	Döviz kuru, ithalat, ihracat değişkenleri kullanılmıştır.	1987-2003 dönemleri için döviz kuru, ithalat ve ihracat veri değişkenlerine Var analiz modeli uygulanmıştır. Döviz kurunun ithalatı etkilediği ve belirleyici rolün olduğu ancak döviz kurunun ihracatı etkilemediği sonucuna varılmıştır.
Bayraktutan ve Arslan (2003)	1980-2000 dönemleri için Türkiye örneklemi	Döviz kuru, İthalat hacmi ve enflasyon değişkenleri kullanılmıştır.	1980-2000 dönemleri için Türkiye'nin ithalat hacmi ve enflasyon değişkenleri yıllık veriler Korelasyon ve Koentegrasyon analiz testi uygulanmıştır. Bunun sonucu ithalat hacmi ve enflasyon üzerinde negatif etki elde edilmiştir.

Işık (2003)	1990-2000 dönemleri için 42 ülke örneklemi	Dışa açıklık ve değişkenleri kullanılmıştır.	1990-2000 dönemleri için 42 ülkedeki dışa açıklık ve para politikasının enflasyon etkisini araştırmak için birleştirilmiş veriler analizi kullanılarak, dışa açıklığın enflasyon üzerinde etkisi arttırıcı yönde olduğu sonucuna varılmıştır.
Terzi ve Zengin (1999)	1989-1996 dönemleri için Türkiye örneklemi	Döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenleri kullanılmıştır.	1989-1996 dönemleri için döviz kuru, ihracat ve ithalat değişkenleri Var modeli uygulanmıştır. Bu model sonucunda döviz kuru ve ithalat arasında ilişkinin var olmadığı fakat döviz kuru ile ihracat ilişkisinin var olduğu ortaya çıkmıştır.

3.2. VERİ SETİ VE YÖNTEM

Bu çalışmada, 2002:Q1-2018:Q4 döneminde Türkiye'nin İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Sakarya, Hatay, Denizli ve Manisa olmak üzere seçili on ilin yapmış oldukları ihracat değerleri ile bu illerin yapmış olduğu ithalat değerleri arasında bağımlılık olup olmadığı analiz edilmiştir. Ayrıca bu illerin seçilme nedeni, 2018 yılında en çok dış ticaret hacmine sahip iller sıralamasında ilk sırada yer aldıkları içindir. Çünkü seçilen iller Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yere ve paya sahiptir. Bu analiz için veri seti, üçer aylık verilerden oluşturulmuştur. Bu verilere ilişkin değerler, Türkiye İstatistik Kurumu veri tabanından alınmıştır. Ek olarak, bu seriler mevsimsellik etkilerinden arındırılmış ve serilerin logaritmik değerleri alınarak analiz edilmiştir.

Bu bağlamda, 2002 yılından itibaren 2018 yılı dahil olmak üzere illerin ithalat ve ihracat değerleri üçer aylık verilerden oluşturulan 68 gözlem değeri ile sonuç analiz edilmiştir. Bu nedenle gözlem değerlerinin genişliği sayesinde gerçeğe yakın bir analiz ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmaya konu olan veriler Eviews 10 paket programı ile analiz edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler aşağıdaki gibidir:

Lnihr: Türkiye'nin 2002:Q1 -2018:Q4 dönemine ait logaritması alınmış ABD doları cinsinden çeyrek mal ihracat verileri, lnith: Türkiye'nin 2002:Q1-2018:Q4 dönemine ait logaritması alınmış çeyrek mal ithalatı verilerinden oluşmaktadır.

Zaman serileri analizinde değişkenlerin anlamlı ilişkinin varlığından söz edebilmemiz için serilerin durağan olması gerekmektedir. Seriler arasındaki ilişkisinin gerçek ilişki mi yoksa sahte ilişkili mi olup olmadığını durağanlık testi sonucunda var olmaktadır.[121]

Bu çalışmada ihracat ve ithalat serilerinin anlamlı ilişkinin varlığından bahsedilmek için durağanlık incelemesi yapılmış, yani ADF birim kök testi uygulanmıştır. İlk olarak değişkenlerin sabitli, sabitli- trendli düzey değerlerinden durağan olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Daha sonra logaritması alınmış olan bu verilerin sabitli, sabitli- trendli birinci fark düzeyinde durağan oldukları tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkinin nedensellik yönünü istatistiksel olarak belirlemek için Granger Nedensellik Analiz Testi uygulanmıştır. Tablo 65 ve Tablo 66'da açıkça gösterilmiş olan seçili iller bazında uygulanan nedensellik testinde illerin ihracat ve ithalat değişkenleri arasında nedensellik olduğu görülmüştür. En son olarak iki değişken arasındaki anlamlılık ilişkisinin istatiksel olarak ifade edilebilmesi için Regresyon Analizi uygulanmıştır. Bu analiz sonucunda bütün illerin ihracatının ve ithalatının istatiksel ve iktisadi olarak anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır.

3.3. UYGULAMA BULGULARI VE ANALİZ SONUÇLARI

Çalışmanın bu bölümünde zaman serileri kapsamında seçili iller bazında Birim kök testleri, daha sonra Granger nedensellik ve Regresyon testleri uygulanarak, Elde edilen bulgular, Sonuç ve Değerlendirme kısmında analiz edilecektir.

3.3.1. Seçili İller Bazında Birim Kök Analizi

Çalışmada ele alınan değişkenlerin yani seçili illerin 2002:Q1-2018:Q4 dönemi için yaptıkları ihracat ve ithalat değişkenlerinin durağanlık düzeylerini sınamak için Augmented Dickey-Fuller (ADF) kullanılarak testi kullanılmıştır. Birim kök analizi sabitli, sabitli-trendli olmak üzere iki farklı düzeyde sınanma işlemi yapılmıştır.

Tablo 62'de seçili illerin ihracat verilerinin doğal logaritması alınarak, düzey değerleri %1 anlamlılık düzeyinde, ADF test istatistik sonucundan büyük olması nedeniyle durağan olmadığı görülmüştür. Tablo 63'de lnihracat'ın birinci dereceden

[121] Recep Tarı, **Ekonometri,** 11. Baskı, Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2015, s.374.

farkı alındıktan sonra %1 anlamlılık düzeyinde, ADF test istatistik sonucundan küçük olduğu için birim kök giderilerek seri durağan hale getirilmiştir.

Tablo 62: Seçili İller Bazında İhracatın Düzey Seviyesinde ADF Birim Kök Test Analizi

Seviye	Model	Değişkenler	ADF Kritik Değerleri (%1 level)	ADF Test İstatistik ve (Olasılık) Değerleri	Sonuç
DÜZEY	Sabitli	LNISTANBULX	-3.533204	-3.180229 (0.0256)	Durağan Değil
	Sabitli ve Trendli		-4.105534	-2.633290 (0.2675)	
	Sabitli	LNKOCAELİX	-3.561592	-2.524490 (0.1143)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-2.174310 (0.4956)	
	Sabitli	LNANKARAX	-3.534868	-2.253016 (0.1905)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-5.107349 (0.0004)	
	Sabitli	LNBURSAX	-3.533204	-3.027250 (0.0375)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-2.392450 (0.3800)	
	Sabitli	LNİZMİRX	-3.534868	-3.164751 (0.0267)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.105534	-2.095938 (0.5382)	
	Sabitli	LNGAZİANTEPX	-3.531592	2.908583 (0.0496)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-1.352837 (0.8657)	
	Sabitli	LNSAKARYAX	-3.531592	-3.745749 (0.0054)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-3.423796 (0.0568)	
	Sabitli	LNHATAYX	-3.533204	-2.257009 (0.1889)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-2.675348 (0.2619)	
	Sabitli	LNDENİZLİ	-3.531592	-3.220063 (0.0231)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-2.875170 (0.1770)	
	Sabitli	LNMANİSAX	-3.531592	-2.013393 (0.2806)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-1.670652 (0.7534)	

%1 anlamlılık düzeyi

Tablo 62'de açıkça görüleceği üzere, seçili illerin ihracat verilerinin %1 anlamlılık düzeyinde, ADF istatistik değerinden büyük olması nedeniyle serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 63: Seçili İller Bazında İhracatın Birinci Fark Düzeyinde ADF Birim Kök Test Analizi

Seviye	Model	Değişkenler	ADF Kritik Değerleri (%1 level)	ADF Test İstatistik ve (Olasılık) Değerleri	Sonuç
BİRİNCİ FARK	Sabitli	LNISTANBULX	-	-	Durağan
	Sabitli ve Trendli		-4.103198	-11.17952 (0.0000)	
	Sabitli	LNKOCAELİX	-3.533204	-8.056090 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-8.154788 (0.0000)	
	Sabitli	LNANKARAX	-	-	-
	Sabitli-Trendli		-	-	
	Sabitli	LNBURSAX	-3.533204	-7.723258 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-7.881026 (0.0000)	
	Sabitli	LNİZMİRX	-3.533204	-7.7622226 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-7.958005 (0.0000)	
	Sabitli	LNGAZİANTEPX	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-10.27304 (0.0000)	
	Sabitli	LNSAKARYAX	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-6.077098 (0.0000)	
	Sabitli	LNHATAYX	-3.533204	-11.32070 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-11.42964 (0.0000)	
	Sabitli	LNDENİZLİ	-3.533204	-13.31024 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-13.24221 (0.0001)	
	Sabitli	LNMANİSAX	-3.533204	-7.705636 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-7.787280 (0.0000)	

%1 anlamlılık düzeyi

Tablo 63'te açıkça görüleceği üzere, seçili illerin ihracat verilerinin birinci farkı alındıktan sonra %1 anlamlılık düzeyinde, ADF istatistik değerinden küçük olduğu için seri durağan hale gelmiştir.

Tablo 64: Seçili İller Bazında İthalatın Düzey Seviyesinde ADF Birim Kök Test Analizi

Seviye	Model	Değişkenler	ADF Kritik Değerleri (%1 level)	ADF Test İstatistik ve (Olasılık) Değerleri	Sonuç
DÜZEY	Sabitli	LNISTANBULM	-3.533204	-3.072575 (0.0336)	Durağan Değil
	Sabitli ve Trendli		-4.103198	-2.508779 (0.3231)	
	Sabitli	LNKOCAELİM	-3.531592	-3.075119 (0.0333)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.105534	-2.558327 (0.3003)	
	Sabitli	LNANKARAM	-3.534868	-1.132942 (0.6978)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.105534	-1.866674 (0.6602)	
	Sabitli	LNBURSAM	-3.533204	-3.027250 (0.0375)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.1031998	-2.392450 (0.3800)	
	Sabitli	LNİZMİRM	-3.534868	-3.164751 (0.0267)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.105534	-2.095938 (0.5382)	
	Sabitli	LNGAZİANTEPM	-3.531592	-3.276046 (0.0200)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-1.930926 (0.6274)	
	Sabitli	LNSAKARYAM	-3.531592	-2.602733 (0.0975)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-2.768857 (0.2138)	
	Sabitli	LNHATAYM	-3.533204	-2.302411 (0.1743)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-1.538695 (0.8060)	
	Sabitli	LNDENİZLİM	-3.531592	-3.220063 (0.0231)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-2.875170 (0.1770)	
	Sabitli	LNMANİSAM	-3.531592	-2.013393 (0.2806)	Durağan Değil
	Sabitli-Trendli		-4.100935	-1.670652 (0.7535)	

%1 anlamlılık düzeyi

Tablo 64'te açıkça görüleceği üzere, seçili illerin ithalat verilerinin %1 anlamlılık düzeyinde, ADF istatistik değerinden büyük olması nedeniyle serinin birim kök içerdiği ve durağan olmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 65: Seçili İller Bazında İhracatın Birinci Fark Düzeyinde ADF Birim Kök Analizi

Seviye	Model	Değişkenler	ADF Kritik Değerleri (%1 level)	ADF Test İstatistik ve (Olasılık) Değerleri	Sonuç
BİRİNCİ FARK	Sabitli	LNISTANBULM	-	-	Durağan
	Sabitli ve Trendli		-4.103198	-6.307735 (0.0000)	
	Sabitli	LNKOCAELİM	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.564859	-4.107947 (0.0026)	
	Sabitli	LNANKARAM	-3.534868	-6.411116 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.105534	-6.373218 (0.0000)	
	Sabitli	LNBURSAM	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-6.059581 (0.0000)	
	Sabitli	LNİZMİRM	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.105534	-6.313373 (0.0000)	
	Sabitli	LNGAZİANTEPM	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-7.861075 (0.0000)	
	Sabitli	LNSAKARYAM	-3.538362	-3.595522 (0.0085)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.107947	-6.178275 (0.0000)	
	Sabitli	LNHATAYM	-3.533204	-17.32575 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-17.60290 (0.0001)	
	Sabitli	LNDENİZLİM	-	-	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-10.55956 (0.0000)	
	Sabitli	LNMANİSAM	-3.533204	-7.989169 (0.0000)	Durağan
	Sabitli-Trendli		-4.103198	-8.084904 (0.0000)	

%1 anlamlılık düzeyi

Tablo 65'te açıkça görüleceği üzere, seçili illerin ihracat verilerinin birinci farkı alındıktan sonra %1 anlamlılık düzeyinde, ADF istatistik değerinden küçük olduğu için seri durağan hale gelmiştir.

3.3.2. Seçili İller Bazında Granger Nedensellik Analizi

Seçili on ilin ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişkinin nedenselliğini incelemek için Granger Nedensellik Testi uygulanmıştır. Uygulama sonuçları Tablo 66 ve Tablo 67'deki gibidir:

Tablo 66: Seçili İllerin İhracatının İthalata Göre Nedensellik Testi

İLLER	SIFIR HİPOTEZ	F İSTATİSTİK	P DEĞERİ
İSTANBUL	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	0.33054	0.7198
KOCAELİ	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	0.70641	0.4974
ANKARA	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	1.00686	0.3714
BURSA	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	0.00844	0.9916
İZMİR	LNX LNM'in Granger nedeni değildir.	0.96592	0.3864
GAZİANTEP	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	3.26313	0.04504
SAKARYA	LNX LNM'nin Granger nedenidir.	4.16243	0.0202
HATAY	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	2.41526	0.0978
DENİZLİ	LNX LNM'nin Granger nedeni değildir.	2.17098	0.1228
MANİSA	LNX LNM'in Granger nedeni değildir.	0.65914	0.5209

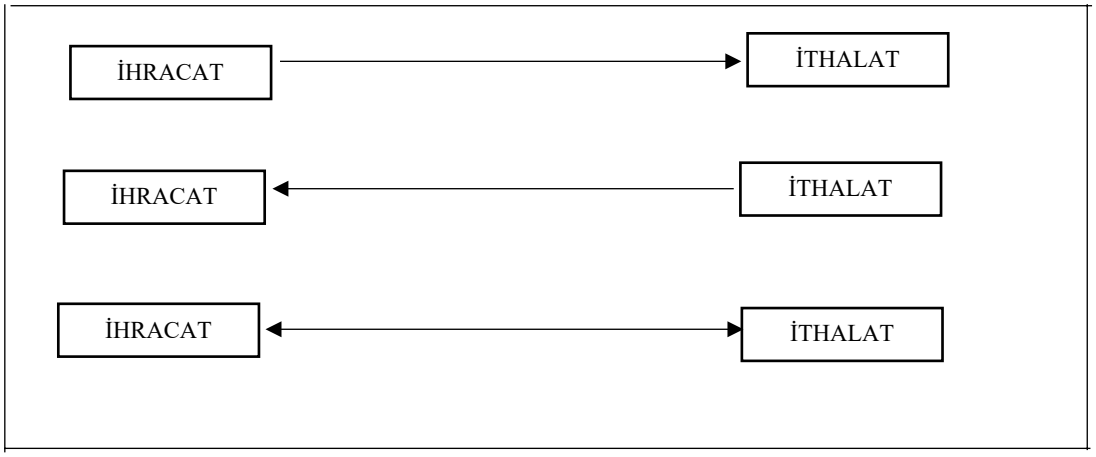
Tablo 66'da sonuçlar p-değerlerinin anlamlılık düzeyine göre oluşturulmuştur. Analiz sonucunda Granger nedeni değildir boş hipotezi sınamak için p-değeri değerine bakılmaktadır. Eğer p-değeri 0,05'ten küçük ise, ihracat değeri ithalat değerinin nedeni değildir yani H_0 hipotezi reddedilmekte, alternatif hipotez olan H_1 hipotezi ise, ihracat değeri ithalat değerinin nedenidir hipotezi kabul edilmektedir. Kocaeli ili için inceleme yapılırsa p-değerini incelediğimizde değerlerin 0.05'ten büyük olduğu görülmüştür. Bu nedenle ihracat ithalatın nedeni değildir sonucu ortaya çıkmış ve H_0 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 66'ya göre, lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değerlerini ifade etmektedir. Seçili illerin ihracat ve ithalat bağımlılığı farklılık göstermektedir. Gaziantep ve Sakarya illerinde ihracatın ithalata neden olduğu sonucuna varılmıştır. Yani ihracattaki bir birimlik artış ya da azalış ithalatı arttırıp ya da azaltabilmekte olduğu görülmüştür. İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Denizli, Manisa illerinde ihracatın ithalata neden olmadığı yani ihracattaki aynı şekilde bir birimlik artış ya da azalış ithalatı artırmamakta ya da azaltmamakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 67: Seçili İllerin İthalatının İhracata Göre Nedensellik Testi

İLLER	SIFIR HİPOTEZ	F İSTATİSTİK	P DEĞERİ
İSTANBUL	LNM LNX'in Granger nedenidir.	6.48143	0.0028
KOCAELİ	LNM LNX'in Granger nedenidir.	6.96105	0.0019
ANKARA	LNM LNX'in Granger nedenidir.	4.27427	0.0183
BURSA	LNM LNX'in Granger nedenidir.	4.89536	0.0107
İZMİR	LNM LNX'in Granger nedenidir.	8.28515	0.0007
GAZİANTEP	LNM LNX'in Granger nedenidir.	5.01439	0.0096
SAKARYA	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	1.83547	0.1682
HATAY	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.14163	0.8682
DENİZLİ	LNM LNX'in Granger nedenidir.	8.79676	0.0004
MANİSA	LNM LNX'in Granger nedeni değildir.	0.32518	0.7236

Tablo 67'de sonuçlar p-değerlerinin anlamlılık düzeyine göre oluşturulmuştur. Analiz sonucunda Granger nedeni değildir boş hipotezi sınamak için p-değeri değerlerine bakılmaktadır. Eğer p-değeri 0,05'ten küçük ise, ithalat değeri ihracat değerinin nedeni değildir yani H_0 hipotezi reddedilmekte, alternatif hipotez olan H_1 hipotezi ise ithalat değeri ihracat değerinin nedenidir hipotezi kabul edilmektedir. Tablo 67'ye göre, lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değerlerini ifade etmektedir. Seçili illerin ihracat ve ithalat bağımlılığı farklılık göstermektedir. İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Denizli illerinde ithalattaki bir birimlik artış ya da azalış ihracatı arttırıp ya da azaltabilmekte olduğu gözlenmiştir. Sakarya, Hatay, Manisa illerinde ithalatın ihracata neden olmadığı yani ithalattaki bir birimlik artış ya da azalış ihracatı artırmamakta ya da azaltmamakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Şekil 4: Değişkenler Arasındaki Nedensellik İlişkisi

Şekil 4'te değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi gösterilmiştir. Tablo 66 ve Tablo 67'deki ihracat ve ithalat Granger nedensellik analizi testindeki İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Denizli illerinin ithalat artışı ihracat artışına neden olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu sonuca göre, Granger nedensellikte tek yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Sadece Gaziantep ili hem ihracat artışı ithalat artışına neden olduğu hem de ithalat artışı ihracat artışına neden olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Yani Granger nedensellikte çift yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Son olarak Manisa ve Hatay illerinin ne ihracat artışı ithalat artışına ne de ithalat artışı ihracat artışına neden olmuştur, yani hiçbir ilişki bulunamamıştır. Sakarya ili ise, ihracat artışı ithalat artışına neden olmuş, ithalat artışı ihracat artışına neden olmamış ve nedensellikte tek yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır.

3.3.3. Seçili İller Bazında Regresyon Analizi

Seçilen on ilin ihracat ve ithalat değişkenleri arasındaki ilişkinin bağımlılığını araştırmak için Regresyon Analizi testi uygulanmıştır. Analiz sonuçları aşağıdaki gibidir:

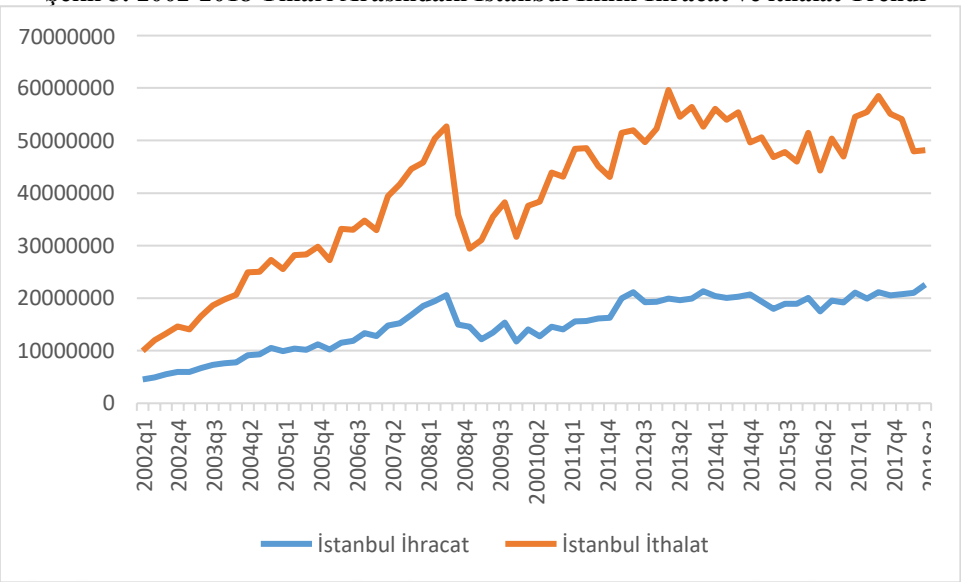
Tablo 68: İstanbul İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	1.041484	0.037787	27.56183	0.0000
Sabit	-0.206206	0.622382	-0.331318	0.7415
İthalat	0.680187	0.046750	14.54948	0.0000
Sabit	4.753544	0.763554	6.225549	0.0000
Trend	0.005613	0.001055	5.320733	0.0000

Tablo 68'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan İstanbul ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak modelde, ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 27,5 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %1,04 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 68'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan İstanbul ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı olarak modele konulmuştur. Bu modelde ise, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 14,5 olarak gerçekleşmiştir. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %0,68 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 5: 2002-2018 Yılları Arasındaki İstanbul İlinin İhracat ve ithalat Trendi

İstanbul ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 5'teki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Fakat ihracatın, bu politikalar karşısında kısıtlı kaldığı görülmüştür. İstanbul'un liman ili olması, ticaretin gelişimi açısından da son derece önemlidir. Bu durum, İstanbul'un ticari açıklık açısından en yüksek paya sahip olan il olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, İstanbul ilinde ihracatın ithalata göre daha düşük seviyede kalması, bu ilde üretilen malların daha çok iç piyasaya arz edildiğini göstermektedir.

Tablo 69: Kocaeli İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

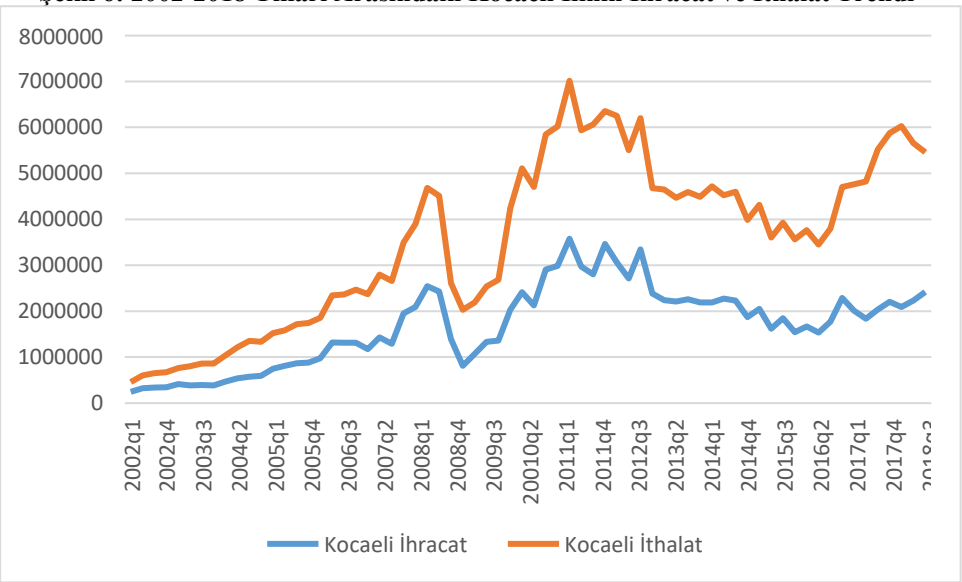
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	0.772046	0.037912	20.36411	0.0000
Sabit	2.918284	0.504240	5.787487	0.0000
Trendli	0.011262	0.001315	8.561552	0.0000
İthalat	1.119750	0.054986	20.36411	0.0000
Sabit	-1.469366	0.724970	-2.026797	0.0468
Trendli	-0.009012	0.002023	-4.455904	0.0000

Tablo 69'daki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Kocaeli ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler

olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 20,36 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %0,77 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, İhracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 69'daki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Kocaeli ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 20,36 olarak gerçekleşmiştir. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %1,11 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, İhracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 6: 2002-2018 Yılları Arasındaki Kocaeli İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Kocaeli ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 6'daki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Ayrıca ihracatın, bu politikalar karşısında az da olsa olumlu etkilendiği gözlemlenmiştir. Kocaeli'nin liman ili olması ticaretin gelişimi açısından da son derece önemlidir. Bu durum, Kocaeli'nin ticari açıklık açısından yüksek paya sahip il olduğunu göstermektedir.

Tablo 70: Ankara İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

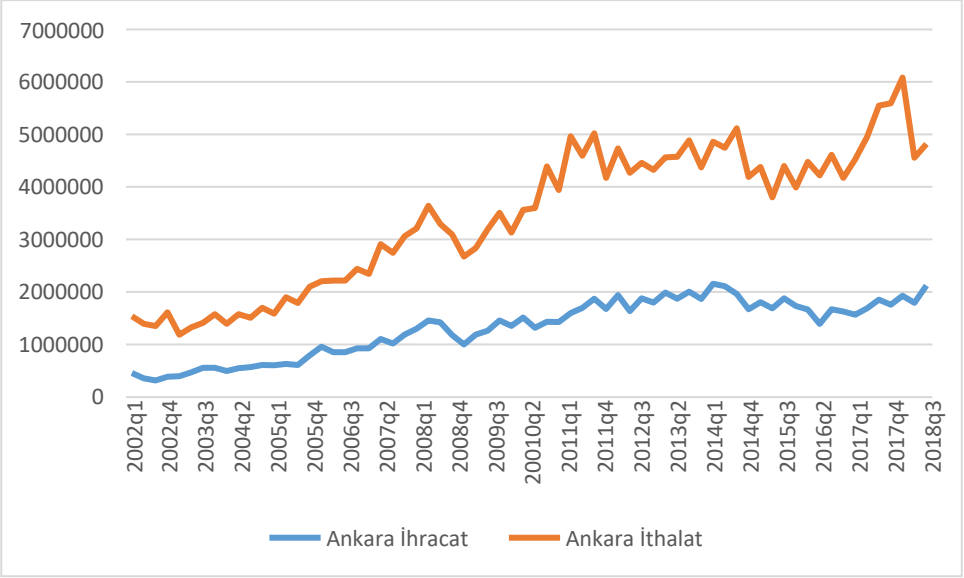
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İthalat				
İhracat	0.187100	0.050764	3.685673	0.0005
Sabit	11.33303	0.672318	16.85666	0.0000
Trendli	0.015635	0.001546	10.11355	0.0000
İhracat				
İthalat	1.132174	0.100088	11.31182	0.0000
Sabit	-2.382774	1.449685	-1.643650	0.1050

Tablo 70'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Ankara ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 3,68 olarak

hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %0,18 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 70'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Kocaeli ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, ihracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 11,31 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %1,13 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyi 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 7: 2002-2018 Yılları Arasındaki Ankara İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Ankara ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 7'deki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olmadığı sonucuna varılabilir. Bu nedenle,ihracat ve ithalatın bu politikalar karşısında kısıtlı kaldığı görülmüştür.

Tablo 71: Bursa İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

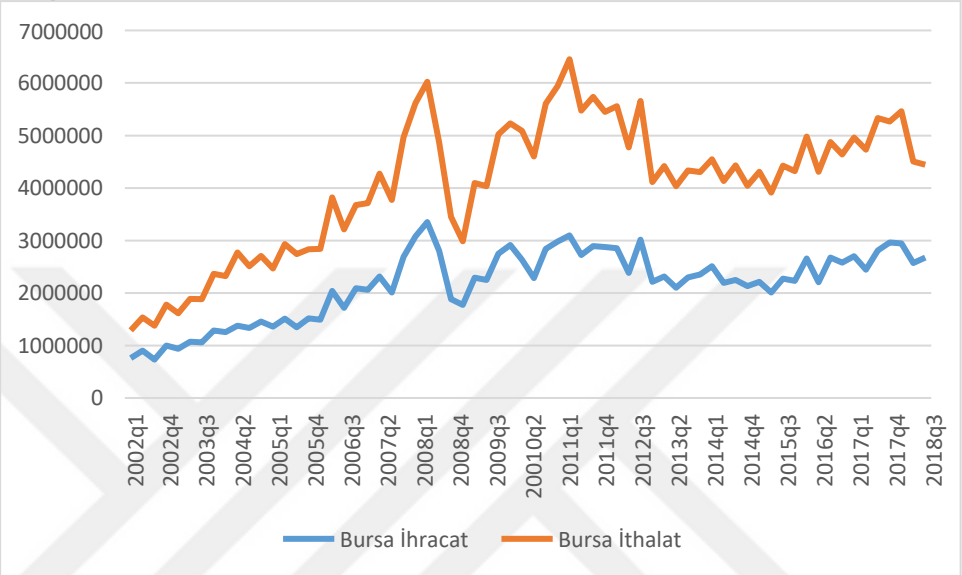
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	1.079869	0.033312	32.41711	0.0000
Sabit	-1.310900	0.484223	-2.707223	0.0086
İthalat	0.871315	0.026878	32.41711	0.0000
Sabit	2.000934	0.386697	5.174421	0.0000

Tablo 71'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Bursa ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 32,41 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %1,07 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyi 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 71'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Bursa ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 32,41 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini

%0,87 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyi 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 8: 2002-2018 Yılları Arasındaki Bursa İlinin İhracat ve ithalat Trendi

Bursa ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 8'deki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Fakat ihracatın, bu politikalar karşısında kısıtlı kaldığı gözlemlenmiştir. Bursa'nın liman ili olması ticaretin gelişimi açısından da son derece önemlidir. Bu durum, Bursa'nın ticari açıklık açısından yüksek paya sahip il olduğunu göstermektedir.

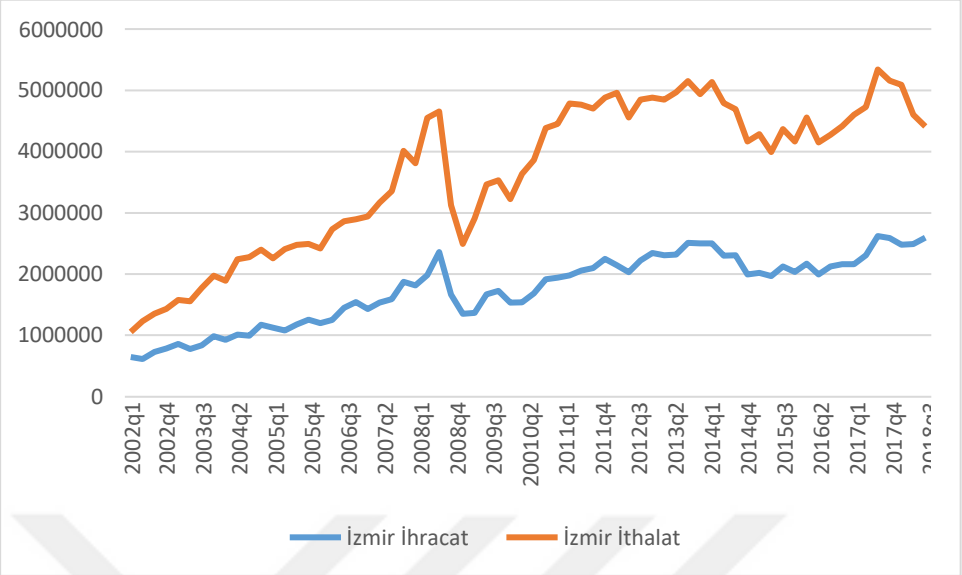
Tablo 72: İzmir İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	1.379377	0.086277	15.98781	0.0000
Sabit	-5.180211	1.185002	-4.371479	0.0000
Trendli	-0.005675	0.001666	-3.405880	0.0011
İthalat	0.577986	0.036152	15.98781	0.0000
Sabit	5.777885	0.497784	11.60722	0.0000
Trendli	0.006800	0.000812	8.373212	0.0000

Tablo 72'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan İzmir ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 15,98 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %1,37 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşmiştir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 72'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan İzmir ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 15,98 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %0,57 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 9: 2002-2018 Yılları Arasındaki İzmir İlinin İhracat ve İthalat Trendi

İzmir ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 9'daki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Ayrıca ihracatında, bu politikalar karşısında etkin olduğu gözlemlenmiştir. İzmir'in liman ili olması ticaretin gelişimi açısından da son derece önemlidir. Bu durum, İzmir'in ticari açıklık açısından yüksek paya sahip il olduğunu göstermektedir.

Tablo 73: Gaziantep İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

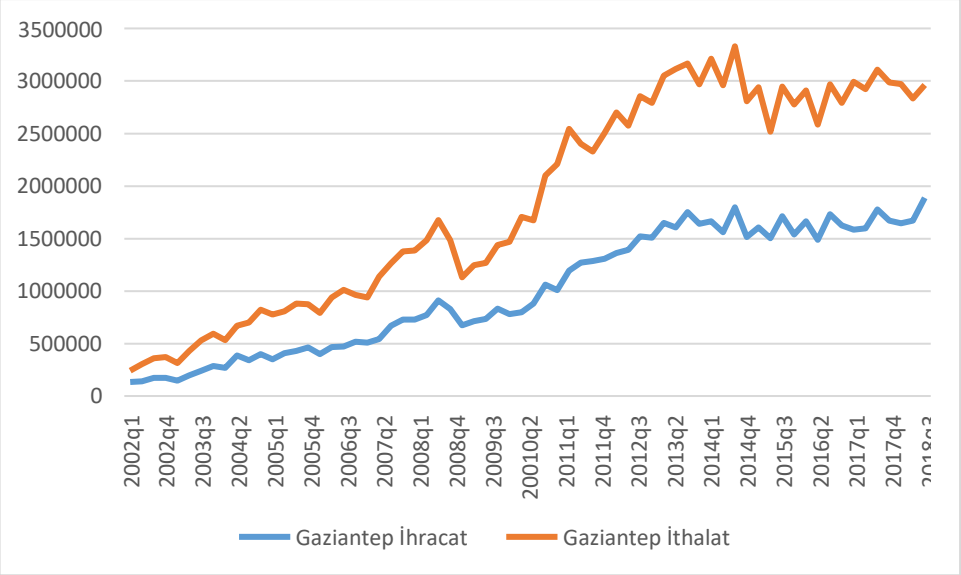
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	0.865836	0.020353	42.54139	0.0000
Sabit	1.708819	0.277017	6.168640	0.0000
Trendli	0.809423	0.048603	16.65374	0.0000
İthalat	2.302610	0.605281	3.804202	0.0003
Sabit	0.011342	0.001647	6.887655	0.0000

Tablo 73'teki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Gaziantep ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 42,54 olarak

hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %0,86 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 73'teki değişkenlerin ilk olarak logaritması alınmış daha sonra birim kök testi uygulanarak değişkenler durağan hale getirilmiştir. Gaziantep ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler ayrı ayrı olarak modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 3,80 olarak hesaplanmıştır. t istatiksel olarak tablo değerinden büyüktür. Böylece model istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %2,30 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu görülmektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 10: 2002-2018 Yılları Arasındaki Gaziantep İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Gaziantep ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 10'daki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Ayrıca ihracatında, bu politikalar karşısında etkili olduğu gözlemlenmiştir.

Tablo 74: Sakarya İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

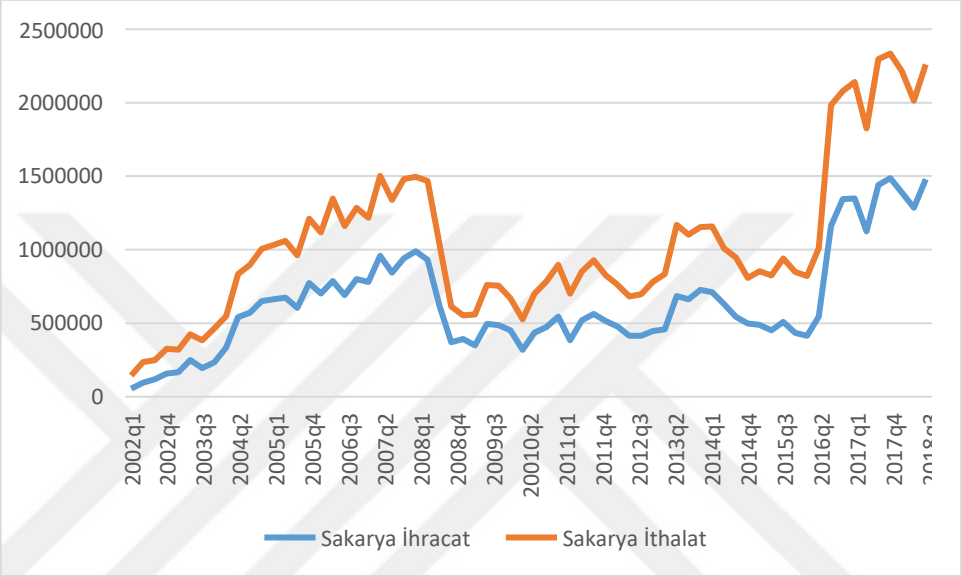
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	0.650735	0.036695	17.73348	0.0000
Sabit	4.081486	0.462297	8.828715	0.0000
Trendli	0.003821	0.001181	3.236370	0.0019
İthalat	1.230072	0.054293	22.65621	0.0000
Sabit	-2.546079	0.695025	-3.663293	0.0005

Tablo 74'teki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Sakarya ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 17,73 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ihracattaki %1 birimlik oranındaki ithalat değerini %0,65 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşmektedir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak gerçekleşmiştir. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu görülmektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 74'teki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Sakarya ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 22,65 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat

değerini %1,23 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak gerçekleşmiştir. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Şekil 11: 2002-2018 Yılları Arasındaki Sakarya İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Sakarya ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 11'deki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalış eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olmadığı sonucuna varılabilir. Bu nedenle, ihracat ve ithalatın bu politikalar karşısında kısıtlı kaldığı görülmüştür.

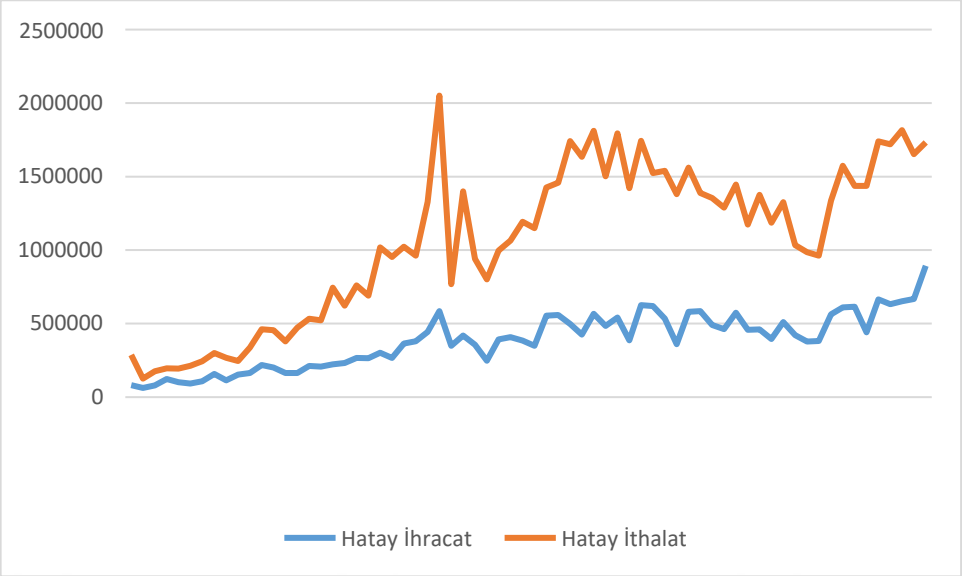
Tablo 75: Hatay İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	1.522918	0.115387	13.19830	0.0000
Sabit	-5.871742	0.363962	-4.304915	0.0001
Trendli	-0.008957	0.003531	-2.536436	0.0136
İthalat	0.478197	0.036232	13.19830	0.0000
Sabit	6.016570	0.440237	13.66667	0.0000
Trendli	0.011649	0.001488	7.826228	0.0000

Tablo 75'teki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Hatay ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 13,19 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %1,52 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşmektedir. Modeldeki p- değeri incelendiğinde 0.0000 olarak gerçekleşmiştir. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 75'teki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Hatay ilinin de lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 13,19 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %0,47 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşmektedir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak gerçekleşmiştir. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 12: 2002-2018 Yılları Arasındaki Hatay İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Hatay ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 12'deki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalış eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Fakat ihracatın, bu politikalar karşısında kısıtlı kaldığı gözlemlenmiştir. Hatay'ın liman ili olması ticaretin gelişimi açısından da son derece önemlidir. Bu durum, Hatay'ın ticari açıklık açısından yüksek paya sahip il olduğunu göstermektedir.

Tablo 76: Denizli İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

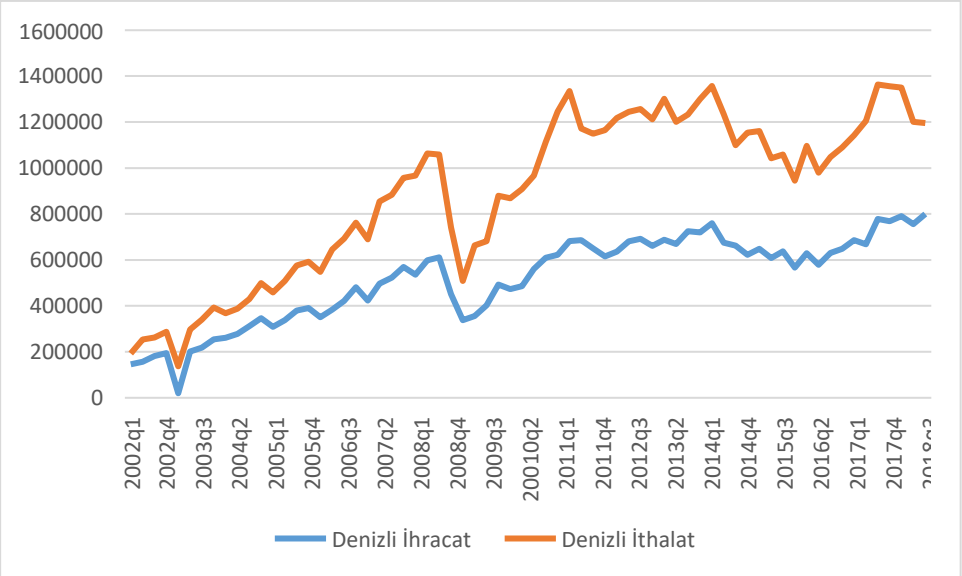
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	0.539343	0.0993392	5.426440	0.0000
Sabit	5.147353	1.225781	4.199243	0.0001
Trendli	0.014600	0.002874	5.079801	0.0000
İthalat	0.749324	0.061627	12.15896	0.0000
Sabit	3.550379	0.781968	4.540310	0.0000

Tablo 76'daki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Denizli ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 5,42

olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %0,53 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşmektedir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu daha anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 76'daki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Denizli ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken, ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 12,15 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %0,74 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu da anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 13: 2002-2018 Yılları Arasındaki Denizli İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Denizli ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 13'teki gibidir. İhracat ve ithalat trendleri incelendiğinde, yıllar itibariyle iniş ve çıkışların olduğu görülmektedir. Özellikle 2002 ve 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Ayrıca ihracatında, bu politikalar karşısında olumlu etkilendiği söylenebilir.

Tablo 77: Manisa İlinin LNX ve LNM Arasındaki Regresyon Modeli

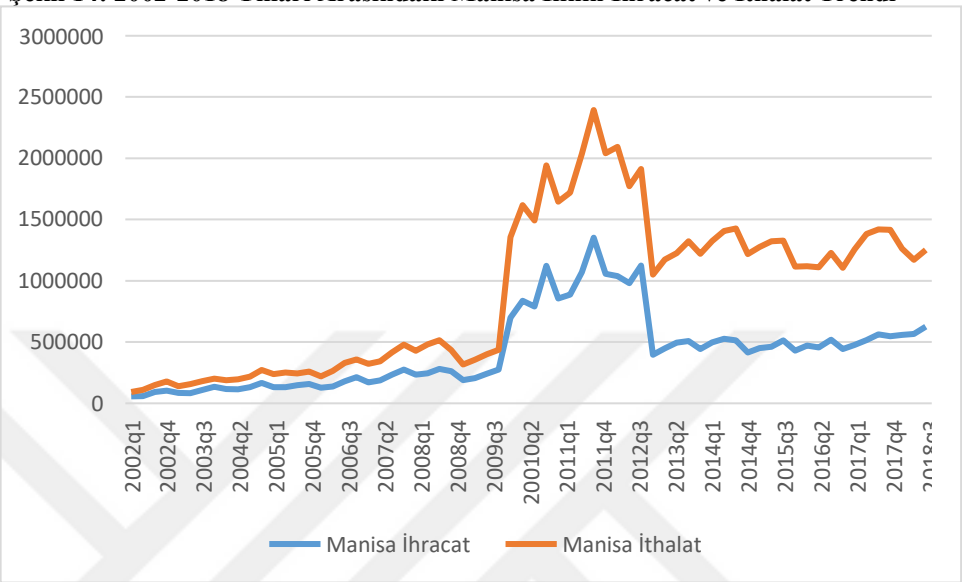
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistik değeri	p-değeri
İhracat	1.247024	0.047670	26.15924	0.0000
Sabit	-3.152617	0.605340	-5.208013	0.0000
İthalat	0.731370	0.027958	26.15924	0.0000
Sabit	3.420564	0.354902	9.638046	0.0000

Tablo 77'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra Manisa ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. İlk olarak ithalat bağımlı değişken ihracat bağımsız değişken olarak modelde ele alınmıştır. İhracatın t-istatistik değeri 26,15 olarak gerçekleşmiştir. t istatistik değeri t tablo değerinden büyüktür. Yani ihracattaki %1 oranındaki artış ithalat değerini %1,24 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşmektedir. Modeldeki p-değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu da anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 77'deki değişkenlerin ilk olarak doğal logaritması alınmış daha sonra birim kökün varlığı test edilmiştir. Birinci farkında durağan olan Manisa ilinin lnx(ihracat) ile lnm(ithalat) değişkenleri hem bağımlı hem de bağımsız değişken olarak ayrı ayrı modele konulmuştur. Bu modelde, İhracat bağımlı değişken ithalat bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. İthalatın t-istatistik değeri 26,15 olarak hesaplanmıştır. t istatistik değeri tablo değerinden büyüktür. Yani ithalattaki %1 oranındaki artış ihracat değerini %0,73 oranında artırmaktadır. Modeldeki t değeri ne kadar büyükse p(olasılık) değeri o kadar sıfıra yakın gerçekleşecektir. Modeldeki p-

değeri incelendiğinde 0.0000 olarak hesaplanmıştır. Bu da anlamlılık düzeyinin 0.05'ten küçük olduğunu göstermektedir. Yani modelin p değerinin istatiksel açısından anlamlı olduğu sonucuna varılmıştır. Buna göre, ihracat ve ithalat değişkenleri arasında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Şekil 14: 2002-2018 Yılları Arasındaki Manisa İlinin İhracat ve İthalat Trendi

Manisa ilinin 2002-2018 yıllarındaki ihracat ve ithalat trendleri, Şekil 14'teki gibidir. Özellikle 2008 krizinden sonra, ilin hem ihracat hem de ithalat değerleri azalma eğilimi göstermiştir. Bu durumda, kriz sonrası uygulanan genişletici para ve maliye politikalarının etkin olduğu sonucuna varılabilir. Bunun nedeni ise, uygulanan politikaların milli gelir artışlarına sebep olması ve ithalatın artışıyla sonuçlanmasıdır. Ayrıca ihracatında, bu politikalar karşısında olumlu etkilendiği söylenebilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye'nin ithalatının %85'den fazlası hammadde, ara malı ve yatırım mallarından oluşmaktadır. Lojistik ağ çerçevesinde iç ve dış pazara üretilen mal ve hizmeti en iyi koşulda en düşük maliyetle ve en hızlı şekilde temin edebilmek için alt yapı çalışmaları oluşturulmalıdır. Teşvikleri bölgesel, sektörel ve ürün bazında çeşitlendirmek gerekmektedir. Çünkü bu teşviklerin amacı, bölgelerarası gelişmişlik farkının azaltılması, ülkenin refah seviyesinin yükseltilmesi, sanayinin geliştirilmesi, büyük ölçekli yatırımların teknoloji ve ar-ge birleşenleriyle destek verilmesidir.

Türkiye, petrol, doğalgaz, ara malı üretiminde dışa bağımlı olduğu için ihracat üretimi için ithalat üretiminin yapılması gerekmekte, dışarıdan alınan girdiler ithalat değerini arttırmakta, bu da ihracatın ithalata bağımlı olduğunu göstermektedir. Bunun sonucunda ülkede dış ticaret açığı meydana gelmektedir. Türkiye'nin başarılı dış ticaret yapısının sağlanması için hammadde üretimine destek verilmeli, ithal ikameci politika ile ithal edilen girdilerin ülke içerisinde üretilir hale getirilmeli ve gerektiği takdirde bu sektörü sübvanse edici politikalar uygulanmalı, yerli üretim daha çok ön plana çıkarılmalı ve hammadde açısından ülkede üretimi olmayan ürünler ithal edilse dahi katma değeri yüksek ürünlere dönüştürülerek ihracatının sağlanması hedeflenmelidir.

İhracat teşvik uygulaması kapsamında, hem belirli sektörlerde üretim arttırılmalı hem de ihraç edilebilir üretim düzeyi yükseltilmeli ve ürün bazında hangi ürünlerin ne ölçüde desteğe ihtiyaç duyulduğu araştırılmalıdır.

Sektörlere yapılacak yatırımlar katma değeri yüksek ürünler olmalıdır. İhraç ürünleri teknoloji, üretim, bilgi ve ar-ge birleşenleri çerçevesinde yapılmalı, ihracat pazarı oluşturulmalı ve yatırımlar potansiyel rekabet gücüne sahip sektörlere yönlendirilmeli ve ihracat yapılan ürün çeşitliliğine ilişkin politikalara önem verilmelidir.

İhracat teşviki için hangi malların ihracatının yapılabileceği bunu yaparken hangi malların ihracının mümkün ve hangi malların ihracının yurtiçi kaynak maliyeti ve net döviz kazancı bakımından etkin olduğu ayrımı yapılmalı, hem belirli sektörlerde üretim arttırılmalı hem de ihracat edilebilir üretim düzeyi yükseltilmelidir.

Dış ticaret analiz verileri incelendiğinde, Türkiye'nin ihracat ve ithalat yaptığı ülkeleri incelemek gerekmektedir. Çünkü ekonominin canlandığı dönemlerde ithalatın hızla arttığı, ekonomide durgunluk yaşandığı dönemlerde ithalat hızının azaldığı

görülmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin dış ticaret yaptığı ülkelerin ekonomileri son derece önem arz etmektedir. Türkiye'nin mal ve hizmet sattığı veya mal ve hizmet aldığı pazarlardaki ülkelerde yaşanan durgunluk ve bu pazarlardaki ülkelerle yaşadığımız sorunlar dış ticareti etkileyen unsurlardandır. Türkiye ihracatının yaklaşık %50'sini Avrupa Birliği ülkelerine yapmakta, söz konusu ülkelerde yaşanan sıkıntılar ürettiğimiz malları satamama sorununu ortaya çıkarmakta ve bu nedenle ihracatımız yavaş seyretmek durumunda kalmaktadır.

Türkiye'nin illerinin ihracat ve ithalat ürünlerine fasıl grubu bazında bakıldığında başlıca kalemler arasında; motorlu taşıtlar, elektrikli aletler ve makine teçhizatı yer almaktadır. Bu fasıl kalemlerinin ülke içinde üretilebilmesi için ham madde, ara malı ve yatırım mallarının %85'e yakını ithalata bağımlı ürünlerden oluşmaktadır. Türkiye'de sürdürülebilir ihracat artışının gerçekleşmesi için, ülke içinde yerli üretime önem verilmeli ve katma değeri yüksek ürünlerin üretimine yönelik sektörel politikalar belirlenmeli, endüstrinin gelişimine yönelik politikalar uygulanmalı ve bu politikalara yönelik ekonomik yapılanma hedeflenmelidir. Bu nedenle cari açığın önündeki en büyük sebep olan ithalatın önüne geçilebilir.

İller gelişmişlik düzeyleri göz önüne alınarak gruplandırılmıştır. Bu il grupları arasındaki gelişmişlik farklılıkları tespit edilmeli, illerin gelişmişlik farkının en az düzeye indirilmesi sağlanmalıdır. İlleri grup içerisinde değerlendirdiğimizde ilk grupta yer alan iller; İstanbul, Kocaeli, Bursa, Ankara, İzmir'dir. Bu iller, ticari merkezi ve sanayi yapısı açısından Türkiye'nin dış ticaretini son derece önemli hale getirmektedir.

İkinci grupta; Sakarya, Denizli, Manisa, Gaziantep illeri yer almaktadır. Bu iller ucuz işçiliğin olduğu ve tekstil üretimin gelişimi, tarımsal faaliyetlerin yaygınlığı küçük ve orta ölçekli sanayi yapısı açısında gelişme göstermektedir.

Üçüncü grupta ise, Hatay ili yer almaktadır. Bu il ise, tarım üretimi sanayisinin geliştiği küçük ve orta ölçekli sanayi kuruluşları içerisindeki hızlı bir gelişme süreci içerisinde bulunmaktadır. Örneğin; İskenderun Demir ve Çelik A. Ş'nin kurulması yan sanayi ve sanayi potansiyelini arttırmaktadır. Bu illerin gelişmişlikleri dikkat alınarak gelişmişlik farklılıkları azaltılmalı ve bölgesel gelişme politikaları ihtiyacının daha çok yapılması sağlanmalıdır.

Türkiye'nin dış ticaretinde başarının yükselmesi için, ihracat artışına yönelik teşvik uygulamalarının ön plana çıkartılıp desteklenmesi sağlanmalıdır. Teşvik uygulamaları illerin bulundukları bölge ve konum açısından farklılık göstermektedir.

Bölgesel teşviklerden yararlanan sektörler ve iller şu şekildedir. İstanbul ili 1. Bölge teşvikleri kapsamında yer almaktadır. Bu teşvik kapsamındaki ürünler; ilaç ve eczacılık, radyo-televizyon, havacılık taşıtları, Ar-ge yatırımları vb. sektörlerden oluşmaktadır. Ankara ili 1.bölge teşvikleri kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu teşvik kapsamındaki ürünler; hayvancılık, su ürünleri, giyim eşyası, tekstil ürünleri, kâğıt ürünleri, vb. sektörleri içerisinde bulunmaktadır. İzmir ili 1.bölge teşvik kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu teşvik kapsamındaki ürünler; gıda ürünleri, su ürünleri, hayvancılık, seramikten yapılan eşyalar, metal sanayi ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar, motorlu kara taşıtları, mobilya imalatı vb. sektörlerden oluşmaktadır. Bursa ili 1.bölge teşvik kapsamında yer almaktadır. Bu teşvik kapsamındaki ürünler; hayvancılık, su ürünleri, giyim eşyası, tekstil ürünleri, kâğıt ürünleri, kimyasal madde ürünleri, ana metal sanayi ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar vb. sektörleri içermektedir.

Denizli ili 2.bölge teşvikleri kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu teşvik kapsamındaki ürünler; hayvancılık, su ürünleri, giyim eşyası, tekstil ürünleri, kâğıt ürünleri, vb. sektör içerisinde bulunmaktadır.

Gaziantep ili 3.bölge teşvik kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu teşvik kapsamındaki ürünler; metal eşya, demir çelik, mineral ürünlerin imalatı, kâğıt ürünleri, giyim eşyası, mobilya eşyası vb. sektörlerden oluşmaktadır. Manisa ili 3.bölge teşvik uygulamaları kapsamında yer almaktadır. İl için destek verilen ürünler en çok ağaç ve mantar ürünleri üretimi, mineral ürünlerinin imalatı, metal eşya, elektrikli makine ve cihazlar vb. sektörleri kapsamaktadır.

Hatay ili 4. Bölge teşvik kapsamı içerisinde yer almaktadır. Bu il için teşvik verilen ürünler en çok; gıda ürünleri, giyim eşyası imalatı, kâğıt ve kâğıt ürünleri, mineral ürünleri, elektrikli makine ve cihazlar, mobilya imalatı, vb. sektörlerdir.

Bu çalışmada Türkiye'nin 2002Q1-2018Q4 yılları için en çok dış ticaret hacmine sahip on il seçilmiştir. Bu iller sırasıyla İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Sakarya, Hatay, Denizli ve Manisa'dır. Bu illerin ihracat değerleri ve ithalat değerlerinin birbirine bağımlılığı test edilmiştir. İllerin ihracat ve ithalat değişkenleri göz önüne alınarak ADF birim kök testi uygulanmış, değişkenler birinci derece farkları alınarak durağan hale getirilmiştir.

Granger Nedensellik Testi için seçili illerin hem ihracat hem de ithalat değerleri bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Yapılan test sonucunda İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Denizli, illerinin ithalatındaki artış ihracat artışını ortaya

çıkarmış, bu nedenle tek yönlü nedensellik tespit edilmiştir. Sadece Gaziantep ilinin hem ihracat artışı ve ithalat artışına neden olduğu hem de ithalat artışı ihracat artışına neden olduğu sonucu ortaya çıkmış, bu nedenle çift yönlü nedensellik bulunmuştur. Manisa ve Hatay illerinin ne ihracat artışı ithalatın artışına ne de ithalat artışı ihracat artışına neden olmamıştır, yani değişkenler arasında hiçbir ilişki bulunamamıştır. Sakarya ilinde ise, ihracat artışı ithalat artışına neden olmuş, ithalat artışı ihracat artışına neden olmamış ve nedensellikte tek yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır. Granger nedensellik testinde ithalat artışının ihracat artışına neden olduğu iller; İstanbul, Kocaeli, Ankara, Bursa, İzmir, Gaziantep, Denizli'dir. İhracat artışının ithalat artışına neden olduğu iller ise; Gaziantep ve Sakarya illeridir. Ne ihracat artışının ithalata ne de ithalat artışının ihracat nedeni olmadığı iller; Manisa ve Hatay illeri olduğu görülmektedir.

İstanbul ilinin, ithalat miktarı ihracat miktarından fazla olduğu için dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. İstanbul ilin ithal ettiği ürünler şu şekildedir; motorlu kara taşıtları, kazanlar makinalar, örme ve giyim eşyası, demir çelik, kıymetli ve kıymetli taşları gibi ürünlerdir. Bu ürünleri ithal etmesi ihracat yapmasını sağlamakta ve ilin dış ticaretini arttırmaktadır. Yapılan ekonometrik analiz göz önüne alındığında, İstanbul'un ithalata bağımlı olduğu ve ithalatının artması ihracatını da arttırdığı analiz yardımıyla test edilmiştir.

Kocaeli ilinin, ithalat miktarının ihracat miktarından fazla olması dış ticaret açığına neden olmaktadır. İlin ithal ettiği ürünler; mineral yakıtlar, demir çelik, kazanlar makinalar, plastik ürünleri, bakır ve bakırdan yapılan eşyalar gibi ürünlerdir. Yapılan ekonometrik analiz kapsamında Kocaeli'nin ithalata bağımlı olduğu ve ithalatının artması ihracatını da arttırdığı analiz yardımıyla ortaya çıkmıştır.

Ankara ilinin ithalat miktarının ihracat miktarından fazla olması dış ticaret açığına neden olmaktadır. İlin ithal ettiği ürünler incelendiğinde; elektrikli makine ve cihazlar, kazanlar ve makinalar, kıymetli ve yarı kıymetli taşlar, canlı hayvanlar, optik ve fotoğraf aletleri gibi ürünlerdir. Yapılan ekonometrik analiz kapsamında Ankara'nın ithalata bağımlı olduğu ve ithalatının artması ihracatın da artmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

İhracat miktarı ithalat miktarından fazla olduğu için Bursa dış ticaret fazlası veren illerden biridir. Bursa'nın ihraç ettiği ürünler şu şekildedir; motorlu kara taşıtları, kazanlar ve makinalar, mobilya ve yatak takımı, elektrikli makine ve cihazlardır.

Fakat, yapılan ekonometrik analiz kapsamında Bursa'nın ithalata bağımlı bir il olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İzmir'in ithalat değeri ihracat değerinden fazla olduğu için dış ticaret açığı vermektedir. İzmir ilinin ithal ettiği ürünler; mineral yakıtlar, kazanlar makinalar, plastik ve mamulleri, demir çelik ve kâğıt, karton gibi ürünlerden oluşmaktadır. Yapılan ekonometrik analiz sonucunda, İzmir'in ithalata bağımlı olduğu ve ithalatının artması ihracatını da arttırdığı görülmüştür.

Gaziantep, dış ticaret fazlası veren ildir. İlin ihraç ettiği ürünler incelendiğinde; halılar, hububat, un, nişasta, sentetik, suni dokumaya elverişli maddeler, vatka, keçe ve özel iplik gibi ürünler bulunmaktadır. Yapılan ekonometrik analiz ile, Gaziantep ilinin ihracat ve ithalat artışı dış ticaret yapısını çift yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

İhracat değeri ithalat değerinden fazla olduğu için Sakarya dış ticaret fazlası veren illerden biridir. İhraç ettiği ürünler; motorlu kara taşıtları, kazanlar, makinalar, elektrikli makine ve cihazlar, demir çelik eşyası ve alüminyum eşyası gibi ürünlerden oluşmaktadır. Yapılan ekonometrik analiz ile, Sakarya ilinin ihracat ve ithalat artışı dış ticaret yapısını tek yönlü etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Hatay ilinin ithalat değerinin ihracat değerinden fazla olması dış ticaret açığına neden olmuştur. İthal ettiği ürünler; demir çelik, mineral ve yakıtlar, metal cevheri, gübreler, kazanlar ve makinalar gibi ürünlerden oluşmaktadır. Fakat yapılan analiz kapsamında Hatay ilinin ne ihracat artışı ithalatı ne de ithalat artışı ihracatı arttırmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Denizli dış ticaret fazlası veren bir ildir. İhraç ettiği ürünler; dokunabilir maddelerden hazır eşya, elektrikli makinalar ve cihazlar, demir çelik, bakır ve bakırdan eşya, örme giyim eşyası gibi ürünlerden oluşmaktadır. Yapılan ekonometrik analizde Denizli'nin ithalata bağımlı bir il olduğu ortaya çıkmıştır ve ithalattaki artışın ihracatı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Manisa, dış ticaret açığı veren bir ildir. İthal ettiği ürünler incelendiğinde; elektrikli makinalar ve cihazlar, kazanlar, makinalar, plastik ve mamulleri, alüminyum ve alüminyumdan yapılan eşyalar, demir çelik gibi ürünlerin yer aldığı görülmektedir. Yapılan analiz kapsamında, Manisa'nın ne ihracat artışı ithalatı ne de ithalat artışı ihracatı arttırmadığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Ampirik bulgularda ise, seçili illerin hem ihracat hem de ithalat değerleri bağımlı ve bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Bunun sonucunda ihracat ve ithalat değişkenlerinin pozitif ilişki varlığı ortaya çıkmış ve regresyon analizi kapsamında anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç itibariyle, büyümenin ithalata bağımlılıktan kurtarılması için, iç tasarrufun arttırılması ve ithalata dayalı yapının yerli girdilere yöneltilmesi gibi önlemlerin alınması gerekmektedir. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinde başarı sağlanabilmesi için, ara malı ve hammadde üretebilecek endüstrilerinin gelişimi politikalarına önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Acar, Sadık. **Uluslararası Reel Ticaret: Teorisi, Politikası**, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası, İzmir, 2012.

Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi. **Uluslararası İktisat Teorisi**, Eskişehir, 2012.

Dinler, Zeynel. **İktisada Giriş,** Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 1998.

Dinler, Zeynel. **İktisada Giriş,** Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, 2013.

Eğilmez, Mahfi. **Örneklerle Kolay Ekonomi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014.

Eğilmez, Mahfi. **Makro Ekonomi: Türkiye'den Örneklerle,** Remzi Kitabevi, İstanbul, 2016.

Eğilmez, Mahfi. **Değişim Sürecinden Türkiye: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Sosyo-Ekonomik Bir Değerlendirme**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2018.

Ertürk, Emin. **Uluslararası İktisat: Teori-Politika İktisadi Birleşme- Parasal İlişkiler,** Alfa Basım Yayım, İstanbul, 1996.

Gerber, James. **International Economics (Çeviri; Nihal Tuncer Terregrossa)**, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2017.

Grubel, H, Lloyd, P. **Intra-Industry Trade: "The Theory and Measurement of International Trade in Differentiated Products London"**: MacMillan Press, 1975.

Heckscher, E.E. (1919). **The Effect of Foreign Trade on the Distribution of Income**, Economisk Tidskrift. Reprinted in Heckscher, E.E & Ohlin, B. (1991). Heckscher-Ohlin Trade Theory, (Translated, Edited and Introduced by Flam, H. & Flanders, H.J.), Cambridge, Mass: The MIT Press.

Hepaktan, Erdem. **Uluslararası İktisat**, Emek Yayınevi, Manisa, 2015.

İyibozkurt, Erol. **Uluslararası İktisat Teorisi Politika Uygulama**, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 2004.

Karakayalı, Hüseyin ve Dilber İlkay. **Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri**, Emek Yayınevi, Manisa, 2013.

Karluk, Rıdvan. **Uluslararası Ekonomi,** Bilim Teknik Yayınevi, Eskişehir, 1991.

Kaya, Feridun. **Dış Ticaret İşlemleri Yönetimi** (Güncelleştirilmiş 3. Baskı), Beta Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kaymakçı, Oğuz, Avcı, Nuri ve Şen, Recep. **Uluslararası Ticarete Giriş**, Nobel Basımevi, İstanbul, 2007.

Köse Zeynep. **Endüstri içi: Ticaret Teorileri ve Uygulama**, Hiperlink Yayınları, İstanbul, 2018.

Linder, Staffan Burenstam **An Essay on Trade and Transformation**, New York, John Wiley, 1961.

Mumcu, Necati. **Pür Dış Ticaret ve İktisadi Gelişme,** İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1969.

Olalı, Hasan. **Dış Ticaret Teorileri ve Politikaları,** Ege Üniversitesi Yayın No:64/26, İzmir, 1972.

Paul R. Krugman ve Maurice Obstfeld, **International Economics**, Harper Collins Publishers, 2nd Ed, 1991.

Ricardo, David, **The Prıncıples of Political Economy and Taxatıon**, 1817.

Salvatore, Dominick. **International Economics,** Fordham University Press**,** New-York, USA, 2013.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** Güzem Yayınları, İstanbul, 1990.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** Güzem Yayınları, İstanbul, 2003.

Seyidoğlu, Halil. **Uluslararası İktisat: Teori Politikası ve Uygulama,** Güzem Yayınları, İstanbul, 2009.

Tarı, Recep, **Ekonometri,** Umuttepe Yayınları, Kocaeli, 2015.

Utkulu, Utku. **Türkiye'nin Dış Ticareti ve Değişen Mukayeseli Üstünlükler,** Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 2005.

Ünsal Erdal. **Makro İktisat**, İmaj Yayınevi, Ankara, 2005.

SÜRELİ YAYINLAR

Abeysinghe, T. "Forecasting Singapore's Quarterly GDP with Monthly External Trade"**, International Journal of Forecasting**, Vol:14, 1998, pp.505-513.

Akkoyunlu, Arzu, "Yeni Dış Ticaret Teorileri'', **Hacettepe Üniversitesi Ekonomi Bölümü, Ekonomik Yaklaşım,** Cilt:7, Sayı:21, 1996, ss.71-72.

Aktaş Cengiz. "Türkiye'nin İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik Analizi", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** Cilt:18, Sayı:2, 2009, ss.35-47.

Aktaş Cengiz. "Türkiye'de Reel Döviz Kuru ile İthalat ve İhracat Arasındaki İlişkinin VAR Tekniğiyle Analizi", **Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2010, ss.123-140.

Albayrak, Ali Sait, Şeref Kalaycı ve Abdülmecit Karataş. "Türkiye'de Coğrafi Bölgelere Göre İllerin Sosyoekonomik Gelişmişlik Düzeylerinin Temel Bileşenler Analiziyle İncelenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt:9, Sayı:2, 2004, ss.101-104.

Anorua, E., ve Y. Ahmad. "Openness and Economic Growth: Evidence from Selected Asian Countries", **The Indian Economic Journal**, Vol:47, No:3, 2000, pp.110-117.

Arize, A.C. "Imports and Exports in 50 Countries Tests of Cointegration and StructuralBreaks", **International Review of Economics and Finance**, Vol:11, No:1, 2002, pp.101-115.

Atamtürk, Burak. "Türkiye'de Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyümenin Nedensellik Yönü Üzerine Bir İnceleme (1975-2003)", **İstanbul Üniversitesi Maliye Araştırma Konferansları,** Cilt:46, 2004, ss.100-104.

Aydemir, Cahit ve H. Haşimi Güneş **"Merkantilizmin Ortaya Çıkışı", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:5, Sayı:15, 2006, ss.144-145.

Aydın, M. Faruk, Uğur Çıplak ve M. Eray Yücel. "Export Supply and Import Demand Models for Turkısh Economy", **The Central Bank of the Republic of Turkey Research Department Working Paper**, 2004, No:04-09.

Aydoğuş, İsmail ve Mert Topçu. "An Investigation of Co-Integration and Causality between Trade Openness and Goverment Size in Turkey**", International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol:3, No:2, 2013, 2013, pp.319-323.

Bahmani-Oskooee M, ve Farhang Niroomand."Openness and Economic Growth: An Empirical Investigation", **Applied Economics Letters,** No: 6, 1999, pp.557-561.

Balassa, Bela**.** "Trade creation and Trade Diversion in the. European Common Market", **Economic Journal,** March 1967, ss.1-21.

Baltagı, Badi H, Panıcos O. Demetrıades ve Siong Hook Law. "Financial Development and Openness: Evidence From Panel Data", **Journal of Development Economics**, Vol:89, No:2, 2009, pp.285-296.

Batmaz, Türker, "Küreselleşme- Bölgeselleşme Sürecinin Yerel Ekonomiler Üzerinde Oluşturduğu Etkiler: Denizli Örneği", **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:37, 2019, ss.296-297.

Bayraktutan, Yusuf ve İbrahim Arslan. "Türkiye'de Döviz Kuru, İthalat ve Enflasyon İlişki Ekonometrik Analiz (1980-200)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi,** Cilt:10, Sayı:12, 2003, ss.89-104.

Bayraktutan, Yusuf. "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", **Cumhuriyet Üniversitesi İkisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2003, ss.178-181.

Büyükakın, Figen ve Lamarana Jallow. "Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Gambiya Örneği", **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,** 2019, ss.441-474.

Chakrabarty, R. ve S.L.C Chakrabarty. "An Econometric Study of Indian Export and Import of Black Gold (oil)", **Procedia-Social and Behavioral Sciences,** Vol:37, 2012, pp.182-196.

Çelik, Tuncay ve Salih Çağrı İlkay. "Türkiye'de İhracat ve İthalat Arasındaki İlişkinin 1989-2015 Dönemi İçin Test Edilmesi, **Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:21, Sayı:1, 2016, ss.961-969.

Çetin, Murat ve Fahri Şeker. "Ticari Açıklık ve Finansal Gelişmenin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Dinamik Panel Veri Analizi", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:28, Sayı:1, 2014, ss.125-147.

Defever, Fabrice ve Jens Suedekum. "Financial Liberalization and The Relationship-Specificity Of Exports", **Economics Letters**, Vol:122, No:3, 2014, pp.375-379.
Deviren Vatansever, Nurten. "Yeni Dış Ticaret Teorileri", **Muğla Üniversitesi İ.İ.B.F Mevzuat Dergisi**, Cilt:7, Sayı:81, 2014, s.3.

Dıckson, Oyovwi., O ve Eshenake, S. J. "Financial Openness and Economic Growth in Nigeria: A Vector Error Correction Approach", **An International Multidisciplinary Journal,** Vol:7, No:4, 2013, pp.79-92.

Donald B. Keesing, "Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures", **The Open Economy Essays on International Trade and Finance,** Peter B. Kenen ve Roger Lawrence (ed), Columbia University Press 1968, pp.5-6.

Dritsakis, Nikolas ve Antonis Adamopoulos. "A Causal Relationship between Goverment Spending and Economic Development: An Empirical Examination of The Greek Economy", **Applied Economics**, Vol:36, No:5, 2004, pp.457–464.

Dura, Cihan. "Yeni Dış Ticaret Teorileri: Genel Bir Bakış", **Erciyes Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:16, 2000, ss.12-13.

Elhanan Helpman, “International Trade in the Presence of Product Differention, Economics of Scale and Monopolistic Competition”, **Journal of International Economics**, Vol: 11, 1981, ss.305-340; Paul R. Krugman, “Increasing Returns, Monopolistic Competition and International Trade”, **Journal of International Economics**, No: 9, 1979, ss.469-479; Kelvin Lancaster, “Intra-Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition; **Journal of International Economics**, Vol: 10, 1980, ss.151-175.

Gerni, Cevat, Ö. Selçuk Emsen ve M. Kemal Değer (2008). “İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme:1980-2006 Türkiye Deneyimi” **2. Ulusal İktisat Kongresi**, Şubat 20-22, İzmir.

Gövdere, Bekir ve Muhlis Can. “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Dışa Açıklık, Finansal Gelişme, Sabit Sermaye Yatırımları ve Dış Ticaretin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Sınır Testi Yaklaşımı”. **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt:9, Sayı:1, 2016, ss.209-228.

Gültekin Saadetin. “Küreselleşme Çağında Dış Ticarette Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye’nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, s.31.

Hou, Han ve Su-Yin Cheng. “Financial Openness and Finance Growth Nexus: Evidence From Taiwan”, **International Conference on Applied Economics**, 2010, pp.307-313.

Işık, Nihat. “Dışa Açılma ve Para Politikasının Enflasyon Üzerindeki Etkileri”, **Ekonomik Yaklaşım Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 48, 2013, ss.87-96.

Janiak, Alexandre. “Does Trade Liberalization Lead to Unemployment Theory and Some Evidence”, ECARES, **Jop Market Paper**, 2006, pp.1-50.

Jin, C. Jang. “Openness And Growth In North Korea: Evidence From Time-Series Data”, **Review Of International Economics,** Vol:11, No:1, 2003, pp.26-45.

Kar, Muhsin, Şaban Nazlıoğlu ve Hasan Ağır. "Türkiye'de Ticari Açıklık, Finansal Gelişme ve Ekonomik Büyüme: Lineer ve Lineer Olmayan Nedensellik Analizleri", **Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2014, ss.63-86.

Kara, Mehmet Akif, "Türkiye'de İl Düzeyinde Dış Ticaretin Mekânsal Analizi", **Yaşar Üniversitesi Dergisi**, Cilt:13, Sayı:51, 2018, ss.295-296.

Karakaş, Âdem. "Türkiye Ekonomis'inde Yapısal Değişim: Dış Ticarette Fasıl Bazlı Yapısal Dönüşüm Analizi", **Kafkas Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Dergisi**, Cilt:4, No:1, 2012, s. 6-7.

Keho, Yaya. "The Impact of Trade Openness On Economic Growth: The Case of Cote d'Ivoire", **Cogent Economics & Finance**, Vol:5, No:1, 2017, pp.1-14.

Kennedy, Amy. "Financial Openness and Growth: 2000-2010", **Pepperdine Policy Review,** Vol:6, No:4, 2013, pp.1-23.

Kıran, Burcu ve Burak Güriş. "Türkiye'de Ticari ve Finansal Dışa Açıklığın Büyümeye Etkisi: 1992-2006 Dönemi Üzerine Bir İnceleme". **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:11, Sayı:2, 2011, ss.69-80.

Korkmaz, Turhan, Emrah İsmail Çevik ve Elif Birkan. "Finansal Dışa Açıklığın Ekonomik Büyüme ve Finansal Krizler Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği**", Journal of Yaşar University,** Cilt:5, Sayı:17, 2010, ss.2821-2829.

Le, Hong-Giang. "Financial Openness and Financial Integration, Working Paper", **Asia Pacific School of Economics and Management Working Papers,** 2000, pp.2-24.

Leontief, W. "Domestic Production And Foreign Trade: The American Capital Position Re -Examined", İn J. Bhagwati (Ed) 1969**,** International Trade, **Penguin Modern Economics**, 1953, pp.125-126.

Levine, Ross ve David Renelt. "A Sensitivity Analysis Of Cross-Country Growth Regressions", **American Economic Review,** Vol:82, No:4, 1992, ss.942-963.

Mercan, Mehmet ve Osman Peker. "Finansal Gelişmenin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Ekonometrik Bir Analiz"**, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi,** Cilt:8, Sayı:1, 2013, ss.93-120.

Mercan, Mehmet, İsmet Göçer, Şahin Bulut ve Metin Dam. "The Effect of Openness on Economic Growth: Panel Data Analysis", **3rd International Symposium on Sustainable Development,** May 31- June 01 2012, pp.159-173.

Omisakin, Olusegun, Oluwatosin Adeniyi ve Ayoola Omojolaibi. "Foreign Direct Investment, Trade Openness and Growth in Nigeria", **Journal of Economic Theory**, Cilt: 3, Sayı:2, 2009, ss.13-18.

Onur, Sara. "Finansal Liberalizasyon ve GSMH Büyüme Arasındaki İlişki", **ZKU Sosyal Bilimler Dergisi,** Cilt:1, Sayı:1, 2005, ss.128-150.

Özel, Hasan Alp. "Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi": **Türkiye Örneği, Yönetim Bilimleri Dergisi,** Cilt:10, Sayı:19, 2012, ss.1- 30.

Özcan, Ceyhun Can, Özmen, İbrahim ve Özcan, Günay. "Ticari Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:40, 2018, ss.60-73.

Pernia, Ernesto ve Pilipinas F Quising. "Trade Openness and Regional Development in a Developing Country**", The Annals of Regional Science**, Vol:37, No:3, 2003, pp.391-406.

Posner, M.V. "International Trade and Techinacal Change", **Oxford Economic Papers,** Vol:13, No:3, 1961, pp.323-341.

Raymond, Vernon. “International Investment and Internatıonal Trade İn The Product Cycle,” **Quarterly Journal of Economics**, Vol:80, No:2, May 1966, pp.190-207.

Rybczynski T. “Factor Endowments and Relative Commodity Prices”, **Economica,** New Series, 1955, Vol:22, No:88, pp.336-341.

Samuelson, P. “International Trade and the Equalization of Factor Prices”, **Economic Journal**, Cilt: 58, 1948, ss.165-184.

Shahbaz, M. “Does Trade Openness Affect Long Run Growth Cointegration, Causality And Forecast Error Variance Decomposition Tests for Pakistan Elsevier, **Economic Modelling,** Vol:29, No:6, 2012, pp.2325–2339.

Stolper, Wolfgang F. ve Paul Samuelson, **“**Protection and Real Wages”, **Review of Economic Studies**, 1941, pp.58-73.

Sun, Haishun ve Ashok Parikh. “Exports, Inward Foreign Direct Investment (FDI) and Regional Economic Growth in China”, **Regional Studies,** Vol: 35, No:3, pp.187- 196.

Şimşek, Nevzat. Türkiye’nin Yatay ve Dikey Endüstri Dış Ticareti, **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:20, Sayı:1, 2005, ss.44.

Taşçı**,** Mehmet, S. Çağrı Esener ve Burak Darıcı. “The Effects of Openness on Inflation: Panel Data Estimates from Selected Developing Countries” **Investment Management and Finansal İnnovation**, Vol:6, No:4, 2009, pp.28-34.

Terzi, Harun ve Hakan Zengin. “Kur Politikasının Dış Ticaret Dengesini Sağlamada Etkinliği: Türkiye Uygulaması” **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:10, Sayı:33,2010, ss.48-65.

Türedi, Salih ve Metin Berber. “Finansal Kalkınma, Ticari Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Analiz”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 35, ss.301-316.

Utkulu, Utku ve Hakan Kahyaoğlu "Ticari ve Finansal Açıklık Türkiye'de Büyümeyi Ne Yönde Etkiledi?", **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, Ekim 2005/13.

Ümit, A. Öznur. "Türkiye'de Ticari Açıklık, Finansal Açıklık ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Sınır Testi Yaklaşımı". **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 9. Sayı:1, 2016, ss.255-272.

Yapraklı, Sevda. "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:5, 2007, ss.68-89.

TEZLER

Çelebi, Güliz. **Dış Ticarette İş Geliştirme**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İktisat ve Lojistik Anabilim Dalı, İstanbul, 2015.

Değer, Osman. **Türkiye'de Ekonomik Krizlerin Eksen Kayması Bağlamından Dış Ticarete Etkileri:2000 Sonrası İçin Türkiye Örneği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversite Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Aydın, 2015.

Kan, Enez. **Türkiye'de Seçilmiş İller Bazında İhracat ve İthalat İlişkisi**, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, 2014.
Şimşek, Yeşim. **Türkiye'nin Dış Ticaretinin Yapısı (1980-2009)**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2010.

BİLDİRİLER

Hepaktan, Erdem. "Türkiye'nin Dönüşüm Sürecinde Dış Ticaret Politikaları"**, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat 2009,** İzmir, s.22.

İNTERNET ALINTILARI

Ankara Kalkınma Ajansı, "Ankara Dış Ticaret Analizi", 2013, http://www.ankaraka.org.tr/archive/files/Dis-Ticaret-Analiz.pdf, (10.02.2020).

Antakya Ticaret ve Sanayi Odası, "Hatay Sosyo- Ekonomik Raporu", 2018, http://www.antakyatso.org.tr/dokumanlar/2017%20yayinlar%20veriler/ekonomik%20rapor%202018/EKONOM%C4%B0K%20RAPOR%202018.pdf , (16.02.2020).

Bursa Ticaret ve Sanayi Odası, "Bursa Ekonomisine Genel Bakış", http://www.btso.org.tr/?page=bursaeconomy/bursaeconomy.asp, (08.01.2020).

Denizli Ticaret Odası Yayınları, "Ekonomik Yönüyle Denizli", 2019, https://www.dto.org.tr/wp-content/uploads/Ekonomik-Rapor-2019.pdf, (16.02.2020).

DOĞAKA, "Hatay İli İhracatı Araştırma Raporu", 2014, https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www.dogaka.gov.tr_891_HL4O73FI_Hatay-ili-ihracati-Arastirma-Raporu.pdf, (12.02.2020).

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, "2012-2013 Döneminde Dış Ticaret", 05.01.2015, http://risk.gtb.gov.tr/data/54b61f82f2937043f08dcce4/20122013%20D%C3%B6neminde%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret.pdf, (30.01.2019).

Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 il Sanayi Durum Raporu", 2014, http://www.tarsusticaretborsasi.com/DOSYALAR/pdf/81%20IL%20SANAYI%20DURUM%20RAPORU.pdf, (16.02.2020).

Sanayi Genel Müdürlüğü, "Türkiye 81 il Sanayi Durum Raporu", 2017, http://investinmalatya.gov.tr/tr/files/02019-01-31_13-50-45-1548931845.pdf, (25.01.2020).

TİM, "Yeni Vizyon ve Yeni Yol Haritası İhracat Raporu", İstanbul, 2019. https://www.immib.org.tr/files/kio/temp/Yeni%20Vizyon%20Yeni%20Yol%20Haritas%C4%B1%20%C4%B0hracat%202019%20Raporu.pdf, (25.01.2020).

Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2002, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (14.12.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu, Dış Ticaret İstatistikleri, 2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (14.12.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu, Fasıl ve İllere Göre Dış Ticaret İstatistikleri, https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=21&param2=9&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811, (08.04.2019).

Türkiye İstatistik Kurumu, İllerin Dış Ticaret İstatistikleri, 2002-2018, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1046, (14.12.2019).

Türkiye Kalkınma Bankası, "İzmir İli Potansiyel Yatırım Konuları Araştırması", 2012, https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/izmir-yatirim-alanlari-on-fizibilite-raporu.pdf, (14.03.2020).

Türkiye'nin Son 10 Yılda İhracat ve İthalat İlişkileri, Bloomberght, 2018, https://www.bloomberght.com/haberler/haber/2127019-turkiye-nin-son-10-yilda-ihracat-ve-ithalat-iliskileri, (04.06.2018).